



Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНнікаў БССР

ПЯТНІЦА, 22 верасня 1989 г. № 38 (3500) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

700073

Гэта — нумар адкрытага ў мінскім аддзяленні Белжылсацбанка рахунка, на якім збіраюцца сродкі ў фонд перасялення з радыяцыйна забруджаных раёнаў Гомельшчыны і Магілёўшчыны.

Мы паведамлялі ўжо, што калектыў рэдакцыі «ЛіМа» вырашыў ганарар аднаго з нумароў газеты пералічыць у гэты фонд, названы «чарнобыльскім».

Такое рашэнне знайшло зацікаўленую падтрымку нашых аўтараў. На працягу двух тыдняў мы атрымлівалі пралановы аб іх удзеле ў добрачынным нумары «ЛіМа».

Вось ён, перад вамі. На яго старонках з вершамі, апавяданнямі, артыкуламі выступаюць Р. Барадулін, Д. Бічэль-Загнетава, В. Жуковіч, Л. Тарасенка, І. Ласкоў, А. Рогалеў, З. Азгур, Г. Каржанеўская, М. Арочка, М. Гіль, А. Каско, С. Панізнік, А. Разанаў, Д. Сімановіч, Б. Сачанка і іншыя.

На жаль, у гэтым, як і ў іншых лімаўскіх нумарах, усяго шаснаццаць палос. Вось чаму сёння на старонкі газеты не трапілі некаторыя з прапанаваных нашымі аўтарамі матэрыялаў. Тым не менш — усім вялікі дзякуй.

Засталося паведаміць, што ганарарны фонд аднаго нумара «Літаратуры і мастацтва» складае 1600 рублёў.



Відушчы.



Рэжвiем.

«...І сказана ім, каб яны супакоіліся...»

«Чарнобыльскі цыкл»
Міхаіла САВІЦКАГА

Гэтыя словы са Свяшчэннага пісання Міхаіл Савіцкі ўвёў у палатно «Відушчы» свайго «Чарнобыльскага цыкла». Ідуць людзі, прыкрыўшы галовы ад радыяцыйнага дажджу з аблокаў, якія асядалі на зямлю Беларусі. Яны — сляпыя, бо не ўсведамляюць усяго жаху свайго становішча. Радыяцыя не мае паху і колеру, да таго ж ім казалі, каб яны супакоіліся, не гурбаваліся... Відушчы толькі павадыр — у спецыяльным камбінезоне, з дазіметрам у руках...

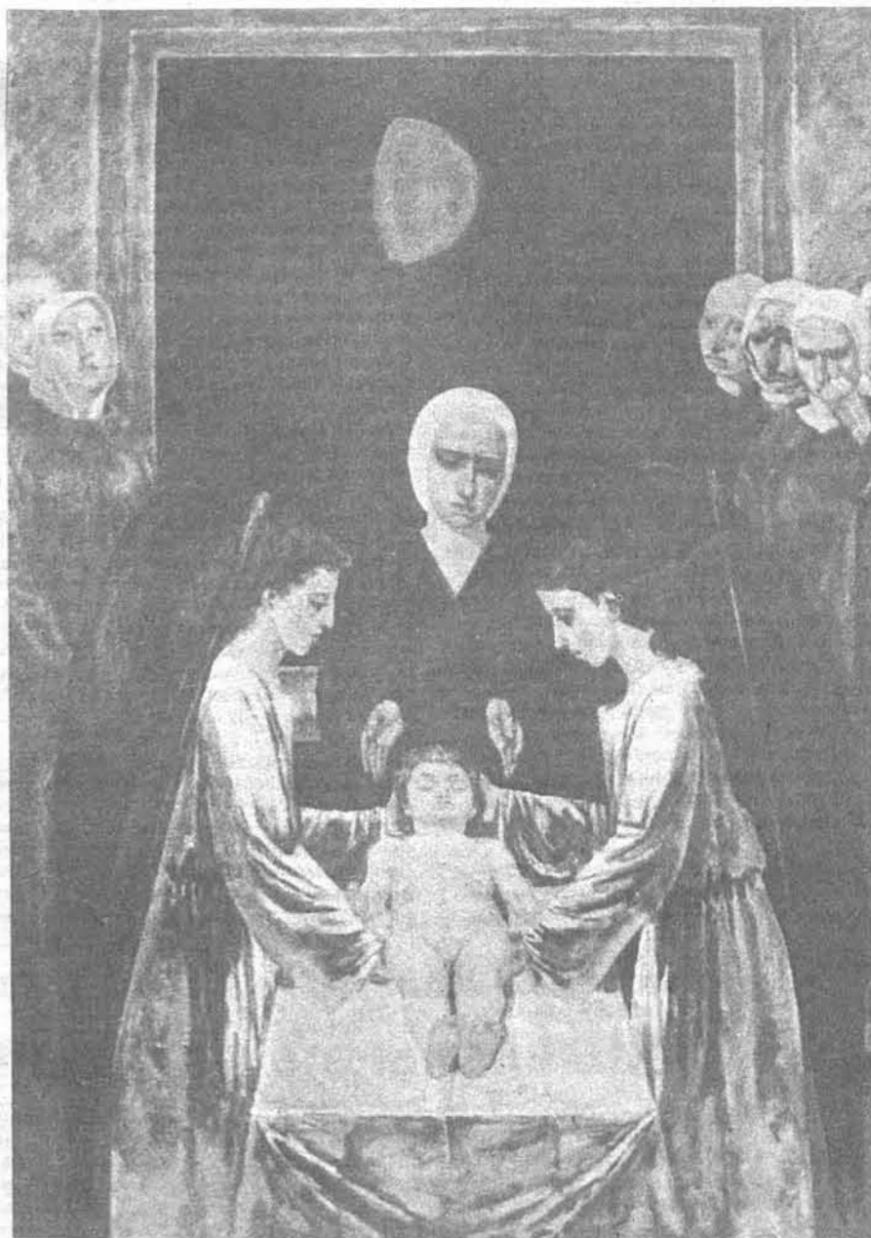
Здаецца, што сышла са сцяны храма і рухаецца на глядача фрэска з выявамі святых пакутнікаў. Хто адкажа за іх пакуты?

Калісьці славу мастаку прынесла карціна «Партызанская мадонна» — роздум пра лёс народа ў Вялікай Айчыннай вайне. І вось выпала Міхаілу Савіцкаму напісаць Мадонну Чарнобыльскую.

«Рэжвiем». Рэпрадукцыя гэтага палатна была надрукавана ў чэрвеньскім нумары «Беларусі». З таго часу мастак пераробіў карціну. Тады ў анёлаў былі белыя крылы, цяпер — чорныя. «Рэжвiем» гуныць яшчэ больш трагічна.

«...І сказана ім, каб яны супакоіліся...». Мы не можам супакоіцца і чакаць, пакуль павялічыцца колькасць ахвяр і дасягне страшнага «Чысла»; мы павінны спыніць Апакаліпсіс на нашай зямлі, — нібыта гаворыць мастак.

П. ВАСІЛЕУСКІ.



Чарнобыльская мадонна.

ІНФАРМАЦЫЙНАЕ ПАВЕДАМЛЕННЕ аб Пленуме Цэнтральнага Камітэта Камуністычнай партыі Савецкага Саюза

19—20 верасня 1989 года ў Маскве прайшоў чарговы Пленум Цэнтральнага Камітэта КПСС. На разгляд Пленума былі ўнесены наступныя пытанні:

1. Аб скліканні чарговага XXVIII з'езда КПСС.
2. Аб нацыянальнай палітыцы партыі ў сучасных умовах.

Па першым пытанні Пленум заслухаў выступленне Генеральнага сакратара ЦК КПСС М. С. Гарбачова і прыняў пастанову аб скліканні чарговага XXVIII з'езда КПСС у кастрычніку 1990 года.

У спрэчках выступілі: Р. Х. Хабібুলін — першы сакратар Башкірскага абкома КПСС, Я. Я. Сакалоў — першы сакратар ЦК Кампартыі Беларусі, А. М. Масаліев — першы сакратар ЦК Кампартыі Кіргізіі, Ю. Н. Ельчанка — сакратар ЦК Кампартыі Украіны, Н. А. Назарбаев — першы сакратар ЦК Кампартыі Казахстана, Ю. С. Карабасаў — сакратар Маскоўскага гаркома КПСС, Ю. М. Пракоп'еў — першы сакратар Якуцкага абкома КПСС, Р. Н. Нішанаў — Старшыня Савета Нацыянальнасцей Вярхоўнага Савета СССР, В. Р. Афанасьеў — галоўны рэдактар газеты «Правда», В. І. Варатнікоў — Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета РСФСР, Г. Р. Гумбарыдзе — першы сакратар ЦК Кампартыі Грузіі, У. І. Патапаў — першы сакратар Іркуцкага абкома КПСС, А.-М. К. Бразаўскас — першы сакратар ЦК Кампартыі Літвы, Ю. Д. Маслюкоў — першы намеснік Старшыні Савета Міністраў СССР, старшыня Дзяржплана СССР, С. Г. Аруцюнян — першы сакратар ЦК Кампартыі Арменіі, А. М. Гірэнка — першы сакратар Крымскага абкома Кампартыі Украіны, Б. І. Алейнік — пісьменнік, намеснік Старшыні Савета Нацыянальнасцей Вярхоўнага Савета СССР, С. К. Гросу — першы сакратар ЦК Кампартыі Малдавіі, В. І. Вяляс — першы сакратар ЦК Кампартыі Эстоніі, С. А. Ніязав — першы сакратар ЦК Кампартыі Туркменістана, Д. Г. Заўгаев —

першы сакратар Чэчэна-Інгушкага абкома КПСС, І. А. Карымаў — першы сакратар ЦК Кампартыі Узбекістана, Г. І. Усманаў — першы сакратар Татарскага абкома КПСС, Я. Я. Вагрыс — першы сакратар Кампартыі Латвіі, А. І. Вольскі — старшыня Камітэта асобага кіравання Нагорна-Карабахскай аўтаномнай вобласцю, М. Ф. Няшаў — старшыня Дзяржаўнага камітэта СССР па тэлебачанні і радыёвяшчанні, Н. В. Гелерт — механізатар саўгаса імя Амангельды Казахскай ССР, А. А. Уласенка — першы сакратар Смаленскага абкома КПСС, М. Ю. Юсупаў — першы сакратар Дагестанскага абкома КПСС, А.-Р. Х. Везіраў — першы сакратар ЦК Кампартыі Азербайджана, К. М. Махкамаў — першы сакратар ЦК Кампартыі Таджыкістана, Д. Ц. Язаў — міністр абароны СССР, Я. А. Елісееў — першы сакратар Кабардзіна-Балкарскага абкома КПСС, Б. Л. Карсунскі — першы сакратар абкома КПСС Яўрэйскай аўтаномнай вобласці, Хабараўскі край, В. В. Бакацін — міністр унутраных спраў СССР, Р. Ч. Шыршын — першы сакратар Тувінскага абкома КПСС, В. М. Мішын — сакратар ВЦСПС.

Ад Рэдакцыйнай камісіі, утворанай на Пленуме, выступіў член Палітбюро, сакратар ЦК КПСС В. А. Мядзведзев.

Пленум адобрыў дапрацаваны з улікам паступіўшых прапановаў, заўваг і прайшоўшага абмеркавання праект платформы КПСС «Нацыянальная палітыка партыі ў сучасных умовах» і прыняў па гэтым пытанні пастанову, якая публікуецца ў друку.

Пленум заслухаў паведамленне Генеральнага пракурора СССР А. Я. Сухарава аб выніках разгляду заявы члена Палітбюро, сакратара ЦК КПСС Я. К. Лігачова, з якой ён звярнуўся ў ЦК КПСС і Пракуратуру СССР наконт абвінавачванняў яго следчымі Т. Х. Гдзянам і М. В. Івановым у хабарніцтве. Пра-

ведзенае Пракуратурай СССР расследаванне паказала поўную беспадстаўнасць гэтых сцвярджэнняў.

На Пленуме выступілі Я. К. Лігачоў і кандыдат у члены ЦК КПСС В. І. Смірноў. Пленум прыняў па дадзеным пытанні пастанову.

Пленум ЦК разгледзев арганізацыйнае пытанне. Пленум вызваліў В. П. Ніканава і В. М. Чэбрыкава ад абавязкаў членаў Палітбюро і сакратароў ЦК КПСС у сувязі з іх заявамі аб выхадзе на пенсію.

Пленум вызваліў У. В. Шчарбіцкага ад абавязкаў члена Палітбюро ЦК КПСС у сувязі з яго заявай аб выхадзе на пенсію.

Пленум вызваліў Ю. П. Салаўева і М. У. Талызіна ад абавязкаў кандыдатаў у члены Палітбюро ЦК КПСС у сувязі з выхадам на пенсію.

Пленум выбраў старшыню Камітэта дзяржбяспекі СССР У. А. Кручкова членам Палітбюро ЦК КПСС.

Пленум перавёў Ю. Д. Маслюкова з кандыдатаў у члены Палітбюро ЦК КПСС.

Пленум выбраў Старшыню Савета Саюза Вярхоўнага Савета СССР Я. М. Прымакова і старшыню Камітэта Партыйнага Кантролю пры ЦК КПСС Б. К. Пуга кандыдатамі ў члены Палітбюро ЦК КПСС.

Пленум выбраў першага сакратара Арлоўскага абкома КПСС Я. С. Строева, першага сакратара Ліпецкага абкома КПСС Ю. А. Манаенка і першага сакратара Татарскага абкома КПСС Г. І. Усманава сакратарамі ЦК КПСС.

Пленум перавёў з кандыдатаў у члены ЦК КПСС першага сакратара Крымскага абкома Кампартыі Украіны А. М. Гірэнку і выбраў яго сакратаром ЦК КПСС.

У заключэнне на Пленуме выступіў Генеральны сакратар ЦК КПСС М. С. Гарбачоў.

На гэтым Пленум ЦК КПСС закончыў сваю работу.

М. С. ГАРБАЧОЎ:

«Асноватворны прынцып — права нацый на самавызначэнне»

Тэрміны правядзення Пленума ЦК КПСС, прысвечанага нацыянальнаму пытанню, пераносіліся, як вядома, некалькі разоў. Ужо адзін гэты факт гаворыць аб важнасці і надзвычайнай складанасці пытання. Вераснёўскі Пленум з'явіўся на фоне няпростай сацыяльна-палітычнай сітуацыі ў краіне. Забастоўкі на прадпрыемствах Малдавіі і ў Абхазіі... Перманентны канфлікт вакол Нагорнага Карабаха... Ярасныя спрэчкі вакол законаў аб нацыянальным суверэнітэце і эканамічнай самастойнасці рэспублік, законаў аб мове...

Усведамленне неабходнасці глабальных пераўтварэнняў у галіне нацыянальнай палітыкі партыі адбылося не адразу. Але логіка перабудовы, само жыццё, як адначасна ў самым пачатку свайго даклада на Пленуме Генеральны сакратар ЦК КПСС М. С. Гарбачоў, паказала неабходнасць такіх усеахопных пераўтварэнняў. На падставе шырокіх дыскусій і аналізу грамадскіх працэсаў, а таксама з улікам сусветных тэндэнцый была выпрацавана платформа КПСС, якая была вынесена на ўсенароднае абмеркаванне.

Адным з важнейшых для партыі было і застаецца пытанне аб суадносінках нацыянальнага і інтэрнацыянальнага, падкрэсліў М. С. Гарбачоў.

Дэфармацыі, звязаныя са звышцэнтралізмам і бюракратызмам, несправядлівасць у адносінах да розных народаў можна і трэба крытыкаваць без аніякіх замоўчванняў. Але, працягваючы і нават паглыбляючы аналіз, крытыку скажэнняў ленінскай нацыянальнай палітыкі, сказаў Генеральны сакратар ЦК КПСС, мы не павінны дапусціць, каб месца адной няпраўды або паўпраўды заняла іншая.

Стварэнне і развіццё Саюза ССР — аб'ектыўна факт унікальнай гістарычнай важнасці. І дружба народаў заўсёды бы-

ла для савецкіх людзей не лозунгам, а рэальнасцю.

Пытанне аб тым, што дала нашым народам нацыянальная палітыка КПСС, развіццё савецкай федэрацыі, паводле слоў Генеральнага сакратара ЦК, трэба вымяраць у палітычным, эканамічным і духоўным плане.

У выніку гістарычнага развіцця складалася адзіная саюзная сацыялістычная шматнацыянальная дзяржава са складанай структурай, прадстаўленай рэспублікамі і аўтаноміямі. Але, гаворыцца ў дакладзе, функцыянаванню гэтай сістэмы і тым самым — рэалізацыі разнастайных інтарэсаў народаў, якія пражываюць у нашай краіне, велізарны ўрон нанеслі унітарызм, камандна-адміністрацыйны метады кіравання. Гэта вяло на практыцы да актаў несправядлівасці і беззаконня супраць цэлых народаў, да масавых дэпартацый і рэпрэсій, прымушовага перасялення. Парушаныя правы народаў і народнасцей павінны быць сёння цалкам адноўлены, як бы цяжка гэта ні было зрабіць.

З эканамічнага пункту гледжання ў СССР была дасягнута высокая ступень інтэграцыі рэспублік, склаўся агульнасаюзны гаспадарчы комплекс. Канечне, адзначалася ў дакладзе, пакуль нельга гаварыць аб арганічнасці ўзаемасувязі ўсіх элементаў народнай гаспадаркі краіны і яе рэгіёнаў. І ўсё ж, дасягнутая шчыльнасць узаемасувязей у народнай гаспадарцы літаральна паўстае супраць любых спроб іх парушыць, зазначыў М. С. Гарбачоў. І гэта трэба ўлічваць, каб пазбегнуць памылак у рашэннях.

Нельга пакінуць без увагі і рост узаемасувязі нацыянальных культур у нашай краіне, фарміравання савецкай культуры, багатай сваёй разнастайнасцю, шматколернасцю нацыянальных традыцый. Але і тут ёсць свае нявырашаныя праблемы. Асабліва во-

стры характар набылі праблемы развіцця моў і ўсяго, што з імі звязана, навучання, выдавецкай дзейнасці, магчымасцей выкарыстання ў розных сферах дзяржаўнага і грамадскага жыцця. Пад уплывам эканамічных, сацыяльных і дэмаграфічных фактараў адбывалася пэўнае скарачэнне сферы дзеяння нацыянальных моў, што трактвалася на карысць распаўсюджаных у мінулым тэарэтычных пастулатаў аб фарсіраваным зліцці нацый, якія былі падняты на ўзровень праграмных устаноў. І хоць гэтыя працэсы выклікалі законную трывогу і занепакоенасць у грамадстве, дзяржаве спробы больш глыбока ў іх разабрацца і знайсці рацыянальнае рашэнне нярэдка кваліфікаваліся як нацыяналізм. Сёння важна выпрацаваць дакладную пазіцыю, заснаваную на ўліку ўсіх справядлівых патрабаванняў, на агульнай згодзе.

Ключ да рашэння праблемы — рэалізацыя ленінскага прынцыпу самавызначэння нацый. Як сказаў М. С. Гарбачоў, партыя будзе паслядоўна праводзіць у жыццё ленінскую нацыянальную палітыку, уключаючы такі яе асноватворны прынцып, як права нацый на самавызначэнне.

На парадку дня сёння стаіць значнае пашырэнне правоў рэспублік, умацаванне іх палітычнай самастойнасці, напыненне нацыянальнага суверэнітэту рэальным зместам, а таксама пашырэнне ўплыву саюзных рэспублік на агульнасаюзную палітыку.

З асаблівай увагай і далікатнасцю трэба падыходзіць да ўсяго, што звязана з духоўнай сферай. Карэнае насельніцтва ўсіх рэспублік мае безумоўнае права зацвердзіць сваю мову ў якасці дзяржаўнай, падкрэсліваецца ў дакладзе. Разам з тым, многія прапануюць надаць рускай мове статус агульнадзяржаўнай у маштабе СССР. Павінны мець

права на карыстанне роднай мовай і прадстаўнікі ўсіх нацыянальных меншасцей.

Наша новая нацыянальная палітыка заклікана забяспечыць шырокае магчымасці для задавальнення спецыфічных інтарэсаў кожнага народа і разам з тым умацавання гарантый правоў грамадзян незалежна ад іх нацыянальнай прыналежнасці, сказаў М. С. Гарбачоў.

Неабходна паўсюдна ўзмацніць абарону правоў грамадзян СССР, адзначае далей у дакладзе. Аб гэтым тым больш важна сказаць, што прымяняюцца выпадкі дыскрымінацыі людзей па нацыянальнай прыкмеце. Усё часцей мы сутыкаемся са спробамі праціўнікаў перабудовы, антыграмадскіх элементаў і груп разыграць «нацыяналістычную карту», перакінуць незадаволенасць людзей, якая збіралася дзесяцігоддзямі, у сферу міжнацыянальных адносін. Для нас непрымальныя любыя праўленні нацыяналізму і шавінізму, распальванне варажасці да любога народа.

Важнейшая роля ў пераўтварэнні савецкай федэрацыі належыць Камуністычнай партыі Савецкага Саюза, зазначыў М. С. Гарбачоў. Перабудова партыі, важнай вяхой якой будзе XXVIII з'езд КПСС, сказаў ён, дазволіць выканаць тыя надзвычай адказныя задачы, якія паўсталі на сучасным этапе развіцця нашага грамадства.

Адна з важнейшых задач — аднавіць у поўным аб'ёме ленінскае разуменне прынцыпу дэмакратычнага цэнтралізму, які прадугледжвае актыўнае, паўнакроўнае жыццё ўсіх партарганізацый, іх рэальную самастойнасць. І зусім не казарменная дысцыпліна, не бяспрэчная паслухмянасць патрабуюцца сёння ад членаў партыі, падкрэсліў М. С. Гарбачоў, але адзіства дзеянняў, заснаванае на выпрацоўцы агульных палітычных і ідэйных пазіцый.

Пастанова Пленума Цэнтральнага Камітэта КПСС ад 20 верасня 1989 года

Аб нацыянальнай палітыцы партыі ў сучасных умовах

Абмеркаваўшы даклад Генеральнага сакратара ЦК КПСС М. С. Гарбачова і разгледзевшы праект платформы КПСС «Аб нацыянальнай палітыцы партыі ў сучасных умовах» з улікам вынікаў яго абмеркавання ў партыі і народзе, Пленум пастанаўляе:

1. Прыняць платформу КПСС «Аб нацыянальнай палітыцы партыі ў сучасных умовах» і лічыць пасля-

доўнае яе правядзенне ў жыццё задачай усіх партыйных арганізацый, кожнага камуніста.

Пленум лічыць, што ідэі і палажэнні платформы, якія сустрэлі шырокае адабрэнне ў грамадстве, адпавядаюць надзённым патрэбнасцям перабудовы і могуць стаць палітычнай асновай для абнаўлення савецкай федэрацыі, развіцця ўсіх нацыянальна-дзяржаўных утварэнняў і вырашэння іншых нацыя-

нальных праблем у інтарэсах усіх народаў Саюза Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік.

2. Пленум даручае Палітбюро ЦК КПСС, ЦК кампартыі саюзных рэспублік, крайкомам і абкомам партыі распрацаваць канкрэтныя планы дзейнасці партыйных арганізацый па рэалізацыі ідэй, выкладзеных у платформе КПСС «Аб нацыянальнай палітыцы партыі ў сучасных умовах».

ДА СВЯТА СЛАВЯНСКАЙ ПІСЬМЕННАСЦІ І КУЛЬТУРЫ 3 пасяджэння калегіі Міністэрства культуры БССР

Валагда, Ноўгарад, Кіеў... Такая геаграфія набыўшага шырокую папулярнасць Усесаюзнага свята славянскай пісьменнасці і культуры. У наступны раз Свята мае адбыцца на Беларусі, у Мінску.

Пытанне аб падрыхтоўцы і правядзенні Свята славянскай пісьменнасці было разгледжана на пасяджэнні калегіі Міністэрства культуры, якое адбылося ў мінулыя сераду. У абмеркаванні, на якім старшынстваваў міністр культуры Я. Байтовіч, прынялі ўдзел члены калегіі, кіраўнікі міністэрства, запрошаныя — У. Гілеп, У. Матвееў, Н. Загорская, Л. Караічаў, В. Мулярчык, М. Бірыла, В. Тураў, С. Законнікаў, П. Краўчанка, І. Чыгрынаў, М. Громаў, М. Казінец. Вызначаны тэрмін Свята — 24—27 мая 1990 года, разгледжаны розныя аспекты падрыхтоўкі і правядзення Свята.

НАШ КАР.

ЁСЦЬ У БЕЛААЗЁРСКУ СЯБРЫНА...

Назваецца яна паэтычна-сімвалічна «Агмень» і ўзнікла ў гарадку восенню мінулага года — на хвалі перабудовы і адраджэння. Пагаварыла, парайлася Ніна Мацяш са сваімі сябрамі, і вырашылі яны стварыць сваё культурна-асветніцкае таварыства — сябрину, акрэслілі яе мэты, тут жа вызначылі яе назву.

— Ніна Іосіфаўна, добрая слава пра ваш «Агмень» дайшла ўжо і да Мінска. Хто, скажыце, складае актыўны сябрині, яго ядро?

— Перш за ўсё школьныя настаўнікі, выкладчыкі беларускай мовы і літаратуры Г. Скарына, Р. Жмачынская, Н. Букта, а таксама загадчыца дзіцячага сада Л. Якута, інжынер-тэхнолаг энергаметалічнага завода С. Амільчук, выкладчыца ГПТВ Г. Пыж'янава, настаўнік матэматыкі М. Валочык. Сябрині ўсяляк спрыяюць, удзельнічаюць у нашых пасяджэннях дырэктар музычнай школы В. Скарына, эканаміст саўгаса «Белаазёрскі» М. Барычэўская, дырэктар энергаметалічнага завода М. Бразоўскі і галоўны інжынер М. Тараненка...

— Некалькі слоў пра мэты вашага «Агменю».

— Мы імкнемся актывізаваць грамадскае жыццё горада, узбагачаць яго духоўна, спрыяць абуджэнню нацыянальнай самасвядомасці белаазёрцаў.

— Што ўжо ўдалося зрабіць? Якія добрыя справы на рахунку агменеўцаў?

— Пры непасрэдным удзеле сябрині быў праведзены вялікі беларускамоўны вечар, прысвечаны 70-годдзю БССР і Кампартыі Беларусі, наладжаны творчыя сустрэчы з вядомым літаратуразнаўцам, прафесарам Брэсцкага педінстытута Уладзімірам Калеснікам і маладой паэтэсай з Барысава Таццянай Зіненкай. Праведзены вечар памяці заўчасна загінуўшай Яўгеніі Янішчык. Па нашай ініцыятыве адбыліся чытанні канферэнцыя па аповесці Васіля Быкава «Аблава» і вечар паэзіі Пімена Панчанкі. Заўважу, што колькасць чытачоў беларускай літаратуры пасля гэтых сустрэч адрэзавалічвалася... Што яшчэ? Па нашай прапанове ў былой лекцыйнай зале Палаца культуры працуе «Мастацкая гасцёўня», дзе пастаянна дэманструюцца працы беларускіх жывапісцаў і графікаў. З вялікім поспехам прайшлі выставы карцін брэсцкіх мастакоў Міколы Чурабы і Сяргея Казака, сустрэчы белаазёрцаў непасрэдна з імі. У «Мастацкай гасцёўні» былі паказаны таксама дакументальна-графічна-прасторавыя экспазіцыі, прысвечаныя сталінскім рэпрэсіям, і выстава графікі на тэму «Гістарычныя помнікі архітэктуры Беларусі». Не можам не пагаварыцца і такім фактам: актывіст сябрині М. Бразоўскі прыняў удзел у рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі «На род. Культура. Перабудова», а Л. Якута і Р. Жмачынская былі дэлегатамі ўстаноўчага з'езда Таварыства беларускай мовы...

...Да тых імпрэзаў, пра якія расказала кіраўнік культурна-асветніцкай сябрині «Агмень», даўраат Літаратурнай прэміі імя А. Куляшова Ніна Мацяш, дадалася гэтымі днямі яшчэ адна падзея. У мінулыя нядзелю, 17 верасня, па ініцыятыве сябрині ў Белаазёрску адбылося свята беларускай мовы, прымеркаванае да 50-годдзя ўз'яднання Усходняй і Заходняй Беларусі. Свята пачалося ў гарадскім парку і потым працягвалася ў «Мастацкай гасцёўні». Гучалі прамовы, выступленні, песні, музыка. У літаратурнай сустрэчы прынялі ўдзел Н. Мацяш, А. Вярцінскі, В. Жуковіч, а затым вядомы ў раёне самадзейныя спявачкі сёстры Крук з вёскі Гнілец выканалі беларускія народныя песні.

НАШ КАР.

Рыгор БАРАДУЛІН

Жалоба

Пасля чарнобыльскае навалы
На Беларусь прыпала
Сем — з дзесяці —
Хірасім.
Хапіла ўсім.

Атам
Зрабіў Беларусь удавою.

А ва ўдавы
Не зачыняюцца хлявы,
Павыпушчана гавяда.
Статак пасвіць бяда.
А ва ўдавы
Някошаны паплавы
І пожны някошаны.
Госці запрошаны
З ласкі бяды.
На Дзяды.

Маўклівы кат
Не мыліць пятлі.

На нашай зямлі
Ці паўторыцца наш працяг?
Ці ў жарстве захавецца след?

Як стронцый трашчыць
У нашых касцях,
Ці чуе свет?

Адабралі дажджы,
Адабралі снягі,
Адабралі святых крыніцы,
Адабралі ў цябе, чалавек,
Не багі.
Ты калі гэта ўстаў
Не з тае нагі,
Што дазволіў такому ўчыніцца?

Сам сябе абабраў,
Абакраў, абкарыў
І застаўся, як дрэва сухое:
Над табою абвал,
Пад табою абрыў.
Пыл ляціць
У вятроў з перасохлых грыў.
Вочы сплалі хмары-ізгоі.

Пачынаеш баяцца ўсяго па чарзе,
Што раджала цябе,
Што спрыяла:
Можа ў неба ўрасці
На таўсматый назе
Грыб не той, што ў загадцы
Стаіць у лазе.
І праявіцца жахам правая.

Вінаваціць каго?
У жабрацтва
Сам сабе
Дапамог ты сабрацца.

Памінаю

На вачах маіх знікла стагоддзе,
У якім дазвалялася есці
Усё азярное, рачное, лясное
І стаяць пад дажджом з босяю
галавою,
Каб крыху падрасці.
На вачах маіх знікла стагоддзе,
У якіх не былі гэтак людзі

Апраменены злосцю, маною,
А хацелі яшчэ спачуваць
І спрыяць падобным да сябе
пры жыцці.

На вачах маіх знікла стагоддзе,
Дзе называлі па даўніх імёнах
Кожную птушку, травінку, суседку,
Дзе ўмелі душой весяліцца
І апошнім дзяліцца ў бядзе,
Дзе мядзведзь не з музея
Задзіраў на лясіне метку
І мёд цёк у казачніка
Па вусах і па барадзе.

Добрым словам любой парою
Пры нагодзе
Памінаю добрае старое
Стагоддзе.

Коні сытыя

Нешта верныя сталінцы
Невясёлыя сёння,
Кожны сцішыўся ў стаенцы.
Прытамлілі коні.

Ён жа з размеркавальніка
Той авёс,
Што ў дышту
Уведзены —
Ад начальніка
Да сексота —
Дагэтуль.

Дзе аброці каляныя?
Дзе жалезныя цуглі?
Парадзіліся кланамі.
Ды заўчасна патухлі

Вочы бацькі налітыя
Гневам.
Точыць туга.
Коні сытыя бяжыць копытамі.
Встретим мы по-сталінски
вraga!

Паўсюль наш клопат

Сёння, пэўна, болей касманаўтаў,
Чым нядаўна ордэнаў у Брэжнева.
Ды жыццё палепшала не надта.
Мы зямлю не ўладкавалі грэшную,

А ўжо маем сябе рабіць парадак,
Як і дома,
У гасподзе богавай.
Там бліжэй да манны,
І аладжы
Напачэз з нябеснай дужа многа мы!

І накармім той нябеснай маннай,
Як маной пра будучыню светлую,
Жыхароў краіны ашуканай.
Абплакацім шлях у апраметную.

І, вядома, наш арыентыр на
Курс —
Каб мечы сталіся араламі.
Мы за атам і за космас мірны.
Толькі касманаўты — генераламі.

Мы

Мы не баяліся вучыць вучонага,
Сапселях ідалаў лізалі лізма,

Не шкадавалі колеру чырвонага,
Каб уцяляць быка капіталізму.

Фанерна гаварылі,
А фанерыны,
Каб шыбу выбітую замяніць
Не мелі.
Фанера ўся —
На лозунгі знявераныя,
Яны за нас крычалі,
Мы нямелі.

Палацы, цэрквы з босымі галавамі
Стаялі,
Цынк ішоў на труны тыя,
Што небам слалі —
Аж душа халодла —
З перадавой панурыя святых.

Калі мы ўжо навучымся,
Калі,
Як людзі,
Жыць па-людску на зямлі?

І я

Я хадзіў дэманстраваць адзінства
У калонах шчыльных, як сцяна,
За сваё шчаслівае дзяцінства
Дзякаваў звідна і дацямна.

Дзякаваў таму,
Хто пыхкаў піпкай,
Быццам крэматырнем ручным.
Густа віўся над усмешкай хліпкай
Лагерных кастроў ахвярны дым.

Маразы змяняліся адлігай,
За адлігай следам — маразы.
Час усё мудры над чорнай кнігай
І галіў па-свойму — ў два лязы.

Я лічу,
Шануючы турботы,
Да сёвай дажыўшы барады,
Лепей шыць знава
Дыхтоўна боты,
Чым мяняць халявы,
Перады.

Дазвол

На час галоснасці
Мы атрымалі дазвол
Галасіць бабрамі на роднай мове.
Няхай лебядой зарастае падзол,
Няхай там народ будзе гол як сакол,
Мы боб сваіх слёз збіраць у прыпол,
Як піянеры, заўжды наўзгатоўе.

А карта рэспублікі ў плямах,
Нібы
Бруцэлёзная
Прыгнаная з Прусіі па вайне карова.
Ёсць карта,
Дзе нельга збіраць грыбы,
Дзе могуць магілы выпростаць гарбы,

Дзе ўчнем голас
Архангельскае трубы.

Зямля маўчыць,
Як народ, сурова.
Ад радыяцыі
Беларусь гарыць.
Ці будзе, наогул,
Каму гаварыць?

Данута БІЧЭЛЬ-ЗАГНЕТАВА

Цудадзейнасць

На злом галавы ўцякаць не прымусяць —
высею краскі па ўсёй Беларусі.
Зелечка ўздыдзе і на Украіне,
ў сэрца зялёнае радый укіне.

Выссе зялёным раточкам атруту,
зніме распад смертаноснага броду.
Дзетак-бязлетак яшчэ падгадуе
ды на асуджаных не засярдзе...

Мята, расходнік, чаборык і люцік
знякавеюць у сонны атрутнік.
Сончык з вачэй несвядомай сіротцы
высмакча польскай, расейскай
і стронцый.

Янак-ды-Мар'я на сцежцы лясной
не вінаваціць віной-жаўцізнай.
Чыстае зялёнае праз яд прарасце,
цудам малітвы смерць адвядзе.

Заходзьце, адчынены насцеж вароты
пад страху бацькоўскаю неба
ў хаціну белага свету!

Па Птушыным гасцінцы
на чыстым гяздзістым кіліме
пагрэіцца пры цяпельцы
маладзіка.

Пад Божай страхою неба
ў хаціне белага свету,
дзе кожны і ўсе не сагрэты,
без надзеі вытрываць нельга.

Васіль ЖУКОВІЧ

На сумежжы

На Гомельшчыне я.
Стаю ля зоны забароннай,
ля вёскі, адгароджанай ад свету,
анямелай,
гляджу на поўдзень
(там,

адсюль непадалёк, — Чарнобыль
з яго АЭС, вулканам рукатворным)
і моўкі гавару з табою, Украіна.
У нас цяпер з табой, сястра,
быль чорная і чорны боль і скруха.
Жахлівая рэальнасць:
раптоўна сталі мёртвымі паселішчы
і землі,

жывыя, жыццядайныя нядаўна,
і вецер дзьме, нячутна-смертаносны.
І гора нашага гару
не ўтопіць Прыпяць, не размые
не пахавае ў моры Чорным
Сястрыца Украіна!
Гавораць праўду, што адна бяда
не ходзіць:

Чарнобыль — выбух мноства бед,
што выспелі ў маралі тупіковай,
жывыя носыбіты якой
лічылі закрыццё радзімых школ
не, не ганебнаю — прэстыжнай з'явай.
Падрэзаны

у садзе моў славянскіх
дзвюх нашых моў святых карані,
смяецца сатана пракляты...
Як сумна, любая сястра, як горка
нам бачыць дэградацыі плады!

Водгукі на праекты законаў аб змяненнях і дапаўненнях Канстытуцыі БССР, аб выбарах у Вярхоўны Савет БССР і аб выбарах у мясцовыя Саветы складаюць у гэтыя дні значную частку нашай рэдакцыйнай пошты. Пасля апублікавання на старонках «ЛіМа» падборкі пісьмаў [25 жніўня] і агляду пошты «Не паўтараць памылак» [1 верасня] рэдакцыя атрымала яшчэ дзесяткі і дзесяткі лістоў на гэту тэму. І паток іх, па ўсім відаць, не змяншаецца. Пішучы асобныя грамадзяне, выказваюць сваю думку цэлыя працоўныя калектывы.

Агульны настрой нашых чытачоў у дачыненні да абмярноваемых законапраектаў — востракрытычны.

Напрыклад, калектыву участка рамонтнага цэха Віцебскага тэлевізійнага завода прапануе адмяніць

акруговыя перадвыбарчыя сходы і выбары ад грамадскіх арганізацый, зрабіць выбары Старшыні Вярхоўнага Савета БССР і старшыні мясцовых Саветаў усеагульнымі прамымі і тайнымі, выбары ўсіх дэпутатаў праводзіць толькі на альтэрнатыўнай аснове. Такія ж патрабаванні (з тымі ці іншымі варыянтамі) выказваюць група работнікаў ДСКБ з Брэста, савета працоўнага калектыву інстытута «Гроднасельбудпраект», прафсаюзнае схода аддзела галоўнага тэхналага Гомельскага станкабудуўнічага камбіната імя Кірава, работнікі Барысаўскага хімічнага заводу імя С. Шломін, А. Паран, С. Александровіч і іншыя, А. Мельнік з Бабруйска, дыспетчар Лепельскага заводу шасцераў У. Шушкевіч, вадзіцель аўтобуса з Ліды Ю. Карнялюк і многія іншыя.

Як сведчыць наша пошта, незадаволенасць выклі-

кае таксама ананімнасць прапанаваных законапраектаў. Многія нашы аўтары прапануюць вынесці іх на рэферэндум. За радыкальна абноўлення, сапраўды дэмакратычныя выбарчыя законы выступаюць, сярод іншых, калектыву гомельскага канструктарска-тэхналагічнага бюро грамадзянскай авіяцыі, начальнік сектара інстытута «Белдзяржпраект» Г. Уласаў, ветэран партыі з Мінска В. Арцём'еў, рабочыя МВА імя Кірава А. Трухан і Ю. Сончык.

Апошнім часам у друку выказваецца думка, быццам бы ў абмеркаванні праектаў выбарчых законаў пакуль што пераважаюць эмоцыі і мала канструктыўных прапаноў. Пісьмы нашых чытачоў пераконваюць у адваротным. Водгукі, якія мы сёння друкуем, сведчаць аб сапраўднай зацікаўленасці і палітычнай сталасці іх аўтараў.

ПАДУМАЕМ ЯШЧЭ РАЗ

Шырокая дыскусія, якая разгарнулася ў апошні час вакол будучага Закона аб выбарах, крапае, як кажуць, за жывое. Нічога дзіўнага — вельмі многае залежыць ад таго, які парламент мы будзем мець.

Як вынікае з анкет, якія праводзілі газеты «Звязда» і «Знамя юности», абсалютная колькасць чытачоў супраць такіх палажэнняў праекта закона, як круговыя перадвыбарчыя сходы, прадстаўніцтва ад грамадскіх арганізацый, абмежаванне ў вылучэнні кандыдатаў невялікімі калектывамі, канструкцыя накітал «як правіла», «любое» і многае іншае. Але пры азнаямленні з нататкай «Ці залежыць выбар ад нас?» («Звязда», 10.09.89) высвятляецца, што нават у самых непапулярных артыкулах ёсць прыхільнікі і абаронцы.

Каб не займаць шмат часу, давайце засяродзім увагу на двух самых прынцыповых артыкулах 84 і 89, якія тычаць клятвы ад грамадскіх арганізацый і круговых перадвыбарчых сходаў.

Які асноўны аргумент прыхільнікаў захавання канстытуцыйна замацаваных квот у

Вярхоўным Савеце ад грамадскіх арганізацый? Забяспечыць шырокае прадстаўніцтва самых розных слаёў грамадства.

А ці ёсць сэнс у непасрэдным прадстаўніцтве, напрыклад, аб'яднання філатэлістаў, прыхільнікаў цвярозага жыцця, ветэранаў-вайны і працы ў вышэйшым органе ўлады? Ці змогуць 1—3 дэпутаты ад той ці іншай арганізацыі адстаяць інтарэсы сваіх аднаумцаў (ужо не кажуць аб тым, якія там такія асобныя інтарэсы)? Ці ўдасца ім «працягнуць» свой закон? Адказ адзін — безумоўна, не! Застаецца толькі магчымасць выступіць, каб прыцягнуць увагу да праблемы. Але гэта можна зрабіць і ў друку, па тэлебачанні. І ўпэўнены, з тым самым поспехам.

Далей, каго будзе прадстаўляць «фракцыя» з 13 чалавек ад КПБ, калі, як паказала практыка выбараў у Вярхоўны Савет СССР, сярод дэпутатаў 85 працэнтаў складаюць члены КПСС? Яшчэ больш своеасабліва становіцца ў прафсаюзаў, бо практычна ўсе дэпутаты — члены прафсаюза. Можна яшчэ гаварыць пра асобныя інтарэсы камсамола, бо звычайна ся-

род дэпутатаў няшмат маладзейшых за 30 гадоў. Але ж і Вярхоўны Савет, мабыць, не тое месца, дзе патрэбен юнацкі максімалізм.

Нарэшце, будзем шчырымі: а ці не апынуцца сярод 13 дэпутатаў ад КПБ тыя, хто праиграў выбары мінулай вясной? І як гэта будзе расцэнена грамадскасцю?

Каб мяне не западозрылі ў «антыграмадскіх» закідах, скажу, што мне як аднаму з кіраўнікоў рэспубліканскай грамадскай арганізацыі новае Закон нават выгадна, бо ён забяспечыць прамое прадстаўніцтва Беларускага экалагічнага саюза ў Вярхоўным Савеце БССР. Але як грамадзянін я лічу, што нам патрэбны ў Вярхоўным Савеце не абаронцы карпаратыўных інтарэсаў, а прадстаўнікі народа. Для мяне, звычайнага выбаршчыка, не мае значэння, хто будзе прадстаўляць акругу, у якой жыю, — рабочы, вучоны, пісьменнік ці работнік партыйнага апарату. Галоўнае, каб ён быў сумленным і разумным чалавекам, каб ён мог разабрацца, што добра, а што дрэнна. Нарэшце, каб ён быў даступным дэпутатам, а не «танарыстым парсюком», як пісаў К. Крапіва. І тады я буду ўпэўнены, што ў сваёй дзейнасці ён не забудзе і маці-адзіночку, і ветэрана, і інваліда, і рабочага. Ён не забудзе людзей, якія даверылі яму ўладу!

Што датычыць круговых перадвыбарчых сходаў, то тут асноўны аргумент «за» такі: раптам будзе 20—30 кандыдатаў? На гэта, па-першае, ёсць

контраргумент: а раптам не будзе?

Практыка паказала, што такая колькасць хутчэй выключэнне, чым правіла (дарэчы, у Ленінградзе Іваноў, кажуць, прайшоў у першым туры з 30 кандыдатаў). З другога боку, у Мінску былі выпадкі, калі пасля фільтру круговага сходу заставаліся кандыдаты, якія не атрымалі потым падтрымкі выбаршчыкаў і прыйшлося ўсё, пачынаючы з вылучэння, праводзіць у другі раз. А гэта абшлось, між іншым, у капеечку!

Акрамя маральных і палітычных страт, звязаных з «збалансаваннем» таго ці іншага кандыдата ў кандыдаты (звярніце ўвагу на абсурднасць спалучэння), круговыя сходы маюць той вялікі мінус, што практычна немагчыма ажыццявіць на іх справядлівае прадстаўніцтва выбаршчыкаў акругі. Адзінае выйсце — выбары выбаршчыкаў па норме 1 чалавек ад 800—1000 выбаршчыкаў акругі. Але гэта цяжка ажыццявіць.

Зразумела, што заканадаўца павінен прадугледзець экстрэмальныя сітуацыі, калі колькасць кандыдатаў будзе празмерна вялікай. На мой погляд, заслугоўвае ўвагі прапанова народных дэпутатаў, якая была змешчана ў «Советской Белоруссии». Маецца на ўвазе неабходнасць падтрымкі кандыдата пэўнай колькасцю выбаршчыкаў акругі. Гэта лічба можа быць ад 2 да 5 тысяч. І ў такім выпадку няма патрэбы абмяжоўваць колькасць працуючых на прадпрыемствах, якія маюць права вылучэння кандыдатаў (у праекце — 300 чала-

век). Упэўнены, што такім чынам можна будзе «збіць» колькасць прэтэндэнтаў да 10—15 чалавек. Далей, каб пазбегнуць таго, што ў другім туры могуць апынуцца кандыдаты, якія набралі 10—15 працэнтаў галасоў (думаю, што лічба 5—8 працэнтаў, якую называе сакратар Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР т. Сырагіна, нават тэарэтычна малаверагодная), можна абмеркаваць магчымасць правядзення выбараў у тры туры. Гэта азначае, што калі кандыдаты ў першым туры набралі менш, чым, скажам, 25 працэнтаў, праводзіцца другі тур, да ўдзелу ў якім дапускаецца 3—5 чалавек, якія набралі больш галасоў. А да ўдзелу ў 3-м туры — 2 пераможцы другога тура. Гэта можа падацца занадта складаным, але ўсё роўна гэта танней, чым праводзіць дзве перавыбарчыя кампаніі, і больш дэмакратычна, чым адсякаць значную частку кандыдатаў з дапамогай сходаў.

Акруговыя перадвыбарчыя сходы можна было б праводзіць, але толькі з мэтай азнаямлення выбаршчыкаў з платформай кандыдатаў. У такім выпадку можна і трэба праводзіць па некалькі сходаў у кожным раёне. І няхай будзе спароніцтва, дзесяткі пытанняў, тэлебачанне, прадстаўнікі прэсы.

Зразумела, гэтыя прапановы маюць сэнс, калі заканадаўца шчыра зацікаўлены ў дэмакратычных выбарах.

Л. ТАРАСЕНКА,
віцэ-прэзідэнт Беларускага экалагічнага саюза,
кандыдат біялагічных навук.

Радкі з пісьмаў

□

Праект Закона аб выбарах у Вярхоўны Савет БССР не адпавядае патрабаванням часу, імкненню народа да дэмакратызацыі нашага жыцця. Антыдэмакратычнымі ўяўляюцца арт. 13 і арт. 42 гэтага закона. Паводле арт. 42 праграма кандыдата ў дэпутаты не павінна супярэчыць Канстытуцыі СССР і Канстытуцыі БССР, савецкім законам. А арт. 13 дае права выбарчай камісіі адмяніць разнае аб рэгістрацыі кандыдата, калі той, паводле меркавання камісіі, парушыў закон. Такім чынам, выключаяцца магчымасць крытыкі існуючых законаў, хоць большасць іх прымалася ў часы сталінізму і застою.

Ідэі перабудовы патрабуюць альтэрнатыўных законапраектаў. У якасці аднаго з іх, мы лічым, трэба абнарадаваць «Праект Закона аб выбарах у Вярхоўны Савет БССР», які быў прыняты на ўстаноўчым з'ездзе БНФ «Адраджэнне».

Ю. ПАЛЬЧЭУСКИ, С. НЕСЦЯРОУСКИ, Л. БЕЛАХВОСТАВА, С. ХАНДОЖКА, А. КЛІМОВІЧ і іншыя,
усяго 30 подпісаў.

г. Мінск.

□

Мяркуючы па публікацыях рэспубліканскага друку, пераважная колькасць насельніцтва рэспублікі супраць круговых перадвыбарчых сходаў, супраць выбараў ад грамадскіх арганізацый. Гэта пацвярджае і «Зварот групы народных дэпутатаў СССР», апублікаваны ў «Советской Белоруссии» 1 верасня, з якім я цалкам згодны. Не лічыцца з меркаваннем народных дэпутатаў нельга! А неог-

гул, па такім важным пытанні неабходна аб'явіць усенародны рэферэндум. Памойму, такое права рэспубліка мае, і трэба яго скарыстаць.

М. НАВІЦКІ,
ветэран вайны, ветэран
Узброеных Сіл СССР.

г. Мінск.

□

Прапаную ў арт. 1 Закона аб выбарах народных дэпутатаў БССР скасаваць увесь тэкст, пачынаючы са слоў «з мэтай забеспячэння...» Лічу, што ўсе дэпутаты павінны выбірацца па аднамандатных выбарчых акругах на аснове ўсеагульнага, роўнага і прамога выбарчага права пры тайным галасаванні.

У арт. 13 прапаную скасаваць у другім абзацы тэкст: «заклікалі або агітавалі за байкатаванне выбараў». У выбаршчыкаў павінна быць права на бойкот выбараў у якасці крайняй формы пратэсту супраць магчымых зложыванняў з боку апарату.

Я. ШМЫГАЛЕУ,
пенсіянер.

г. Мінск.

□

Мая прапанова тычыцца выбараў у вайсковых часцях. Паколькі прадстаўнікі працоўных калектываў і грамадскасці не могуць прэкантраляваць колькасць ваеннаслужачых і ход выбараў на тэрыторыі ваенных часцей, можа ўзнікнуць спакуса маніпуляцыі з вынікамі выбараў. Таму было б мэтазгодна ў Беларускай ваеннай акрузе праводзіць выбары па асобных выбарчых акругах у адпаведнасці з нормай выбаршчыкаў.

С. ГЛОБА,
інжынер.

г. Мінск.

Калі мы хочам лепш жыць, калі хочам бачыць нашу рэспубліку дэмакратычнай — наш грамадзянскі абавязак сёння выказацца за радыкальную дэмакратызацыю законапраектаў аб выбарах.

Мы выступаем супраць правядзення круговых перадвыбарчых сходаў і супраць выбараў ад грамадскіх арганізацый.

Акрамя таго, мы лічым, што ваеннаслужачыя вайсковых часцей павінны галасаваць толькі на месцы сваёй пастаянай дыслацыі і толькі за тых кандыдатаў, якія пражываюць у той жа мясцовасці. Тады ні ў каго з высокапастаўленых работнікаў не будзе спакусы дабіваць сабе лішніх галасоў за кошт тэрмінолага перамяшчэння ваенных часцей у адпаведную выбарчую акругу.

Па даручэнні прафсаюзнага сходу цэха № 11 завода «Электроніка» рабочыя **С. ТРАХІМЧЫК, В. ШАРКО, В. УСЦІХОВІЧ, М. ПАТЛАСАУ** [на сходзе прысутнічала 136 чалавек].
г. Мінск.

□

Лічу, што дэпутатам можа быць чалавек, які пражывае на тэрыторыі выбарчай акругі не менш як пяць гадоў. Гэта неабходна для таго, каб будучы дэпутат дасканала ведаў патрэбы сваіх выбаршчыкаў.

А. ХЛАНЬ.

г. Мінск.

□

Такой важнай справе, як унясенне змяненняў і дапаўненняў у Канстытуцыю, па-

вінна папярэднічаць вялікая работа не толькі камісіі Вярхоўнага Савета і яго Прэзідыума, але і шырокіх мас. Пры цяпершнім парадку падрыхтоўкі законапраектаў мы маем магчымасць рабіць нейкія заўвагі ці ўносіць свае прапановы, але няма ніякай упэўненасці, што яны будуць улічаны ў прынятым законе.

Чаму б не пазнаёміць грамадскасць са зместам законапраектаў аб выбарах у іншых рэспубліках, каб была магчымасць запазычыць у іх усё лепшае?

Л. КАЗЛОУ,
настаўнік гісторыі.

Вёска Нямойта,
Сенненскі р-н.

□

Усе запісы ў законапраектах, накіталт «пры неабходнасці», «як правіла», — неабходна канкрэтызаваць або адкінуць. Трэба ўдакладніць, якімі дакументамі павінны быць засведчаны паўнамоцтвы прадстаўнікоў працоўных калектываў. Важна ўдакладніць таксама, кім ствараюцца круговыя выбарчыя камісіі.

Няма неабходнасці «загадзя інфармаваць круговую выбарчую камісію аб праводзімых сходах, мітынгах выбаршчыкаў і іншых перадвыбарчых мерапрыемствах». Агітацыя павінна дапускацца паўсюдна ў любых зручных для выбаршчыкаў формах, якія не пярэчаць закону.

М. ТАРАНДА, М. АМЯЛІШКА, А. СТУПЕНЬ, І. НАВУМАУ, У. ЛЕАНЮК, С. БУГАР і іншыя,
усяго 27 подпісаў.

г. Гродна.

Пятро ПРЫХОДЗЬКА

Двое

З адной зоны

Праз тры краі пралегла зона тая, Якую ўсе Чарнобыльскай завём. Сюды і птах ужо не залятае; А мы па ёй Усё ідзём, ідзём. Прабілі ў зван. Бацькоўскія парогі Нам пакідаць пад цяжкаю журбой. Сышліся двое пасярод дарогі І пачалі гворку між сабой: — Я — з Брагіна. А ты адкуль? — З Нароўлі. Іду вась, паглядаю на бальшак. А ў вас там як? — Ат, ведаеш, няроўна Чамусьці лёс нас падзяляе так...

Жылі мы, здабывалі хлеб надзённы. Ды аднаго я ўцяміць не магу — Чаму я з зоны гэтае бягу, А іншыя — вяртаюцца да зоны?

Стаяць сябры Адзін супроць другога, Ад родных хат пазваньваюць ключы: «Ад гэтай зоны можна мо ўцячы — А як жа, браце, ад сябе самога?» Вось так балюча, ў роспачы, знямозе У сябе саміх пытаюць землякі. Яны сышліся на адной дарозе, Хаця ішлі мо ў розныя бакі?

На плечы іх зваліліся нягоды, Хоць шмат спазналі на сваім вяку. Чаму ж мы ў цяжкім горы не заўсёды Сваім сябрам працягваем руку?

— Падумай сам, — адзін другому кажа, — Мы ў гэтай зоне — ужо тры гады. Цяпер нібыта кожны крок узважан, Чаму ж пра нас замоўчвалі тады?.. І я стаяў там побач з землякамі,

Гаворку чуў, што нарадзіў сам час. Калісьці мы былі франтавікамі, — Цяпер завуць чарнобыльцамі нас...

Павел ПРУДНІКАЎ

Адступаць не хочучь бюракраты, Не здаюць пазіцыі, хоць забі. Прадаўжаюць жыць і казнакрады

І «Айчыну горяча любіць». Іх усіх яднаюць цені культа І застою цёмнага, як ноч. Селі нам на плечы яны гуртам. Груз такі нам больш не павалоч.

Мы павінны скінуць яго ў прорыв — Развітацца з брудам назаўжды!

А інакш ён схопіць нас за горла... І тады — паўкрока да бяды.

Мы ж усе тут пад адзіным дахам — На планеце з назваю Зямля: Жыццялюбывы ў плоці і манакі — Хто ў кіпенні, хто і спакваля.

Ёсць адно для ўсіх у нас жаданне: Жыць у згодзе, раіцца, тварыць.

І не казка гэта, не паданне — Як адзін, мы ўсе гаспадары.

І таксама ўсе мы у адказе За таго, хто корміць нас — за дол.

А таму павінны мы ўсе разам Берагчы ад полымя свой Дом!

Вось ужо семнаццаць гадоў я живу ў Якуцку, прыгледзеўся да якутаў, іх стаўлення да роднай мовы і культуры. І думаю, што не шкодзіла б нам шмат у чым павучыцца ў гэтага невялікага народа.

Якуцкая мова, як лінгвісты кажуць — младапісьменная. Літаратурная мова склалася толькі ў паслярэвалюцыйныя гады. Першы верш на якуцкай мове быў напісаны ў 1900 годзе.

Лексічны склад якуцкай мовы не надта шырокі. Найбагацейшы слоўнік, складзены нашым земляком Э. Пякарскім, налічвае каля трыццаці тысяч слоў. Шмат запазычанняў з рускай мовы. Яшчэ на пачатку 1920-х гадоў пачынальнік якуцкай літаратуры Аляксей Кулакоўскі налічыў у якуцкай мове болей за 2300 запазычаных рускіх слоў. Сярод іх і такія простыя, як «стол», «вілка», «ложка», «здорово», «пона» (у сэнсе «да пачачня»), «спасибо», «пожалуйста». Але ніводзін якут не лічыць з гэтай прычыны сваю мову горшай, чым руская.

Якуцкая мова гучыць на вуліцах Якуцка гэта ж часта, як і руская. Можна сказаць болей: якуты, якія валодаюць роднай мовай, між сабой размаўляюць выключна па-якуцку,

тысячы («Полымя», Маладосць) і «Беларусь» разам — каля 40 тысяч). Орган абкома КПСС газета «Кым» — 58 тысяч (відаць, не нашмат меней, чым «Звезда»). Маладзёжная газета «Бэлэм буол» — 33 тысячы, дзіцячы часопіс «Чуоранчык» — 35 тысяч. Можна з упэўненасцю сказаць, што партыйную газету чытае амаль што кожная якуцкая сям'я, літаратурна-мастацкі часопіс — больш за палову, дзіцячую газету і часопіс выпісвае кожная сям'я, дзе ёсць дзеці адваднанага ўзросту. Тыраж мастацкай прозы — строга 15 тысяч. Мог бы быць і большым, ды справа ў тым, што асноўны выдавецкі тыраж на якуцкай мове такі ж, як і на рускай — гэтыя пятнаццаць тысяч (на беларускай — шэсць). Калі тыраж перавышае 15 тысяч хоць бы на адну, выдавецтва вымушана плаціць другі ганарар. На гэта яно не ідзе, таму і абмяжоўвае тыражы. Калі ж ганарар плаціць не трэба (пісьменнікам, якія даўно памерлі), тыражы сягаюць і да 25 тысяч,

даць толькі адмоўны адказ. Няўжо хто-небудзь будзе аспрэчваць, што веданне дзвюх моў робіць чалавека ўдвая культурнейшым? Веданне моў узбагачае чалавека, робіць яго мысленне болей прыстасаваным, гнуткім, дае магчымасць рабіць болей нечаканя і абгрунтаваныя заключэнні. Я, напрыклад, німала не шкадаю, што ў жыцці давялося хоць нейкім чынам даткнуцца такіх моў, як нямецкая, іспанская, французская, польская, якуцкая. Хай я мала што памятаю з нямецкай і іспанскай, якія вучыў у пятым класе. Але і тое невялікае веданне дапамагае арыентавацца ў мовах наогул. Асабліва ж я ўдзячны памяці чалавека, які вучыў мяне польскай мове. Веданне польскай адначасова з беларускай і рускай дазваляе мне, напрыклад, зусім свабодна чытаць па-ўкраінску, хоць украінскай мовы я ніколі не вывучаў. А яшчэ дапамагае лепш ведаць месца ўласнай мовы. З радасцю ўпэўніўся ў абсалютнай лухце мяшчан-

туры новае, рускамоўнае пакаленне беларусаў? Нешта не чуваць... Сёння «на экспарт» даём футболістаў ды ханейстаў. Маладых рускамоўных беларусаў, можа, у тры-чатыры-пяць разоў больш, як двухмоўных, а маладзёжная літаратура па-ранейшаму на галаву вышэйшая за маладую рускую, што ствараюць беларусы. Але і беларускай літаратуры, без нарысці для рускай, нанесены страшныя страты. Звужэнне сферы нарыстання беларускай мовай прывяло да таго, што нешматлікія літаратары, якія валодаюць мовай, хай сабе і графаманы, не сустрэліся ні з кім і без пераходу займаюць крэслы ў выдавецтвах, часопісах, газетах. Родную мову графаманы ведаюць слававата, няма ў іх і моўнага густу, але з-за таго, што і ў такіх ёсць патрэба (лепшых жа няма!), гэта даруецца. Дыялогі мастацкай прозы ў іх напалову рускія (маўляў, так народ гаворыць), і зусім такім аўтарам не ў галаве, што на іх публікацыях, можа, хтосьці наважыцца вывучаць мову, будзе вучыцца размаўляць па-беларуску.

Рускамоўныя беларусы не толькі не прыносяць ніякай карысці рускай культуры, але і прычыняюць ёй вялікую шкоду. Я ўжо казаў, што руская мова, якой яны ка-

Перабудова і міжнацыянальныя адносіны

Іван ЛАСКОЎ

ПІШУ З ДАЛЕКАЙ ЯКУЦКІ...

не зважаны на тое, колькі побач іншамоўцаў: адзін або дваццаць.

Не ведаю ніводнага якута з кіраўнікоў рэспублікі, які б не валодаў роднай мовай. Пры сустрэчах гэтых кіраўнікоў з пісьменнікамі гутарка вядзецца звычайна па-якуцку.

Непакой за лёс мовы (часам нават празмерны) тут уласцівы не толькі кожнаму пісьменніку ці журналісту, але і шырокім масам. Да якутаў, якія ў выніку нейкіх прычын не валодаюць роднай мовай, стаўленне падкрэслена адмоўнае. Ведаю такі выпадак, калі аднаго маладога якута, супрацоўніка рускай газеты, прымаючы ў партыю, абавязалі за час праходжання ім кандыдацкага стажу авалодаць якуцкай мовай. Не сумняваюся, што авалодае, бо інакш у члены партыі не перавядуць.

Нацыянальнай мовай карыстаюцца не толькі літаратура, тэатр, журналістыка. Нешматлікія прафесійныя і шматлікія самадзейныя кампазітары пішуць песні выключна на якуцкіх тэкстах. На якуцкіх тэкстах традыцыйна пішуць музыку і спецыяльна запрошаныя кампазітары з Масквы і іншых мясцін, ствараючы оперы, кантаты і г. д. Свой даробак уносяць у развіццё нацыянальнай культуры і выяўленчае мастацтва. У яго втворах пераважаюць сюжэты з нацыянальнай літаратуры, гісторыі і фальклору. На графічных лістах або жывапісных палотнах амаль не ўбачыш неякуцкіх твараў (у якутаў мангалойдны тып твару). Мастацкая самадзейнасць выконвае амаль выключна якуцкія песні, скокі. На роднай мове развіваецца і эстрада.

Як гэта ўсё ўплывае на культурны ўзровень народа?

Жывучы ў Якуцку, мне ўдаецца час ад часу друкавацца ў Мінску, выдаваць кніжкі. Гэтыя кніжкі і часопісы мне проста сорам паказваць маім якуцкім калегам. Сорам — з-за тыражоў. Да чаго ж мы дайшлі, дзевяцімільённы народ! Тыражы «Полымя» і «Маладосць» — вакол дзесяці тысяч, кніжак мастацкай прозы — таксама. Якутаў — трыста тысяч, у трыццаць разоў меней, чым нас. Колькі ж яны чытаюць? Вось тыражы сапраўды адукаванага народа: літаратурна-мастацкі часопіс «Хотугу сулус» — 33

нават зборнікаў вершаў. У Якуціі якутаў удвая меней, чым неякутаў. Але якуцкай мове і нацыянальнай культуры нішто не пагражае. Гэтую маладую культуру — адметную, своеасабліваю — няблага ведаюць не толькі па краіне, але і за мяжой. І спароджана гэта перш за ўсё шанаваннем роднай мовы.

Ну, а якія адносіны да ўласнай мовы ў нас?

Памятаецца, яшчэ гадоў дваццаць назад спытаў у аднаго нарэспандэнта «Піянера Беларусі», чаму лены ўжываюць на старонках газеты слова «рабыты». У беларускай мове ж няма слова «ребенон», многім лікам якога з'яўляецца «рабыта». Таму па-беларуску «рабыты» перш-наперш выклікае асацыяцыю са словам «рабы»: «рабыты» — «рабылы». Трэба пісаць замест гэтага «рабыты» «хлопцы», «дзедзючаты», калі стасуецца па сэнсе, нарэшце, «дзеці»... «Што зробіш, — уздыхнуў журналіст, — так начальства сказала!»

Яшчэ падобнае слова — «буквар». Адкуль яно ў нас узлягло? У беларускай жа мове няма слова «буква». Хто знішчыў сваё «лемантар», замяніўшы чужымі словамі?

Такіх «буквароў» ды «рабыт» у нас аж заганда.

Летась Якуцкі дзяржаўны рускі драматычны тэатр выйзджаў на гастролі ў Бабруйск і Мінск. Гастролі прайшлі з поспехам, што мяне, па шчырасці, здзівіла: тэатр гэты я ведаю няблага. Зрашты, два-тры вядомыя акторы ў ім ёсць. З адным мы нават сябруем. І вось, вярнуўшыся з Беларусі, гэты актор папрасіў мяне перакласці, што напісала пра яго газета «Рабочы» аб'яднання «Бабруйска-дзурэпром».

Божухна, што гэта быў за жах! Не кажу ўжо пра тое, што добра палова слоў у палосным артыкуле аказалася рускай. Рускай была ўся ГРАМАТЫКА! З перапісанымі быццам бы па-беларуску «прычэстнымі оборотамі». Хочаце верце, хочаце не, але мяне дагэтуль трасе, як прыгадаю гэтыя неверагодныя «м'ятушчыяся», «найшоўшыяся», «сууючыяся».

Адкуль узліўся чалавек, з беларускім прозвішчам, што пісаў гэты артыкул, дзе ён вучыўся? Навошта піша на мове, якой не ведае ані на кроплю?

Калі збярэш разам такія факты, міжволі высноўваеш, што да сваёй мовы мы ставімся не як да сваёй, а як да варажэй, як знішчальнікі ўласнага народа, саміх сябе.

Выгадаваны цэлыя пакаленні беларусаў, што не ведаюць нацыянальнай мовы. Дык вось давайце падумаем: ці прынесла карысць гэтым пакаленням рускае аднамоўе, ці павысіла іх культуру, іх прыстасаванасць да жыцця?

На гэтыя пытанні можна

скага сцвярджэння, нібыта ў беларускай мове ўсё, што не рускае, — польскае. Зразумела, запазычанні з польскай у нашай мове ёсць, але, аказваецца, не меней іх і ў польскай мове з нашай. Гэта, пры жаданні, не цяжка прасачыць.

Але вернемся да рускамоўнага беларуса. Ён нават не падзрае, што гаворыць не зусім па-руску. Ягоная руская мова — суратат сапраўднай рускай. Ён заўважае гэта толькі тады, як едзе куды-небудзь у Пскоў або Іркуцк, дзе з яго вымаўлення і лексікі смяюцца.

Іншая справа — беларус двухмоўны, які ўсюды прама абвяшчае, што ён беларус і пацвярджае гэта. З такога беларуса ніхто не смяецца. Наадварот, ён мае нават перавагу перад аднамоўным рускім, бо багачэйшы на цэлую культуру: можа беларускую прымаўку ўставіць, песеньку праспяваць, задавальняе цікавасць тых, хто побач, да беларушчыны. Такіх людзей у рускім асяроддзі паважаюць як прадстаўнікоў інішага народа. Аднамоўны ж беларус падобны да рускага ў горшым варыянце, гэта нібыта рускі ніжэйшага гатунку.

Якое ўвогуле адчуванне ў рускамоўнага беларуса? Што ён — чалавек, за плячамі якога няма нічога: ні гісторыі, ні культуры. Усяго, што зрабіў ягоны народ да яго з'яўлення на свет, ён не ведае (ні верша, ні байкі, ні песні, ні прымаўкі). Зразумела, ён карыстаецца рускай культурай, але гэтая культура ідзе каранямі не праз яго продкаў, і ў ім узнікне комплекс непаўнацэннасці: мова ў яго чужая, культура чужая, гісторыя — чужая. А адкуль жа ён сам ўзяўся? Не ведае. Ён адчувае сябе прыблізна так, як адчуваюць людзі, кінутыя немаўлятамі і выгадаваныя ў дзіцячым доме. Вырастаючы, яны спрабуюць знайсці хаця б маці, шукаюць, бывае, дзесяці гадоў, але як яе знойдзеш, калі, можа, яе ўжо і на свеце няма! У такіх воль падакідкаў і ператвараюць беларусаў хвацкія функцыянеры...

Беларуска-руснае двухмоўе, пакуль яно існавала, давала інерды аднамоўных людзей і рускай культуры. З галіны літаратуры, якая мне бліжэйшая за іншыя, нагадаю хоць бы імёны паэтаў Д. Кавалёва, Н. Нікіліна, І. Бурсава, І. Шчэпаўскага. А наго дало рускай літара-

рыстаюцца, — на самай справе суратат. Рускую мову яны псуваюць. Умяшанне такіх людзей у працэс развіцця рускай культуры выклікае ў яе дзеячаў законнае раздражненне. «Предположим, — казала Мая Ганіна І сакавіка 1988 года на пленуме СІП СССР, — што грузінскі язык або літовскі, узбекскі сталі замест рускаго государственным, главным языком (тут М. Ганіна памыляецца. Руская мова з'яўляецца дзяржаўнай толькі для РСФСР, для іншых яна — агульная мова. — І. Л.). Мое велікорусское самолюбие от этого нимало не пострадало бы. Напротив. Старательно изучив пятьсот слов и необходимых грамматику, я много утешилась бы мыслью, что зато мой родной русский язык сделался бы наконец заповедной зоной и стал бы первоизданно чистым, как чисты, допустим, и ныне грузинский, армянский языки. Никто более не посягнул бы тогда на сложность русского языка, на присутствие в нем древних слов, непонятных тому, кто из двухсот тысяч знает пятьсот и считает, что остальные не нужны».

Сярод тых, хто сваё веданне пачытае рускіх слоў лічыць дастатковым, каб «спосагаты» на ўдзел у рускамоўным будаўніцтве, немалую нядобрую ролю адыгрываюць і рускамоўныя беларусы. Памятаецца, яшчэ гадоў пятнаццаць назад вельмі ж рэзка і, а скажуць бы, ядавіта крытыкавала «Літаратурная газета» наш рускі часопіс «Неман» за псаванне рускай мовы. А воль і болей свежы прыклад — з артыкула «Что защищаем?» («Известия», 1988, 5 чэрвеня), напісанага ў адказ на ліст некалькіх кандыдатаў навук з Мінска. Паважаныя вучоныя ўжылі ў лісце, надрукаваным у часопісе «Наш современник», слова «шилда». «К сожалению, — з сарказмам заўважыла газета, — ні у Дала, ні у Ожогова, ні в Советском Энциклопедическом Словаре этого слова мы не нашли».

Зразумела, вынішчаючы беларускую мову яшчэ больш пасладоўна, праз тры-чатыры пакаленні можна будзе дасягнуць і такога становішча, калі і грузчыкі ў крамах не ўжывуць «шыльду» замест «вывескі». Але якая і каму будзе з гэтага карысць?

(Працяг на стар. 12).

Міфы ўзнікаюць па-рознаму. Адна нараджаюцца спакваля, на працягу многіх дзесяцігоддзяў, а то і стагоддзяў як адлюстраванне спробы народа асэнсаваць незразумелыя, таямнічыя прыродныя з'явы або гістарычныя падзеі, якія адбываліся так даўно, што сапраўдныя іх падрабязнасці ўжо пакрыліся туманам, і толькі нейкія іх праўны накіт старых кургану, каменных крыжоў ці велізарных камянёў бударажаць чалавечую памяць, прымушаюць шукаць адказы на адвечныя пытанні: «Адкуль мы? Дзе нашы вытокі?»

Іншыя міфы нараджаюцца штучна. Яны як быццам таксама прызначаны для тлумачэння адпаведных падзей. Але ў адрозненне ад першых будуцца не на аб'ектыўнасці разумнага светаўспрымання, служачы не мэтам асэнсавання спадчыны, а зусім карыслівым жаданням нярэдка з палітычным падтэкстам.

Першыя міфы трэба збіраць, захоўваць і вывучаць. Другія трэба даследаваць, каб абвясціць іх асновы.

Бадай адным з найбольш трывалых міфаў другога роду, які дайшоў да нашых дзён як ісціна, што замацавалася ў навуковых працах і падручніках па гісторыі БССР, было пераказанне аб утварэнні дзяржавы Вялікага княства Літоўскага ў другой палове XIII стагоддзя ў выніку заваявання беларускіх зямель.

Варта толькі задацца пытаннем: Вялікае княства Літоўскае — што гэта за краіна, чаму яна так названа? І адказ як быццам будзе амаль што гатовы. Літоўскае — значыць яго стварылі літоўцы. Калі яно ўключала сучасныя беларускія землі — значыць гэтыя землі былі заваяваны, падпарадкаваны вайскамі сілай.

Адказ гэты тым больш лагічны, што за ім стаіць традыцыя, шматвяковае пераказанне ў справядліва-асці менавіта такой, а не іншай інтэрпрэтацыі сапраўды «цямных», маладаследаваных, заблытаных, а ў не такім далёкім мінулым і непрыстыжных для навуковых прац пытанняў, якія датычыліся гісторыі зямлі Беларускай. Ці задаваліся вядучыя навукоўцы пытаннем аб справядлівасці ўсталяванага бачання падзей на заранку айчынай гісторыі?

ПОМНЮ, як у свой час Аркадзь Куляшоў, завітаўшы да мяне ў майстэрню або сустрэўшы недзе ў засені лазаў над Свіслачу, пасля агульнага прывітання казаў: «Хочаш, паслухай...» І дэкламаваў мне вершы, якія і сёння я не магу перачытаваць (а некаторыя і ўспамінаць) без хвалявання і ўзрушэння. Тое спалучэнне жывога і непасрэднага паучыцца з неспакойнай і патрабавальнай да самога сябе і да ўсіх нас думкай, што ўласціва куляшоўскай лірыцы, захапляе і абуджае пэўны роздум аб няпростай нашай рэчаіснасці.

Гадоў дзесяць запар тыя вершы Аркадзь чытаў мне спачатку ў арыгінале, потым звычайна рабіў паўзу і прапаноўваў: «А як наш маскоўскі Жак пералапаціў гэта на рускі лад, ведаеш?» — і дэкламаваў радкі ў перакладзе вядомага рускага паэта Якава Хялемскага. Прызнаваўся, што гэты «маскоўскі Жак» тонка адчувае паэтычнае суладдзе слова ў радку і мелодыі ў поступу радкоў. «Слова» і «музыка» арыгінала і сапраўды ў лепшых перакладах Я. Хялемскага з беларускай мовы зліваюцца ў тую гармонію, якая выглядае як нешта зусім нязмушана натуральнае і арганічнае, і падаецца «неперакладной».

Крыху зацягнуты ўступ да майё размовы пра новую кніжку гэтага пісьменніка тлумачыцца тым, што я хачу падкрэсліць удзячную пашану да творчасці Я. Хялемскага, якую мелі да

Я. Хялемскі. «Чистота звучания». Кніга пра беларускую паэзію і яе сяброў. На рускай мове. Мінск. «Мастацкая літаратура». 1988.

Цяжка сказаць. Магчыма, у высокіх навуковых кабінетах і домы не магла, каб узяцца за грунтоўную «расчыстку» супярэчлівых звестак, награваных у так званых беларуска-літоўскіх дэталістах і польскіх хроніках XVI стагоддзя, у гістарычна-публіцыстычных творах Маскоўскай дзяржавы гэтага ж часу. Ды і вавашта гэта было рабіць, калі вынік усё роўна быў бы бесперспектыўны: панавалішая нядабрай памяці ідэалагічная канцэпцыя перааказвала паслядоўнаму і падрабязнаму абгрунтаванню сапраўды вялікай і слаўнай гі-

нокай, як два стагоддзі назад, яна знаходзілася на дастаткова высокім эканамічным, ваенным і культурным узроўні, каб з годнасцю весці палітыку і не быць толькі «палігонам» для вайсковых «практыкаванняў» літоўскіх дружин. А такая думка, як мы бачылі, існуе.

Калі ў мінулым годзе на старонках часопіса «Маладосць» пачаў друкавацца гістарычны нарыс «Старажытная Беларусь» многім невядомага дагэтуль аўтара Міколы Ермаловіча, то ён (нарыс) з'явіўся, без перабольшання, адкрыццём для чытацкіх колаў. Адкрыццём —

фа, які адлюстроўвае ў крывым люстэрку значную падзею беларускай гісторыі — утварэнне Вялікага княства Літоўскага. Нарэшце ў навуцы з'явілася альтэрнатыўная канцэпцыя, згодна з якой не заваяванне літоўцамі Беларусі, а, наадварот, эканамічнае, палітычнае і культурна-этычнае збліжэнне беларускіх зямель з цэнтрам у Верхнім Панямонні, у Навагрудку, і далучэнне да гэтай тэрыторыі балцка-літоўскіх зямель сілай навагрудскіх князёў, якое адбывалася ў інтарэсах беларускіх, а не літоўскіх феодалаў, з'явілася га-

палонных, жывяў) ахвотна ішла на вайсковыя авантуры, калі іх аб гэтым прасілі полацкія ўладары, то чаму б ім не рабіць такія авантуры самастойна і не дзільці пры гэтым перамогу з саюзнікамі? Ды і само паняцце «саюзнік» для тых, каму вайна прыносіць выгоды, з'яўляецца адносным.

Тут карысна было б прагадаць поглядаў, якія таксама наймаўся князямі Паўднёвай Русі, але ў той жа час рабілі рабаўніцкія набегі і на землі сваіх былых «саюзнікаў».

Што ж датычыць літоўскіх набегу, то ў дадзеным выпадку усё ж такі даволі красамоўнымі выглядаюць радкі «Слова пра паход Ігаравы». «И Двина болотом течет оным грозным полочаном под клики поганых».

М. Ермаловіч лічыць, што аўтар «Слова» меў тут на ўвазе падзеі 1167 года, калі мінскі князь Валадар Глебавіч пайшоў са сваім войскам, у склад якога ўваходзілі і літоўскія палкі, на Полацк, а затым на Віцебск. Таму, быццам бы, гэтае з'яўленне «паганых», гэта значыць ізычнікаў-літоўцаў у 1167 годзе на Дзвіне, і адначасна ў сваім творы аўтар старажытнарускай паэмы. Але не самі «паганяны» прыйшлі на Дзвіну, на Полаччыну, іх прывялі князі для барацьбы паміж сабой. Кіеўскія князі ў міжусобіцы часта выкарыстоўвалі полацкаў. За гэта «Слова», на думку М. Ермаловіча, асуджае і кіеўскіх, і полацкіх князёў: «Яраславичи и вси вници Все-славли! Вы бо своими крамолами начастя наводили поганяны полки на землю Русскую...».

Усё гэта так. Але «Слова пра паход Ігаравы» — гэта паэтычны твор, і большасць яго вывадаў і назіранняў маюць вельмі глыбокі падтэкст і своеасаблівую, сапраўды мастацкую сімволіку. Спробы звесці іх да якой-небудзь адной канкрэтнай падзеі звычайна завяршаліся толькі парэшаннем стройнасці і лагічнасці паэтычнага апавядання.

Вельмі перспектыўнымі выглядаюць версія М. Ермаловіча аб знаходжанні «летапіснай Літвы» паміж Навагрудкам і Мінскам з захаду на ўсход і паміж Маладзечнам і Слонімам з поўначы на поўдзень, а таксама меркаванне аб тым, што выто-

Канец старога міфа

Роздум над кнігай гісторыка

сторыі многіх малых народаў.

І хоць беларусы — народ не такі ўжо і малы, а тэрыторыя рэспублікі гістарычна складалася ў «эпіцэнтры» галоўных падзей, што адбываліся ва Усходняй Еўропе на працягу многіх стагоддзяў, далёкае мінулае беларусаў уяўлялася вельмі непрыватным і незайздросным.

...Ішло сумнай памяці XIII стагоддзя. Татарскія конныя атрады, нібы чорныя хмары, якія гоняць шквалы вечер, знішчаючы ўсё на сваім шляху, рабавалі і палілі раздробленую феадальную Русь, у тым ліку і паўднёвыя раёны сучаснага беларускага Палесся. З паўночнага захаду «жалезнай сцяной» насаўваліся нямецкія крыжаносцы, «псы-рыцары». Гора і роспач разышліся па ўсёй рускай зямлі.

Усё гэта так. Але агульны сумны малюнак не павінен затуюцца ў іншай праўды. А яна заклячаецца ў тым, што асноўная тэрыторыя старажытнай Беларусі, менавіта тая зямля, дзе яшчэ ў X стагоддзі ўтварылася магутнае дзяржаўнае аб'яднанне з цэнтрам у Полацку і дзе ў той час нарадзілася геаграфічнае паняцце **БЕЛАЯ РУСЬ**, не зведала мангола-татарскага пагрому і панавання. І хоць у XIII стагоддзі «Белая» Полацкая Русь ужо не была такой згуртаванай і адзі-

бо супярэчыва аднастайнасці навуковых канцэпцый, якія складаліся дзесяцігоддзямі, бо быў наватарскім і пошукавым, не дыктаваў «рэцэпты» і не навязваў аднабаковыя тлумачэнні, бо прымушаў думаць, разважаць. Такой і павінна быць навука — шчырай, смелай, прыцыповай. Такім і павінен быць даследчык — таленавітым, расчунчым і аб'ектыўным. І яшчэ: ён не павінен баяцца змяняць погляды — свае і агульнанавуковыя, калі знаходзіцца новыя факты, калі прыадкрываюцца старонкі дагэтуль невядомага ці наўмысна скрытага.

У гэтыя дні чытачы знаёмяцца з новай працай Міколы Іванавіча Ермаловіча — кнігай «Па слядах аднаго міфа», толькі што надрукаванай у выдавецтве «Навука і тэхніка». Вядзь, няма неабходнасці каменціраваць змест кнігі, бо гэтыя нашы разважанні не пераказ і не строга навуковая рэцэнзія. Ды і чытачы нашы дастаткова падрыхтаваны да таго, каб самастойна разабрацца ў сутнасці прачытанага, тым больш што працы М. Ермаловіча чытаюцца лёгка, на адным дыханні.

У гэтым жа выпадку справа тым больш цікавая, што ў кнізе крок за крокам услед за аўтарам чытач раскрывае паходжанне і сутнасць таго міфа, аб якім мы ўжо нагадалі, мі-

лаўнай прычынай утварэння Вялікага княства Літоўскага. І няхай назва гэтай краіны не ўводзіць у падман — такое часта здаралася ў гісторыі. Галоўнае ў тым, што на пачатковым этапе развіцця новай дзяржавы пануючай у ёй была ўсходнеславянская культура, а дзяржаўнай — старабеларуская мова.

На наш погляд, добрай з'яўляецца тая кніга, якая не толькі дае нетрадыцыйны і абгрунтаваны адказ, згодна аўтарскай канцэпцыі, на разглядаемыя праблемы, але і задае пытанні, па якіх можна паспрачацца. Толькі спрачацца трэба з годнасцю, маючы «на ўзбраенні» важкія аргументы (тут мы маем на ўвазе аматараў ганіць усё тое, што не адпавядае іх уласным уяўленням).

Аўтар гэтых радкоў, напрыклад, таксама паспрачаўся з Міколам Ермаловічам па некалькіх пытаннях, узятых у кнізе «Па слядах аднаго міфа».

На наш погляд, М. Ермаловіч занадта катэгарычна адмаўляе факт літоўскіх набегу на беларускія і рускія землі. Ён лічыць, што літва складала галоўны кантынгент полацкага войска і таму ўсё гэтыя набегі былі перш за ўсё збройні полацкай палітыкі. Зразумела, гэта таксама факт. Але калі літоўскія князі за адваедную ўзнагароду (рабаванне, захоп

яго Я. Колас, П. Броўка і А. Куляшоў, якую захоўваюць М. Танк і П. Панчанка. Хоць вядома фармула аб тым, быццам перакладчык прозы — раб аўтара, а паэзіі — сапернік, мабыць, выглядае залішне катэгарычнай, але сутнасць яе ў не-

рай народа. А гэта, умоўна кажучы, з'явіўшыся на свет, не «пачынаецца», а як бы «працягваецца», бо, выказваючы сваё, паэт і штосьці падхоплівае з таго, што гучала і гучыць у культуры, працягвае дыялог паэзіі з рэальнасцю, чэрпаючы

ку пра адметнасць творчага пошуку М. Танка ў галіне верлібра.

Не, Я. Хялемскі не адбірае хлеб у крытыкаў і даследчыкаў. Ён вядзе гаворку пра М. Танка як чытач даўно любімых ім кніг і для многіх сва-

вья пуцявіны П. Панчанкі, аўтар кнігі не блукае па даведніках, а ідзе ад верша да верша, нібыта гэта і сапраўды вехі вандраванняў і пакут паэта.

Хіба будзець ты абвясціць самія катэгарычныя высновы, зробленыя Я. Хялемскім, пасля таго, як мы разам з ім зноў перабралі ў памяці нашы сустрэчы з тэмпераментнымі зборнікамі лірыкі — «Далёкія стэнцыі», «Гарачыя вятры», «Пры свяtle маланак», «Крык сойкі», «Вячэрні цягнік» і самую апошнюю яго кнігу «Горкі жолуды»: сапраўды, П. Панчанка, бадай, найбольш палымны і найбольш сумленны мастак у беларускай сучаснай паэзіі.

Сказаўшы «найбольш», ці не прынімаю я (разам з Я. Хялемскім) каго-небудзь з іншых паэтаў, што маюць свае безумоўныя поспехі і заслугі? Мабыць, такая думка і не з'явіцца ў стагла чытача паэзіі. Той, хто размаўляе пра паэзію, крытык гэта або даследчык, калега ці творчы пабрацім, міжволі робіцца максімістам і бывае схільным да гіпербалізацыі ўласных уражанняў. Якаў Хялемскі зведваў паэзію «знутры», «з сярэдзіны», «з сарцавіны». Яму адкрываецца лабараторыя творчасці нашых творцаў. Таму ён размаўляе пра іх упэўнена, дасведчана.

Перакладчык часта нібыта сядзіць над аркушам паперы побач з аўтарам арыгінальнага твора і чуе, як б'ецца-грукае сэрца паэта. На старонках кнігі Я. Хялемскага адлюстраваны некаторыя моманты творчага ўзаемаразумення паміж менавіта такімі саюзнікамі ў творчых пошуках. Да таго ж аўтар шчодро дзельцца з чытачом па-жыццёваму кала-

ШТО Ж ТАКОЕ ПАЭЗІЯ?..

чым і вельмі справядлівае, асабліва калі тычыцца такіх блізкіх па лексічнаму фонду і па гучанню моў, як мова беларуская і мова руская. Тут надта спакўлівым бывае імкненне захаваць «літару» арыгінала. А на самай справе усё куды складаней.

Пагартушы кнігу Я. Хялемскага «Чистота звучания», выдадзенаю «Мастацкай літаратурай», я адразу адчуў, што гэты пісьменнік добра ведае не толькі творчасць тых паэтаў, якіх перакладае на рускую мову, а і чалавечую адметнасць, духоўны лад майстроў беларускага мастацкага слова. І калі вы паспрабуеце адшукаць адказ на даволі банальнае пытанне, якое я зрабіў назвай гэтых сваіх нататак, дык ён будзе пэўны: паэзія — гэта паэт, яго асоба, яго духоўная энергія, замацаваная ў вершаваным маналогу, у споведзі, у закліку. Асоба складаная, я сказаў бы — засяроджаная на асабістым асэнсаванні ўсіх сваіх уражанняў ад навакольнага свету, ад сустрэч з людзьмі, ад сваіх радасцей і ад свайго гора, ад улюбёнасці і ад роспачы... Тое асабістае абавязкова перакрываецца з духоўнай культу-

з рэальнасці існае.

Прыклад? Калі ласка, разгарніце і ўчытайцеся ў старонкі Я. Хялемскага, дзе размова ідзе пра творчую самабытнасць Максіма Танка. «Паэзіі хлеб надзённы» — так назваў гэтыя старонкі ў кнізе аўтар. І са здзіўленнем і сяброўскай павагай аглядае ён усё, што даў і дае нашай літаратуры гэты няўрымслівы паэт, кэзачнік, публіцыст. Я здагадваюся, што і сам Я. Хялемскі зусім не па службовых абавязках перачытвае напісанае М. Танкам, дзе ўсімі фарбамі пераліваюцца пафаснае слова і добрая ўсмешка, мудрая іронія і сюжэтная балада, лірычная споведзь і мітынгавая романтичная ўзнёсласць. Паглыбляючыся ў характэрнае і праўду паэтычнага слова М. Танка, Я. Хялемскі параўноўвае блізкія па тэматыцы і па настрою вершы Я. Коласа, абавязкова на выказванні пра паэзію свайго сябра Р. Шырмы, Н. Тарас, М. Васілька, знаходзіць тыя «кладкі», якія звязваюць тенкаўскую паэтыку з беларускім народным фальклорам.

Асабліва трапна і доказа, як мне падалося, вядзе ён гавор-

іх высноў знаходзіць абгрунтаванне ў дзённіках і выказваннях у друку самога паэта. Дарэчы, верлібр і сапраўды надзвычай капрызная форма верша. Асабліва тым, што ў ім лёгка бывае згубіць нацыянальны дух паэтычнай размовы. Калі прыслухоўваешся да таго, што думае пра верлібры М. Танка Я. Хялемскі, заўважаеш, што адкрываеш у іх і новыя якасці, на якія сам ты раней не звярнуў увагі, не ацэньваў належным чынам.

Размову пра творчасць і пра асобу П. Панчанкі аўтар кнігі пачынае, спасылаючыся на адно выказванне Міхаіла Святолова. Першая кніга, згаджаемса і мы, бывае неабавязкова кнігай пачаткоўца ў паэзіі: яна можа быць і кнігай майстра. Вось і я, прыгадаўшы сваё ўражанне ад першай кнігі Пімена Панчанкі, якую мне дэзлялося адкрыць для сябе яшчэ недзе на пачатку трыццаці дзевятага года («Упэўненасць»), магу пацвердзіць: але, адразу ж загучаў на поўны голас самастойны паэтычны талент, які і ў рамястве вершаскладання выявіў трывалую руку. Аднаўляючы некаторыя факты біяграфіі і жыццё-

кі наймення заходнебеларускіх раёнаў «Літвой», а іх насельніцтва «літвінамі» ўзыходзяць якраз да часоў гэтай «старажытнай Літвы». Мы згодны з тым, што адзначаная тэрыторыя ўяўляла сабой найбольшы з балцкіх «астравоў» у Беларусі на працягу прынамсі двух-трох стагоддзяў, бо была акружана балотамі і пушчамі і з'яўлялася маладаступнай. Згодны мы і з тым, што гэтая тэрыторыя мела «геапалітычнае становішча», бо знаходзілася паміж Полацкай і Турава-Пінскай землямі. Згодны, нарэшце, і з тым, што ў XIII стагоддзі яна апынулася ў фокусе палітычнага саперніцтва суседніх з ёю зямель. Толькі вось мяркуем, што ў XII—XIII стагоддзях тут ужо не было суцэльнага балцкага насельніцтва, як, напрыклад, у IX—X і нават у XI стагоддзях.

Сапраўды, як узнік гэты этнічны балцкі «востраў»? Напярэдадні ўтварэння Кіеўскай Русі балта-славянская этнічная мяжа праходзіла па лініі Слоніма — Наваградка — Мінск — Заслаўль — Лагойск, гэта значыць балцкая этнічная тэрыторыя ўключала тую зямлю, якую М. Ермаловіч называе «летапіснай Літвой».

Аднак ужо ў X стагоддзі славянская каланізацыя адсунула этнічную мяжу далей на паўночны захад. Балодзістая мясцовасць паміж Наваградкам і Мінскам, з аднаго боку, і Слонімам і Маладзечнам, з іншага боку, відаць, захавалася як «рэліктавая» зона, куды славянскае насельніцтва пранікала неахвотна. Але ў XI стагоддзі гэтая «закінутая» зямля з балцкімі гарадзішчамі стала аб'ектам барацьбы паміж Полацкам і Кіевам. Полацкі імкнуўся пазасядаць авалодань «Літвой», каб пашырыць потым сваю трывалую ўладу таксама і на Турава-Пінскую зямлю. Кіеў рабіў спробы, каб пераходзіць магчымаму ўз'яднанню Тураўшчыны з Полаччай. Князь Яраслаў Мудры ў 1040—1044 гадах заваяваў «Літву» і заснаваў Наваградка (Новагародак) якраз на граніцы, за якой на паўночны захад пачыналася тэрыторыя суцэльнага балцкага насельніцтва. На ўход ад новага горада балтаў ужо не было ці захоўваліся толькі асобныя іх пасяленні. У процілеглым выпадку Яраслаў Мудры

не стаў будаваць горад, які з усходу быў бы акружаны варожай «літвой». Карэннае насельніцтва этнічнага вострава, відаць па ўсяму, было знішчана ці хутчэй у вялікай колькасці пераселена ў глыбіню ўсходнеславянскіх зямель у якасці палонных. Але старое геаграфічнае паняцце — «Літва» — за гэтай тэрыторыяй захоўвалася і ў далейшым, аб чым яскрава сведчаць гістарычныя факты, якія прыводзіць М. Ермаловіч.

Што ж датычыць тапанімічных фактаў (вёскі з назвамі Літва), то яны, на наш погляд, таксама пацвярджаюць тое, аб чым мы тут гаворым. Назвы населеных пунктаў, утвораныя ад этнічных найменняў, узнікаюць не ў зоне суцэльнага насельніцтва, якое носіць дадзены этнонім, а, наадварот, тады, калі, напрыклад, асобныя, рэдкія балцкія, «літоўскія» пасяленні знаходзіліся сярод суцэльнага славянскага насельніцтва.

Да таго ж найменні тыпу Літва маглі ўзнікнуць толькі да XIII стагоддзя, таму што з гэтага часу на змену старажытнай зборнай форме літва прыходзіць новае этнічнае абазначэнне літвіны. Такім чынам, калі б на этнічным «востраве», які М. Ермаловіч зусім справядліва называе «Старажытнай Літвой», у XIII стагоддзі, у час апісваемых у кнізе падзей яшчэ захоўваліся балты — «літвы», то іх пасяленні хутчэй за ўсё атрымалі б назву Літвінава, Літвінічы, а не Літва. «Старажытная Літва» спыніла тут сваё існаванне ў XI стагоддзі.

Жаданне полацкіх князёў узяць рэванш у барацьбе за «старажытную Літву» ў XI стагоддзі прывяло ў канчатковым выпадку да походу Усяслава Чарадзея на Навагародак, які быў аплотам кіеўскіх правіцеляў у Верхнім Панямонні, і да бітвы на Нямізе.

...Вось якія шматлікія думкі выклікае даследаванне Міколы Ермаловіча. І я, добра, што ў нашай навуцы ёсць такі аўтар, які прымушае свае працы не проста чытаць, а аналізаваць. У выніку — выйграе ісціна, удакладняюцца важныя падзеі амаль што паўзабытай, але, на шчасце, аднаўляемай цяпер старажытнай гісторыі Беларусі.

Аляксандр РОГАЛЕУ,
кандыдат філалагічных навук.
г. Гомель.

рытнімі фактамі і роздумам, назіраннямі і ўспамінамі. Зіхадзіць крыштам асобныя выказванні і заўвагі пры асабістых сустрэчах Я. Хялемскага з М. Святловым і з М. Ісакоўскім, з П. Броўкам і з У. Мэем, з А. Твардоўскім і з А. Куляшоўвым... Бытавыя эпизоды і прыватныя размовы «за сталом» — гэта не толькі штрыхі да партрэта мастака, як кажучы, у халаце і ў пантофлях, а пэўны подступ да творчай характарыстыкі або да раскрыцця мастакоўскага тэмпераменту паэта.

Мушу запэўніць чытача, што я, здаецца, і сам пасядзеў з кубкам гарбаты ў Міхаіла Васільевіча Ісакоўскага, што гэта да мяне, здаецца, звяртаўся Пятруся Броўка з бальніцы... Яркія старонкі ўспамінаў Я. Хялемскага чытаюцца як белетрыстычная проза: сакавіта і панарамна напісаны яны. І асвятляюць нават даўно нам знаёмыя і вядомыя постаці нейкім новым святлом. Некаторыя дыялогі, здарэнні і факты кранаюць нас, некаторыя афарбаваны дасціпным гумарам, на які здатны паэты, а некаторыя і засмучаюць. Такім чынам, і эмацыянальна кніга Я. Хялемскага працінаецца вельмі жывым пачуццём зацікаўленага паэзіяй і паэтам чалавека.

Я ўпэўнены, што вялікі раздзел кнігі, які мае назву «Полубив источник», прыцягне ўвагу і спецыялістаў, і шырокага чытача, хоць гаворка тут вядзецца пераважна пра складанасць і спецыфіку паэтычнага перакладу. Ды толькі тыя жывыя адхіленні аўтара ў бок падарожнага дзёніка або запісу «на ўспамін» у блакноце, адхіленні, якія натуральна ўкрасліваюцца ў тую прафесійную і

цікавую размову аб рамястве перакладчыка, надаюць і гэтым старонкам якасці жывой літаратуры.

Не ведаю, як растлумачыць, што ў дадзеным выпадку я разумю пад тэрмінам «жывая літаратура». Дастаткова, напрыклад, чытачу разгарнуць кнігу «Чистота звучания» на старонках 310—315, дзе Я. Хялемскі расказвае пра паездку ў Глыбокае разам з П. Броўкам і М. Святловым, пра імправізацыю М. Святлова — чытачы прапярсілі яго складзі вершы пра Глыбокае — і маё сцярджэнне, мабыць, будзе больш зразумелым.

Маё скульптурнае ўспрыманне свету і тады, калі я чытаю літаратурны твор, памагае мне адчуць слова і гук як штосьці матэрыялізаванае ў прастору. Як і ў паэзіі, у гэтай кнізе Я. Хялемскі стварае рэльефна выразныя фрэскі жыцця. Таму я магу параўнаць ягонае піро з разцом скульптара. Мабыць, такое параўнанне не будзе крыўдным.

Добра, што Я. Хялемскі дэлікі ад ідэалізацыі сваіх герояў і самога сябе. Паэзія для яго — занятак цяжка і складаны, працэс дыялектычна супярэчлівы. І для цытатаў ён адрэаў самыя цікавыя і самыя дасканалыя вершы сваіх беларускіх сяброў, каб давесці плённасць таго занятку і таго працэсу. Вызваляючы партрэты сваіх сяброў ад усялякага глядзю, Я. Хялемскі не прыязямляе штучна іх і не ўзвышае. Ён толькі захопляе нас, чытачоў, харэстам той працы, якая спадарожнічае стварэнню паэзіі і яе жыццю ў нашым чалавечым асяроддзі.

Заір АЗГУР,
народны мастак СССР.

«Думка — вось той бур, з дапамогай якога чалавек даследуе сваю пачуццёвую».

Гэты жанр у кожнага называецца па-свойму. У Я. Брыля — «жменя сонечных промяняў», у У. Салаухіна — «каменьчыкі на далоні». Есць і іншыя — больш і менш удалыя азначэнні, якія дапамагаюць аўтарам пазбегнуць сухога і бясколернага слова «мініяцюры».

«Узятак з маўчання» — так

пракнучы яго за моцны выраз, каб не стаяла за ім незайздросная рэчаіснасць, сённяшнія нашы праблемы, схільныя да абстракцыі. А з другога боку — якая рэспубліка СССР не магла б з поўным правам назваць сябе гэтым самым палігоном? Крыкам крычалі на З'ездзе народных дэпутатаў прадстаўнікі Узбекістана і паўночных народаў, усё трывожнай галасы маладаван і казахаў, ад канстатацыі сумнага

тым, як вярнуць беларусу пачуццё нацыянальнай прыналежнасці, а значыць і годнасці. Дарэмна было б спадзявацца, што дапаможа ў тым тэрміновае вяртанне мяккага знака. І спасылка на тое, што, маўляў, французы размаўляюць па-французску, мяшчан паўрад ці пераканае.

Як казаў адзін дасціпнік, выхад звычайна шукаюць там, дзе быў уваход. Як бы мы сёння ні ківалі на фінансавыя

Чытаючы часопісы

«Хто ж ты ёсць, чалавек?»

назваў сваю нізку Янка Сіпакоў («Малодосць», 1989, № 8), і сама назва ўжо наводзіць на роздум. З узростам творчая энергія, як вядома, назапашваецца марудней і выдаткоўваецца радзей, але і ў перыяд вымушанага «прастою», зімовага сну натхнення думка і пачуццё ўбіраюць у сябе свет, перапрацоўваюць яго рэаліі ў мастацкія вобразы. З перажытага, пабачанага, пачутага, прачытанага што кане незваротна ў глыбінях свядомасці, а што і адкладзецца, стане «ўзяткам з маўчання», які самакаштоўны сам па сабе і з якім не сорамна выйсці да чытача.

«Сярдзіна красавіка. Ранняя цепення. Можна сказаць, спэна. Задуха. Але дрэвы не адгукваюцца на цепенню, не распусціваюцца. Сталы, прадбачліва, беражліва заціснушы лісточкі ў пушышкіх. Яны нешта помняць? Яны нешта прадчуваюць? Яны нешта ведаюць пра тое, што наперадзе, чаго мы, такіх разумных, адукаваных і самаўпэўненых, не помнім, не прадчуваем, не ведаем?»

Пытаннімі заканчваецца многія з сіпакоўскіх мініячур. Письменнік не спынаецца з адказамі, ён запрашае падумаць, паразважаць і нас. Зрэшты, ёсць «вечныя» пытанні, на якія яшчэ не адказала чалавечтва на працягу свайго існавання: «Хто ж ты ёсць, чалавек? Як з'явіўся і для чаго існуе? Як ўпрыгожанне зямлі ці наадварот — яе ганьба і цвіль?»

І ёсць пытанні, рытарычнасць якіх вымушана, абумоўлена складанымі, неадназначнымі працэсамі грамадска-палітычнага развіцця краіны. «Хто ж па-сапраўднаму адказаў за Чарнобыль? За раскулачванне? За салавецкія ці калымскія лагеры? За перспектыўныя вёскі?»

На старонках публікацыі мы сустракаем імёны Сталіна і Мао Цзэдуна, Хрушчова і Мацэрава, аднак найчасцей у полі зроку пісьменніка аказваецца сучаснасць. І перад усім — абстаноўка, што склалася ў рэспубліцы. «Мне часам здаецца, што Беларусь — палігон для эксперыментаў», — прызнаецца аўтар. Можна было б па-

факта да дзеяння перайшлі народы Эстоніі, Літвы і Латвіі...

А што ж мы? Ці ўсвядомілі становішча тых, што «ля руля»? І ці толькі аб'ектыўныя прычыны спарадзілі шэраг «уласнабеларускіх» бед і напастыў, у прыватнасці гранічна нізкі ўзровень самасвядомасці нацыі, слабасць яе імунітэту? Напэўна, не адзін Я. Сіпакоў спрабуе як бы збоку паглядзець на характар свайго народа, вылучыць яго асноўныя рысы. «У свеце з нас ужо смяюцца. А раней — паважалі. І смяюцца якраз з таго, за што паважалі, — з нашай добраўвядзенасці, шчырасці, адданасці, працавітасці, з нашага «агудніцкага рвення». Разбурыць старажытны храм — налі ласка, атруціць зямлю — налі ласка, асушыць балоты і забіць рэкі — калі ласка, вырачыць свайго роднаго мовы — мы першыя, мы з радасцю, калі ласка...» Адзначана і дзіўная «лёгкасць на пад'ём»: «любое перасяленне, любое засяленне — вы!» Сібір, Бам і Тальяці — куды толькі ні патрапліў наш братна-беларускі! І як жа рэдкі ён вяртаецца...

У другім месцы — нібыта жартам, праз анекдот — гаворыцца пра наша самадства — рысу вядоמוу, але мала даследаваную псіхалагамі. (Хаця дзе тыя вучоныя, што даследуюць нацыянальны характары?) А яшчэ хацелася б дадаць да гэтага шэрагу і спрадвечную нясмеласць, і няўменне думаць самастойна, супрацьстаяць чужой волі. З адным не пагаджуся: не, не «прывыклі мы лічыць сябе, ведаць сябе, разумець сябе рабамі!» Бо разуменне мае на ўвазе пераадоленне ўнутранага рабства. (У тым жа восьмым нумары чытаю ў В. Шніпа: «Я з душы выганяю мыш»). Разумення, усведамлення, цявразасці ў поглядзе на саміх сябе якраз і не мае. Часцей чуеш іншае: «вялікі народ», «гераічная гісторыя»... Які, нават самы сціплы і малаалікі, народ згодзен лічыць сябе малым? І ў якога народа ў мінулым не было гераічных старонак — гэтак жа, як і трагічных?

Справядліва непакоячыся за лёс роднаго мовы, гаварыць нам трэба, думаецца, не аб яе прыгажосці (бо непрыгожых моў не бывае), а найперш аб

цяжкасці, як бы ні баяліся ўшчаміць правы іншых нацый (лепш сваю, воль вай і «далікатнасць» па-беларуску!), а варта ўсё ж прызнаць, што маюць рацыю прыхільнікі рашучых мер: «Як рашучым, вялікім рашэннем, не параіўшыся з народам, былі пазачынены ўсе беларускія школы, так гэтым жа рашучым і вялікім рашэннем, зноў не трывожачы народ, трэба іх адчыніць».

Хораша разнастайваюць змест успаміны пра пісьменнікаў — самога аўтара ці яго калега, — дзе з ноткай горычкі, а дзе і з добраай усмешкай. Чытаеш, напрыклад, пра класіка дзіцячай літаратуры, які на пісьменніцкіх сходах ніколі не галасаваў ні «за», ні «супраць». Маленскі нібыта штрышок, а як яскрава ён сведчыць пра атмасферу часу, пра тую «мыш», што пасялілася шмат у каго ў душы. Толькі ці ўсе мы наважыліся яе выгнаць?

І яшчэ дзве ўзаемазвязаныя тэмы, занранутыя Я. Сіпаковым, — экалогія прыроды і экалогія душы. «Горы папавы-вернуты без патрэбы зямлі!» пры любой, нават самай невялікай будоўлі, забруджванасць гародніны нітрамі і нітрытамі — і вальнічал пошласць з экрану, таннага сенсацыі ў друку, імітацыя мастацтва на эстрадзе... А над усім — амаральная, недаравальная брахня «любимаю народу» з вуснаў тых, каго мы маем звычайна называць бюракратамі. Як не паўтарыць услед за пісьменнікам: «Ці не замнога мутацый?»

Узятак, як бачыце, атрымаўся не бедны. І хоць Янка Сіпакоў ашчадна ўключыў у малодосцеўскую публікацыю тэксты сваіх літаратурных выступленняў у гонар Тараса Шаўчэнка, Андрэ Пушпура, усё ж устаўкі гэтыя не ўносяць дысананснай ноты ў агульны змест.

На заканчэнне яшчэ адна вытрымка.

«Ісціна не павінна станавіцца будзёншчынай. І наадварот. Бо ісціна, якая стала будзёншчынай, — абсурд: яна драбнее, раствараецца ў жыцці настолькі, што ўжо ніхто не лічыць яе ісцінай і пагардліва не заўважае яе».

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ.

У СЯБРОУ-СУСЕДЗЯУ

У ліпені Літоўскі фонд культуры наладжваў у вільнюскім Палацы мастацтваў персанальную выстаўку беларускіх мастакоў Станіслава Зяленкі і Уладзіміра Кузьменкі — сяброў Таварыства беларускай культуры ў Вільні.

Уладзімір Кузьменка ў 1965 годзе скончыў БДТМІ, вучыўся ў А. Кашчурвіча і А. Малішэўскага. У яго работах няма стучайнай ускладнёнасці, але яны вымагаюць падрытваннага глядзю. Асноўная тэма яго карцін — іраныды Віленшчы-

ны, партрэты знаёмых. Есць таксама творы на гістарычную тэму.

У адрозненне ад свайго старэйшага калегі Станіслава Зяленка толькі пачынае свой шлях у мастацтва. Уступаючы Кузьменку ў тэхніцы жывапісу, ён кампенсуе гэты недахоп шырынёй тэматычных пошукаў. Нарадзіўся Станіслаў на Беларусі, але як мастак пачаў фарміравацца ў Вільні. Спалучэнне беларускага светаўспрымання з элементамі літоўскай школы жывапісу ўжо дало свой плён.

Сутнасць вобразаў ён раскрывае праз уласна ўспрынятую, дакладна выказаную грамадскую ідэю. Гэта добра відаць як і ў яго творах, прысвечаных мінуўшчыне, так і на сучасную, вострасацыяльную тэматыку (напрыклад, трыпціх «Перабудова»). Каля работ С. Зяленкі часам узнікаюць дыскусіі, спрэчкі і гэта безумоўна станоўчы факт.

Выстаўка стала значнай падзеяй у жыцці Таварыства беларускай культуры ў Вільні.

А. ТАРАНОВІЧ.

Алесь КАСКО

Які ні ёсць, а родны край — святыня, ці райскі сад, ці жухлая трава; камусьці дарагая і пустыня — даволі мэсца ў ёй для хараства...

Зрадняцца з краем і такім нашчадкі: як нам — лясы і рэкі, ім любіць абсяг зямлі, аголены і гладкі, шнуры канаў, адкуль вады не піць.

Так, роднае не мае вымярэнняў, блюзнерства — на калыску наракаць, ды нас, знядбаўшых павязь пакаленняў, нашчадкаў нізашто не апраўдаць.

Пакаемса, ды аплаціць не зможам бяздушнасці, трыумфаў напакаса...

О, як нам за наступнікаў трывожна! О, як яны жажнуцца потым з нас!

Не, не знямелі Курапаты: тут ные косцы, тут стогне дух пад каранямі дрэў кашлатых, пад жвірам, што крывёй набух.

Мацней ад сілы землятруса тут сіла памяці.

Яна мо ўрэшце здыме з беларуса таўро цярпліўца-маўчуна?

Народ мой! Век пад прыгаворам ты быў — і гнёту, і маны, жыў ад вайны і да тэрора, і ад тэрора — да вайны.

Не дзіва — сціснулася сэрца, не дзіва — голас, бы ў травы... Але зямля тут

раскінецца, і выйдуць продкі да жывых.

Яны прымусяць разгнуцца і разамкнуць бязгучны рот, — і ўжо між намі застануцца, бо толькі з імі мы — народ!

Таіса МЕЛЬЧАНКА

Прыпяцкая вясна

— Вясна прыйшла! — шпакі ўжо крычаць. Ды радасць іх, нібы палын, гаркава.

Там вёскі па-над Прыпяццю маўчаць, Бы сведкі найжахлівейшай расправы.

Над студняй стогне важка журавель — Застыла ртуццю чыстая вадзіца. Вужом віецца каля вясніц хмель, Каб падарожны не зайшоў напіцца.

А птушка-вяселушка прыляціць. Яе не насцярожыць слова: «Зона!» Калі у горле смягне і гарыць, Атрутнай кроплі будзе дастаткова.

Пашкадаваць і птушку, і звярка Няма каму... Асуджаны на мукі. Ад Прыпяці да сіняга Дняпра Чарнобыль працягнуў агаркам рукі.

— Вясна прыйшла, — шпакі ўсё крычаць. І я крычу: — Чакайце! Не ляціце! Ды не магу к сабе прыкальцаваць. Каб бачыць гэта, лепей не радзіцца.

Мікола АРОЧКА

Хмаркі лёсу

А. КУЛЯШОВ, аўтару верша «Магілёўская хмарка»

Я ўспомніў хмарку вашу, Аркадзь. Яна так звабна ў небе шыбавала! Яна мяне самога падбівала! На дыбкі паэтчыныя прыўстаць... Але ж ілюзіі сёння гэтак мала!

Уранку хмарку вашу расстралялі, Нібы заложніцу... І гром, і дым. Агністым пылам, нібы шрот, крутым Яе перанялі, раскрыжавалі... Такое ці сасніш на свеце тым?

Прымусам пасадзілі ўсё ж яе. Чарнобылем атручаную вільгаць Ці не зручней на нівы нашы выліць! Уявы чалавечай нестася... То ж разам — і дзяцей пад карань выцяць!

Дзяцей — заложнікамі часу злога? Людскі давер — «без панікі», на злом? Не папярэдзішы нідзе, нікога Дары Чарнобыля раздаць цішком? Ды не гнявіце болей Бога!

Нам суджана дзяліцца плёнам свежым, Дарамі рук, лясоў... Але ж, мой край, Прыблудную бяду сваю за межы, На зямлі пабрацімаў — не пускай! Сам спажывай!

На ўсход скіруе—о, барані, божа! На захад — ціха, толькі па рубяж! Страсаем хмарны цэзіі на Валожын, На Івянец, на Слонім — ні і еш! Навек такое сёрбанкі — бязмеж...

Рэактар пахаваны — як калос, Як джын прышчэплены — сапе ў спякоту. Палае ў зоне лес, дымаць балоты, Тарфянішчы — слупамі да нябёс! Вятрыска іх пахопіць — і панёс...

Што на гарбе вы цягнеце там, хмаркі? Я бачу — рогі, пысы, капыты... З якіх лугоў вы гоніце гурты? Хто выкачаў у брудзе тыя статкі? Прасячваюць іх рэбры, жываты Знутры — радыяцыйныя ападкі...

Каму ў куток далёкі тых рагуль З надоямі прыспешваеце ў ранак? Гурты гусцеюць — пугамі маланак Куды пастух іх гоніць і адкуль? Гасцінец — для дзятвы, матуль?

Хто хіжа гоніць вас у спёку, ў слоту Дзяліцца дарам тым — за сотні вёрст? Спатоіць трэба кожнага — да слёз... Зяхаюць хмаркі — вусцішнасць іх лёту Над родным краем — як лятальны лёс.

ВЕРА Уладзіміраўна перабралася з сям'ёю ў гэты дом гадоў восем назад, але неяк так сталася, што і дасюль мала з кім з суседзяў знайшла добрае паразуменне. Знешне дом быў амаль такі ж, як і той, дзе яна жыла раней: пяціпавярховы, цагляны, з балконамі і падвалам. Вось толькі дух у доме панаваў іншы. У тым, ранейшым, дух быў у многім, калі можна так сказаць, вясковы — у тым сэнсе, што суседзі не цураліся адзін аднаго, жылі ў добрай згодзе і нават паяднанасці.

ра Уладзіміраўна. Надзея Міхайлаўна жыве паверхам ніжэй, і Вера Уладзіміраўна неяк сама прыпыніла ніжнюю суседку (яшчэ на самым пачатку, неўзабаве пасля пераезду) і пацікавілася, ці не занадта дакучаюць ёй дзеці. «Чыя дзеці?» — здзівілася Надзея Міхайлаўна. «Мае хлопцы. Большы і меншы. Ведаеце, прашу не гарэзаваць, але ж, мусіць, усё роўна грукаюць у вас над галавой. Гэта ж усё майструюць, кляпаюць і паяюць нешта... Дык я і непакоюся: вы, часам, не надта злупясея?» Надзея Міхайлаўна супакоіла Веру Уладзіміраў-

чыню ягоную з арміяй не звязвала, значыць, добра было б, каб дзе-небудзь ціха і спакойна адслужыў, аддаў свой мужчынскі доўг дзяржаве. А дзе той у арміі спакой і зацішак? Сяброўкі па рабоце, супакойваючы, столькі ўсяго нагавораць, што хоць ты плач: і пра нейкую дзедзюшчыну, якая каротай ліпучай завялася ў вайсковых казармах, і пра іншыя так званыя нефармальныя адносіны ў арміі. Наслухаецца Вера Уладзіміраўна ўсяго гэтага і ходзіць сама не свая. Раней ніколі не задумвалася, што ў пашай арміі могуць быць нейкія ін-

Несцёрка ў спадніцы

Мікола Тімо

Апавяданне. 3 цыкла «Інтэлігенты»

Большасць, а можа, і ўсе жыхары былі гараджанамі ў першым калене, прынеслі з сабою ў горад звычкі і ўяўленні родных вёсак і мястэчак, дзе сусед, асабліва блізкі, быў амаль што сваяком. Апынуўшыся разам у новым пяціпавярховым доме на сто дваццаць кватэр (цэлая вёска, і нават не малая, як для цэнтральнай Беларусі), яны хутка перазнаёміліся між сабою, разам агледжвалі і даводзілі да ладу двор, дружна абсталёўвалі падвальныя каморкі, ад чаго яшчэ больш зблізіліся, пасябравалі, а сёйтой з цягам часу і парадніўся — карацей кажучы, неўзабаве ўсе пачувалі сябе між суседзямі так, быццам здаўна, ці не з маленства жылі і гадаваліся разам.

У тым, ранейшым, доме людзі ведалі не толькі адзін аднаго, але і сваякоў, што прыязджалі да таго ці іншага суседа. Тут жа, у новым доме, Вера Уладзіміраўна адразу ўлавіла нейкую адчужанасць між новымі сваімі суседзямі. І чым даўжэй жыла, тым больш пераконвалася, што першае ўражанне яе не падманула. Новая суседзі быццам знарок унікалі кантактаў. Сёй-той не тое што не выяўляў жадання прыпыніцца і пагаварыць, абмяняцца меркаваннямі на конт надвор'я ці навінамі, а нават і вітаўся без ахвоты: маўляў, адчапіся, чалавеча, я цябе не чапаю, дык і ты — «ступай себе мимо». Ад усяго гэтага Вера Уладзіміраўна засмучалася. Яно, вядома, ніхто не напрошваецца, не набіваецца ў сябры, але ж прывітацца, сутыкнуўшыся на лесвічнай пляцоўцы, абавязвае элементарная прыстойнасць. Гэта ж проста нейкая дзікая, пачорная нявыхаванасць — прасунуцца моўчкі міма, угнуўшы галаву ў плечы, як злодзей.

Бадай, толькі з адной Надзеяй Міхайлаўнай больш-менш кантактуе Ве-

ну: «Вы не хвалойцеся, лішне на сваіх хлопцаў не нагаворвайце. Хай майструюць сабе. Гэта ж дзеці. У мяне вунь унук расце, малы, праўда, яшчэ, каб майстраваць, але ж затое тупаціць па падлозе, як вожык. Дык што, я яго навязваць буду? А суседзі ніжнія бурчаць...».

Потым яны зноў нечага прыпыніліся, пасля трэці раз, чацвёрты. Пакрысе пазнаёміліся бліжэй. Вера Уладзіміраўна даведлася, што Надзея Міхайлаўна загадвае інстытуцкай бібліятэкай, што муж яе — узначальваў упраўленне міністэрства — некалькі гадоў назад памёр, што жыве яна з дачкою і ўнукам. Вера Уладзіміраўна расказала пра Надзею Міхайлаўну мужу, нават пазнаёміла іх, і муж пагадзіўся, што суседка — жанчына, па ўсім відаць, прыстойная, інтэлігентная.

Аднак жа знаёмства гэтае так і заставалася знаёмствам, у сяброўства не перарасло. Добрай раніцы — як маецца? — што новенькага ў вас? — усяго вам добрага! — вась і ўся абеглаць суседскіх узаемаадносін. Вера Уладзіміраўна пакрысе звывклася з іх характарам у гэтым доме і ўжо недзе ці не пачала думаць пра тое, што мо так і трэба ў горадзе, што, бадай, іначай і нельга, і ўжо сама не надта раскрывалася — насустрэч памкненням той жа Надзеі Міхайлаўны перайсці мяжу звычайнага знаёмства і па-сяброўску зблізіцца. Не, яна паранейшаму лічыла суседку чалавекам ва ўсіх адносінах інтэлігентным, тым не менш ад душэўнага збліжэння ўстрымлівалася.

А час бег. Надыйшла пара старэйшаму сыну ісці на армейскую службу. Для маці — першае цяжкае выпрабаванне: на два гады (а мо і на ўсе тры) развітацца з сыночкам! Вера Уладзіміраўна, як і ўсе маці, перажывала. Непакоілася дзе, як дзядзецца служыць яе сыночку? Буду-

шыя адносіны, акрамя афіцыйных службовых адносін, а тут — дай веры! У дадатак да ўсяго шчыміць душа і ад іншага: каб жа куды далёка не паслалі служыць, каб дзе бліжэй сынок аказаўся, каб хоць пад'ехаць, пабачыць, як ён там. А найбольш жахалася, калі натыкалася думкаю на слова «Афганістан»...

Ішла яна аднойчы дадому ў гэтым сваім неспакойным одуме і напаткала суседку. Надзея Міхайлаўна, зірнуўшы на Веру Уладзіміраўну, не прамінула спытацца:

— Што з вамі, дарагая? Вы ж зблажэлі — не пазнаць! Бяда якая?

Вера Уладзіміраўна з натугаю ўсміхнулася:

— Як вам сказаць. Бяда — не бяда... Сашу ў армію забіраюць. Вось і перажываю. Не за сябе — за яго непакоюся. Як там будзе хлопчыку майму?

Надзея Міхайлаўна ўзяла Веру Уладзіміраўну пад руку, прыціснула яе локаць да свайго боку:

— Я вашу бяду рукамі развяду, — шапнула ўпэўнена і ганарліва. — Верце і не сумнявайцеся, дарагая! Многім памагала і вам памагу.

Вера Уладзіміраўна недаверліва паглядзела на суседку:

— Як вы паможаце, Надзея Міхайлаўна? Як вы можаце памагчы? І чым?

— А гэта ўжо мая невялікая тайна, Вера Уладзіміраўна. Вы адно ведаеце: памагу. І каштаваць гэта будзе няшмат.

Вера Уладзіміраўна збянтэжылася. — Каштаваць? Хабар некаму даваць? Не, Надзея Міхайлаўна, нам гэта не падыходзіць. Не, ні я, ні муж... Не, у такім разе дзякую вам на добрым слове, толькі...

Камандзіроўка ў раён

Вясна 1989 г.

Не, я не «вораг», не «агент»,
хоць і «гніль» інтэлігент.
І мне наказ упарты:
— Пра «Талаку» не ўспамінаць,
«Мартыралог» не памінаць,
маўчаць пра Курапаты!

Жыву ў эпоху выбару,
а словаў соль я выпару,
і людзям так скажу:
— Хто кулакамі грукое,—
таму не быць ля рупара,
не прычашчаць душу.

І ўсё ж, хто я і мы хто ўсе?
Няўжо нас нечы цень пасе

яшчэ ад школьнай парты?
Што ж, чын раённы на пасту.
Але я з кожным днём расту:
мне варта жыць без варты.

Са словаў соль я выпару.
Жыву ў эпоху выбару
з платформаю такой:
— Сяляне і рабочыя —
саюзнікі прарочыя.
А працаваць ахвочыя
усе мы — талакой!

І я, не «вораг», не «агент»,
зайду ў чыноўны кабінет,
свае раскрываю карты:
— Не мафіозі я... Пэст...—
І азірнуся на партрэт.—
І Ленін быў пэстам. Партыі.

Жыву ў эпоху выбару.
Са словаў соль я выпару.

Пастрашку не сцярплю:
— Люблю ўладу родную,
Савецкую! Народную!
Зямлю, ужо бясплодную,
гаротную люблю...

Я веру: на свае харчы
пярыйдзе мой раённы чын
і будзе ён, лабаты,
«Мартыралог» успамінаць,
Народны фронт не прамінаць,
крычаць пра Курапаты.

Віктар ШНІП

1 мая 1986 года

На выцвілых сценах хрушчоўскіх дамоў
Вісяць, як у Храме іконы, партрэты.
І людзі глядзяць на часовых багоў
Без яўнай пашаны. І толькі пэсты

Чытаюць узнёслыя оды ў эфір —
Ім грошы заплацяць, што выйшлі
на свята.

У цеснай кватэры пракіслы кефір
Смакуе стары, даядае салату.
Глядзіць тэлевізар і злосна плюе:
— Якая няпраўда! Якая халтура!
А горад, нібыта эдурэлы, пяе
І хваліцца свету адсталай культурай.
За сценкаю жонка пры смерці ляжыць—
А лекаў няма і, гавораць, не будзе.
А над Беларуссю са смерцю дажджы...
Якое вы свята святкуеце, людзі!
Ідуць піянеры: «Трыбунам салют!»
Стаяць на трыбунах іудава ўсмешкі.
І севца стронцый на родны наш кут,
Да могілак з траў праражаюцца сцежкі.
І ў жылах ад сонца бунтуецца кроў...
Ідзем па праспекце за сцягам
чырвоным...

На выцвілых сценах хрушчоўскіх дамоў
Партрэты вісяць, як у пекле іконы.

Надзея Міхайлаўна зноў узяла яе
пад руку, зашантала:

— Вы не гарачыцеся. Нікому і нічога вы даваць не будзеце. Я ўсё, што трэба, зраблю сама. У мяне ёсць знаёмы. З ваенкамата. Скажу яму адно слова, і ён зробіць усё. Пашле туды, куды вы скажаце. У Брэст, напрыклад, ці ў Гродна. А то і ў самім Мінску пакіне.

Вера Уладзіміраўна, вызваляючы сваю руку, пакруціла галавою:

— Няўжо гэта так робіцца? Не веру. Там жа глядзяць, што за хлопец, што ён умее, на што здатны, — у залежнасці ад гэтага і пасылаюць служыць у тую ці іншую часць. Ну, у авіяцыю ці на флот, скажам.

Надзея Міхайлаўна паблажліва ўсміхнулася:

— Наўны вы чалавек, суседка! Што, у арміі не людзі, а роботы? Ці анёлы? Такія ж самыя людзі, як і ўсюды. А ў людзей ёсць знаёмыя. Дык хіба чалавек для знаёмага не зробіць таго, аб чым ён папросіць? А вы кажаце! І ўсё гэта будзе каштаваць... І сотні рублёў не пацягне! Дзве палкі сухой кілбасы і дзве пляшкі каньяку...

— А не, не, не! — замахала рукамі Вера Уладзіміраўна. — Як вы можаце, Надзея Міхайлаўна, і гаварыць такое? Ды за гэта ж пад суд! Чалавек за бутэльку каньяку каб разжалавалі? Не! Вы мне нічога не казалі і я нічога не чула!

І пайшла ад Надзеі Міхайлаўны прэч. Ля дзвярэй пад'езда яе дагналі словы Надзеі Міхайлаўны:

— Не трэба свой гонар паказваць, дарагая! Вам дабро робяць, а вы нос адварочваеце! Глядзіце, каб не шкадавалі пасля!

Не хацела Вера Уладзіміраўна расказаць аб гэтай гаворцы мужу, ды не стрымалася, расказала. Муж пасмяяўся:

— Так і сказала? Я вашу бяду рукамі развяду? Іш, Несцерка ў спадніцы! За дзве палкі кілбасы і дзве пляшкі каньяку?! Ай-яй-яй! Хто ж там у яе знаёмы такі? Якія пагоны на ім? Нешта ж вельмі танныя — усяго таго, што і на сто рублёў не цягне...

Вера Уладзіміраўна пагаджалася з мужам, але ўсё ж уздыхнула:

— Ліха яго ведае, можа, і праўду кажа. Як падумаеш... Ты ж паглядзі. Сашаў аднакласнік Вадзік Цюрын служыць у Мінску, кожны тыдзень дома бывае. І другі аднакласнік, Ігар Салееў, таксама недзе блізка, амаль штодня звоніць дадому... І Дзіма Шаптыка...

Муж запырачыў:

— Гэта ўжо не служба! Прызвалі, дык павінен салдацкую школу прайсці. Не зашкodziць. Мужчынамі стануць.

Вера Уладзіміраўна засярдзавала:

— Ну дык ідзі і папрасі, каб на Курылы паслалі. Ці ў Афганістан. Іншыя бацькі так не гавораць, а нешта робяць, каб дзіцяці добра было.

Муж таксама пачынаў злавацца:

— Дык што, прасіць твайго Несцерку ў спадніцы? Даваць ёй сто рублёў? Не грошай жа шкада! Як мы самі сабе ды і сыну ў вочы глінем пасля?

Вера Уладзіміраўна памяркоўна ўздыхнула:

— Я ж не кажу пра тое. Я пра тое, каб Саша абы-куды не трапіў, каб лішне не перажываў, не мучыўся хлопчык.

— Аднак жа і трагедыі рабіць не трэба, — сказаў муж. — Не адзін жа ён. Як усе, так і ён. Тут гэта прымаўка якраз і падыходзіць. На тое і армія. У страі ўсе роўныя, усе павінны ісці ў нагу.

Вера Уладзіміраўна прамаўчала. Мужа яна не пераканае. Ды і не стане пераконваць. Бо яна, урэшце, і сама так думае. Прынамсі, думала. А зараз, калі справа тычыцца сына, завагалася. Яно, вядома, брыдка і думаець пра нейкі... хабар. Сам сябе перастанеш паважаць. Але ж, з другога боку, хацелася б і зрабіць нешта, каб хлопчыку лягчэй адслужылася. Толькі ж — што прыдумаеш? Думаць ці не думаць, а ўсе думкі вяртаюцца да таго, што сказала Надзея Міхайлаўна. Ніколі не думала, што пачуе ад яе такое. Выдавала зусім іншым чалавекам. «Гэта ж трэба — дзве палкі кілбасы і дзве пляшкі каньяку!.. Як пра нешта зусім звычайнае!.. А мо наўныя мы людзі? Мо гэта робіцца куды часцей, чым думаем? Ну і што, калі робіцца? Кепска, калі сапраўды робіцца. А спрыяць подласці — яшчэ больша подласці!..»

Тым не менш, калі да тэрміну, указанага ў позве, заставалася крыху больш за суткі, Вера Уладзіміраўна пазваніла ў дзверы Надзеі Міхайлаўны. Суседка не здзівілася, убачыўшы яе. Яна не папытала ні аб чым. Прапусціўшы Веру Уладзіміраўну ў кватэру, Надзея Міхайлаўна сказала:

— Што ж, дарагая, так доўга думалі? Цяпер наўрад ці можна што зрабіць! Я, канечне, паспрабую... Але і каштаваць гэта зараз будзе даражэй. Дзвесце рублёў, не меней, самі разумеце...

— Разумею, — ціха і похапкам прамовіла Вера Уладзіміраўна. — Вось грошы. Зрабіце што-небудзь. Толькі мужу не прагаварыцеся. Хай ён не ведае. Добра?

Надзея Міхайлаўна, хаваючы грошы, адказала:

— Вы, дарагая, самі не прагаварыцеся, а я то не скажу, не сумнявайцеся.

— Дзякую вам, — выціснула з сябе Вера Уладзіміраўна, адчыняючы дзверы. — Буду спадзявацца...

Яна не чула, што сказала напаследок Надзея Міхайлаўна. Нешта, здаецца, сказала, а што? «Спадзявацца нікому не забаронена»? Ці, можа, так: «Спадзявайцеся, канечне, спадзявайцеся»? Ліха яго ведае! Паможка ці не паможка, а цяжар з сэрца зняла. Бо хіба ж яна вораг свайму дзіцяці?.. А гонар... Можа, і праўду кажучы, што з гонару кашы не зварыш. Можа, і праўду...

ПЕРАКЛАДЫ

Споўнілася 70 гадоў з дня нараджэння ўкраінскага паэта Пятра Гарэцкага. Даўня дзямбэ заявае яго з нашай літаратурай. На родную мову ён пераклаў вершы Я. Купалы, П. Броўкі, П. Глебі, М. Танка, А. Бялевіча, А. Астрэйкі і многіх іншых беларускіх аўтараў. Сваю любоў да Беларусі, да яе гераічнага народа ён засведчыў зборнікам лірыкі «З дзяржэўскіх іроч», які убачыў свет у выдавецтве «Беларусь», а таксама наступнымі ініцыятыўнамі «Зачараванасць» і «На быстрыні». Прапаную ў гэтым выданні «ЛІМА» некалькі новых твораў юбіляра ў сваім перакладзе.

Юрась СВІРКА.

Пятро ГАРЭЦКІ

Пазіцыя

Нялёгка мне было ў жыцці маім:
Журбы хапала, радасці і болю.
Як ёсць, і застаюся я такім,
Адыгрываць не трэба іншай ролі.

Сабе удачы лёгкай не прысню,
Для славы слоў я не шукаю модных.
З салодкіх губ не раз я чуў хлусню,
Ей у адказ не пляскаў у далоні.

Для іншых не шкадую дабрыйні,
І гэтым жыццём павек не перастану.
На іншых не гляджу я з вышынні,
Хоць нехта і глядзіць як з п'едэсталу.

Люблю да рубяжой крутых ісці,
Люблю людзей гарачых, а не вольных.
Такім, як ёсць, і буду я ў жыцці,
Бо ў ім не адыграю іншай ролі.

Рака бярэ выток з крыніцы чыстай,
Разгон узяўшы, плыні не змялець,
Каб потым ёй у берагах квяцістых
Сярод палёў каціцца і звінецць.

У выдавецтве «Мастацкая літаратура» выходзіць (1990) анталогічны зборнік «Славацкая пазіцыя». Яго склалі творы каля 80 аўтараў — паэтаў нацыя XIX і XX стагоддзяў. Прадмову да зборніка напісаў вядомы славацкі крытык і літаратуразнаўца Станіслаў Шматляк. Ніжэй друкуем творы славацкіх паэтаў розных пакаленняў у перакладзе Хведара Жычкі.

Людміла ПАД'ЯВАРЫНСКА

Гэлена КРЫЖАНАВА-БРЫНДЗАВА

Май

Зноў май, бы фокуснік, прыбраў лясы,
палі і пашы, горы і даліны, —
увесь мой край ахутаў зелянінай;
воч не адвесеці ад смарагдавай красы.

Як і ва ўсе спрадвечныя часы,
салоўка песняй славіць куст каліны,
і расцітае ружа, бы дзяўчына,
і не змаўкаюць птушак галасы.

Зноў май... Зноў май... І зноў спявае
сэрца,
няма ў ім болей месца паняверцы —
ёсць вера ў блізкае здзяйсненне мрой.

Хвала табе, салодкае чаканне
вялікага, прыгожага кахання!
Хвала табе, вясновы мой настрой!

Юліус ЛЕНКА

Санет студэнткам

Калі прыходзіць восень у наш край,
кранае пазалотай клёнаў шаты,
злятаецца зноў сюды, дзяўчаты,
у горад слаўны, дзе цячэ Дунай.

Куды б вы ні зайшлі гурмой стракатай:
у парк ці ў перапоўнены трамвай, —
ператварэце іх у міфічны рай,
нібы Дзіяны з залатых дукатаў.

Вартуе кожную Амур, напляўшы лук.
Каму ж параніць сэрца ён стралою?
Хацеў бы зноў я паспытаць тых мук...

Ды і без вас прабіты навывіт
І крылы, што мне дадзены ў палёт,
я па зямлі цягаю за сабою.

Сустрэліся мы так: зляжалы снег
цягнеў на стрэхах, раставаў паціху,
і самі вы былі як жарт і смех,
так гаварылі складна і дасціпна!..

Ды раптам змоўклі. Мокрыя ад слёз
патухлі вочы, сумам набрынялі,
адлюстравіўся ў іх увесь ваш лёс.
Дзівосныя адкрыліся мне далі:

убачыла душу я вашу ўсю як ёсць,
напоўненую жалбай і бядою,
схаванымі пад слоўнай мішураю.

Вясна дарыла людзям прыгажосць,
са страх спадала срэбра на зямлю...
І зразумела я, што вас люблю.

Міпаш КРНО

Гідра

І задржыць зямля — і гідра злая
сканае. Спыніцца крываваы здзек.
І чалавека зноў палюбіць чалавек,
ўсмешкай шчырай брата прывітае.

І ўстане сонца яснае над краем,
абвесеціць новы — спорнай працы — век
і слёзы промнямі збярэ з павек.
Ад гневу чалавецтва ачуняе.

Вясной у квецень прыбярэцца сад.
Узнімецца жаўрук над полем раннем.
У кожным доме будзе хлеб і лад.

І ў кожным сэрцы песня загучыць.
Сагрэтыя пшчотай і каханнем,
па-людску на сваёй зямлі пачнём мы
жыць.

ЗВЯРНУЛА на сябе ўвагу публікацыя ў «Вячэрнім Мінску» артыкула карэспандэнта БЕЛТА А. Вальвачова і Р. Новікава «Хто за казвае музыку?» (нумар за 10.08.89 г.) і гэтага ж, толькі падкароцанага, матэрыялу ў «Советскай культуры» пад назвай «Відовішчы і кааператывы» (12.08.89 г.). Мабыць, узнікла патрэба растлумачыць у друку прычыны крытычнага фінансаванага становішча, у якім апынулася Беларуская дзяржаўная філармонія. Але ж зараз, калі ў рэспубліцы акрэсліваецца вырашэнне пытання наконт аддзялення эстрады ад філармоніі (неабходнасць дыферэнцыяцыі канцэртнай дзейнасці паводле жанраў мастацтва наспела даўно, і ўзнікненне кааператываў толькі пацвердзіла гэта, агаліўшы праблему!) — зараз вырашэнне ў тым, каб паспрыць вырашэнню гэтага пытання, а не забыцца яго.

Артыкул закранае працэсы, звязаныя пераважна з эстраднай службай БДФ, перадаўсім — з масава-папулярным напрамкам эстрады. Аднак адчуванне такое, быццам у развагах аб праблемах канцэртнай дзейнасці ў цэлым пераважаюць рынчаныя катэгорыі. Не засцерагае ад гэткага адчування і пафас радкоў: «Калі мы не хочам канчаткова разлажыць культуру, трэба неадкладна ахаваць яе ад рынку з яго спецыфічнымі законамі і адносінамі». У кантэксце пошуку здаровай канкурэнцыі, якая ўключае вытворча-фінансавы аспект, гэты заклік успрымаецца зусім не як права дыялектычнага падыходу. (Дарэчы, наконт канкурэнцыі: наданне роўных правоў для выдзялення гастрольнай дзейнасці дзяржаўным і кааператывным арганізацыям аўтаматычна не вырашае ўсіх наяўных пытанняў, скажам, пытання спецыяльных пляцовак для вялікіх калектываў і груп. Апроч таго, калі ў адным месяцы «квас флаги в гости будут к нам», а ў другім будзе «тишь, да глады, да божья благодать», дык у першым выпадку і пляцовак усім не хопіць, і прыбыткаў... Думаецца, сітуацыяй удалося кіраваць пры ўтварэнні каардынацыйнага савета. У гэтым выпадку на змену манополі адной арганізацыі павінна прыйсці... манополія супольнасці, бо стыхія ў канцэртнай справе не дасць карысці ні глядачам, ні артыстам, ні арганізатарам).

Есць у тым артыкуле і шкадаванні з прычыны выцяснення афіш філармоніі рэкламай кааператываў. Але не трэба думаць, што філармонія, калі валодала манополіяй, праводзіла для забеспячэння планавых паказчыкаў нейкія іншыя канцэрты. Не. Гэта ўсё тыя ж «экстрасэнсы, фокуснікі, сатырыкі, жанглёры», стадыёны, палаты спорту, а яшчэ — незлічоныя цыганскія ансамблі, шоу ліліпутаў, цырки на сцэне. І... арганізацыя так званых камерных гастрольных тэатраў (па лініі філарманічнай службы). Роля ўсёй гэтай дзейнасці БДФ у стасунках з яе спрадвечным прызначэннем — далучэннем людзей да філарманічнага мастацтва — досыць сумная, бо прывяла, і даўно, да крызісу цікавасці да яго.

БДФ магла сабе дазволіць не звязаць на ой які няпросты (у параўнанні з «ускінутым» на сябе) клопат пра ажыццяўленне сваёй першачарговай функцыі, бо лідэрскай месцы, пераходнага сцягі, прэміі і да т. п. забяспечваліся ёй выкананнем знакамітых валавых паказчыкаў (мільён на банкаўскім рахунку — не жартачкі!). А заглушанае гroma пераможных фанфар філарманічнае мастацтва марнела ў багнне абыякавасці (ці безадказнасці), з кожным годам усё больш непая-

жаданае, адчужанае (ці адлучанае).

Выкананне паказчыкаў вытворча-фінансаванага плана, праблемы «з пакрыццём выдаткаў на сімфанічны, харавыя калектывы» за кошт «даходаў раней самаакупнай эстрады», пра што трывожыцца аўтары артыкула, зрабіліся для БДФ самамэтамі. (Падкрэслі, што гэты ж прыяцп ацэнкі плёну дзейнасці канцэртных арганізацый быў з самага пачатку закладзены ў названы ў артыкуле дакумент — праект новага Палажэння аб умовах і аплаце

нуетца БКМ, з усімі наступствамі!

Недарэчнасці структуры замінаюць міжрэспубліканскаму абмену філарманічнымі калектывамі (аб праблеме абмену ўвогуле яшчэ скажу). Кожны мастацкі калектыву Белдзяржфілармоніі знаходзіцца на самастойным эканамічным балансе. У выпадку абмену, дапусцім, сімфанічнага арэстра БССР на сімфанічны арэстр Горкаўскай філармоніі гарантыіны кошты канцэртаў нашага арэстра, што пералічваецца Горкаўскай філармоніяй філармоніі Беларускай, паступае на ягоны баланс, у той час як затраты, уключаючы суму гарантыванага кошту канцэртаў Горкаўскага арэстра, панясе бюро камернай музыкі, адпаведна яго функ-

цыйнае філармоніі: яны могуць «ўзяць» або «не ўзяць» выканаўцу. Наступны этап навязвання — размеркаванне абласным філармоніям выканаўцаў, якіх «пераканалі» прыняць, паміж раз'яднымі няштатнымі адміністрацямі. І, нарэшце, «задзелка» тымі адміністрацямі канцэртаў, г. зн. пошук пляцовак і вымольванне ў прафсаюзных функцыянераў грашовых пералічэнняў, часам сімвалічных, за канцэрты, часам таксама сімвалічных (бо проста не адбываюцца).

Яшчэ адзін шлях навязвання

г. зн. праводзяцца для работнікаў пэўнага прадпрыемства, навучэнцаў канкрэтнай установы і г. д. Інфармацыя пра іх у горадзе, населеным пункце няма. Арганізацыя адзінкавых адкрытых канцэртаў у абласных цэнтрах — на нізкім узроўні. Здавалася б, ідэальным асяроддзем для ўвасаблення музыкі можна назваць Канцэртную залу БДФ, ды яна нярэдка бывае напустаю. А адкуль узяцца меламам, калі робіцца так многа, каб людзей ад музыкі адлучыць?

Вялікі ўрон філарманічнаму мастацтву, відавочна, нанесены адкрыццём філармоніі ў абласных цэнтрах Беларусі. Як ужо гаварылася, яны зрабіліся тормазам для канцэртнай дзейнасці ў рэспубліцы выдучых яе выканаўцаў. А камерныя выканаўцы з іншых рэспублік прымаюцца абласнымі філармоніямі ў якасці «даважка» да эстрады, у нагрузку да яе. Ідзе сапраўдны гандаль: за колькі прынятых камерных канцэртаў можна набыць той ці іншы эстрадны шлягер.

Абласныя філармоніі замінаюць і арганізацыі шырокага міжрэспубліканскага абмену, які, з мяркуемым спыненнем фарміравання ўсесаюзнага гастрольна-канцэртнага плана, будзе асноўнай формай арганізацыі гастрольна-канцэртнай дзейнасці ў краіне. Самі абласныя філармоніі весті міжрэспубліканскі абмен не могуць праз адсутнасць практычна ўласных выканаўцаў. Прымаць жа гастралёраў, запрошаных БДФ у парадку абмену, адмаўляюцца, бо выконваюць план філарманічных канцэртаў за кошт артыстаў, прынятых самастойна ў нагрузку да эстрады. Між тым, пры прыёме канцэрта ў парадку абмену затраты на яго ніжэйшыя, чым затраты на канцэрт, наладжаны па-за абменам, — на велічыню гарантыянага кошту, бо пры абмене сумы гарантыянага кошту ўзаемна пагаджаюцца.

І яшчэ праблема. Праблема планавання дадатковых канцэртаў выканаўцамі і калектывам, што запрашаюцца на працягу года для выступленняў у Канцэртнай зале БДФ. Пры фарміраванні ўсесаюзнага плана канцэрты большасці з іх уключаліся ў гастрольны маршрут па рэспубліцы. Адмяненне усесаюзнага план — і планаванне усіх гэтых канцэртаў будзе займацца БДФ. І тут яна зноў сутыкнецца з непераадольнай перашкодай — абласнымі філармоніямі.

Такі нярадасны лёс філарманічнага жанру. Яго падзяляюць і выканаўцы. Не ўсе з іх вытрымліваюць выпрабаванне горкім усведамленнем сваёй непатрэбнасці, ненатольнасцю прагі раскрыцця свайго творчага патэнцыялу. З'ехала ў Грэцыю (і зусім не толькі ў сувязі з замужжам) выдатная беларуская цымбалістка А. Ткачова. Скрыпнічнае мастацтва рэспублікі пазбавілася цудоўных музыкантаў — Р. Нодзля і А. Крамарова. З песімізмам разважаюць сёння пра будучыню сваёй канцэртнай кар'еры многія, у тым ліку выдучыя, музыканты Беларусі.

Наўрад ці варта засяроджвацца зараз на пытанні аплаты працы служыцеляў муз: аплата іх працы адпавядае тым мізэрным фінансавым субсідыям, што вылучаюцца з бюджэту на гэту сферу духоўнага жыцця.

На вялікі жаль, праблемы філарманічнага жанру не зрабіліся прадметам пільнага клопату Міністэрства культуры БССР. Наадварот. З аднаго боку, прынятыя МК БССР або па ягоным прадстаўленні рашэнні (адкрыццё абласных філармоній) без уліку канкрэтных

ВАЛАВАЯ АРЫФМЕТЫКА

Палемічныя развагі пра творчы і фінансавы крызіс, які пагражае філарманічнаму жыццю

працы работнікаў у канцэртных арганізацыях. Ды гэта — тэма для асобнай гаворкі). Валавая арыфметыка дазваляла філармоніі існаваць насуперак эканамічным недарэчнасцям, на якіх трымаецца яе структура. Уяўлілі А. Вальвачова і Р. Новікава пра «стройную арганізацыйную і гаспадарчую структуру буйнейшай канцэртнай арганізацыі рэспублікі» памылковыя. А што ж у сапраўднасці?

Вось — прыклад арганізацыйнага і эканамічнага становішча бюро камернай музыкі ў сістэме службаў Белдзяржфілармоніі. БКМ — назва падраздзялення, якое ажыццяўляе запрашэнне і планаванне гастрольных камерных выканаўцаў, ансамбляў і мастацкіх калектываў філарманічнага жанру, заключэнне дагавораў з канцэртнымі арганізацыямі, забеспячэнне гастрольна-канцэртнай дзейнасці на Беларусі і за яе межамі выдучых камерных выканаўцаў рэспублікі (як тых, што працуюць у БКМ штатна, так і прадстаўнікоў музычных тэатраў, кансерваторыі і г. д.).

Бюро камернай музыкі знаходзіцца на самастойным эканамічным балансе: смета, як і мае быць, уключае даходную і затратную часткі. Канцэртная зала Белдзяржфілармоніі, таксама самастойнае структурнае падраздзяленне, не мае самастойнага балансу: зале даводзіцца паказчыкі толькі па даходах. Адна кіраўніцтва залы, фарміруючы яе канцэртную дзейнасць, мае права само запрашаць (і запрашае) выканаўцаў. Затраты ж, што робяцца супрацоўнікамі залы і ўключаюць у сабе, прынамсі, аплату гарантыянага кошту канцэртаў, гасцініцы, транспарту для абслугоўвання артыстаў, кландуца (разам з даходамі, вядома) на БКМ.

Абсурд?

Невыкананне залай плана па той частцы канцэртаў (а, значыць, і даходаў і колькасці глядачоў), што ўключана ў план БКМ (а гэта налі 90 працэнтаў усіх канцэртаў, якія плануюцца зале), аўтаматычна цягне за сабой невыкананне плана БКМ. Для кампенсацыі магчымых страт, якіх мізэрнай датацыі, БКМ утварае «аварыйны рэзерв», наладжваючы гастролі тэатраў, загадзя прадугледжваючы значнае перавыкананне планавых заданняў. Аднак страты аказваюцца часам проста неспадзяванымі (а з арганізацыйнай прычыны Міністэрства культуры БССР гаспадарынага прадпрыемства «Белтэатр» і «аварыйная крыніца дабрабыту» знікла).

Не даводзіцца паказчык па затратах і другому самастойнаму падраздзяленню нашай філармоніі — гастрольна-канцэртнаму аддзяленню па Мінску і Мінскай вобласці (?). У выніку БКМ, «пастаўляючы» выканаўцаў, уключаючы дагаворы з канцэртнымі арганізацыямі аб умовах гастрольна-канцэртнай дзейнасці і фінансавы бой, функцыі непасрэднай рэалізацыі гастрольнага плана не мае: ладзіць канцэрты (шнуае пляцоўкі, заключае з іх гаспадарамі гарантываныя дагаворы, прадае білеты на канцэрты калектываў, робіць затраты і г. д.) Мінскае аддзяленне. Аднак паказчык канцэртнага выніку пла-

цыям. Для БКМ, зразумела, гэтыя гастролі не будуць абменнымі і абярнуцца влікімі неплапраўнымі выдаткамі, невыкананнем плана. А ладзіць абмен паасобных камерных выканаўцаў на калектывы немагчыма: 10 канцэртаў калектываў адпавядаюць у сярэднім 40 канцэртным паасобным выканаўцаў.

Прыклады можна працягваць. Ды і сказанага дастаткова, каб пераканацца: недарэчная структура тэрмінальна развіццё канцэртнай дзейнасці, робіць яе безаблічнай, размывае адказнасць і садзейнічае бескантрольнаму растрачванню фінансавых сродкаў. А сумішчэнне ў сценах адзінай канцэртнай арганізацыі філарманічнага і эстраднага накірункаў, непасрэднае ўтрыманне філармоніі за кошт эстрады — вынік пачварнай структуры — робіць вырашэнне праблем філарманічнага жанру і зусім немагчымым.

Адчужэнне людзей ад філарманічнага мастацтва, музыкі (не эстраднай, вядома) складвалася дзесяцігоддзямі. Няма ла напісана пра неабходнасць далучэння да мастацтва з маленства. І гэта, канечне, слушна. Ды практычна нават навучэнцы (і педагогі) музычных школ (і вучылішчаў, і кансерваторыі) не ходзяць, за рэдкім выключэннем, на канцэрты. Бяруся сцвярджаць, што многія з іх проста не любяць музыку. Пытанне, відавочна, у тым, як абудзіць цікавасць да мастацтва. Гэта — неад'емная частка агульных праблем адукацыі, школы, культуры, што вырашаюцца сёння нашым грамадствам. Таму, скажам, колькасць музшкол або школ з музычным ухілам у іх цяперашнім стане не толькі не вырашае праблему эстэтычнага выхавання, але, зразумела, і не перашкаджае працэсу адчужэння ад філарманічнага мастацтва.

Развіццё гэтага працэсу спрыяе і наяўная сістэма арганізацыі гастрольна-канцэртнай дзейнасці ў рэспубліцы. Як, напрыклад, арганізуюцца канцэрты выканаўцаў камернага жанру? Сутнасць метаду той арганізацыі трапна вызначаецца словам «навязванне». Навязванне працінае ўвесь шлях выканаўцы да глядача: ад планавання да пошуку пляцовак і «прыводу» глядачоў да месца канцэрта.

Так сталася, што амаль усе творчыя сілы рэспублікі знаходзяцца ў БДФ, у Мінску. І першая перашкода, якую трэба пераадолець пры планаванні іх працы ў рэспубліцы, гэта... аб-

— натуральны спадарожнік двухадзінай структуры — продаж глядачам філарманічнага канцэрта ў нагрузку да эстраднага. Няштатнага ўпаўнаважанага па рэалізацыі білетаў не бянтэжыць, што выканаўца — буйны майстар: ён выбачаецца перад пакупніком за тое, што прапануе білет «на сімфонію».

Так разварочваецца дыскрэдытацыя жанру.

Усім вядома, што цікавасць да мастацтва можна абудзіць, калі яно прынясе чалавеку эстэтычнае задавальненне. Творчасці класічнай музыкі — гэта гармонія тонкіх фарбаў. Спасцігаючы яе і дамагаючыся ўвасаблення, музыкант гадзінамі не разлучаецца з інструментам. Ён упарта «выстукае» клавішу, імкнучыся здабыць гук пакаданага тэмбру, нюанса, даводзіць да бліску найскладанейшыя пасажы, не спіць ночы, заглябляючыся ў таямніцы фразіроўкі... Назапашаны эстэтычны зарад, поле асобы артыста не могуць не ўзрушыць эстэтычнае пачуццё слухача, яно не можа не адгукнуцца. Але... у заводскім цэху шуміць вентылятар, у інтэрнаце — разбітае піяніна, у вясковым клубе «не слухаюцца» змерзлыя пальцы. Загублены той самы нюанс, што складае сутнасць гэтага мастацтва. А глядач не ведае чаму, але ён не задаволены. З гэтага часу класічная музыка яго не цікавіць.

Гэта не перабольшванне. У кожнага віду мастацтва — сваё асяроддзе існавання. Слухаць класічную музыку ў шуме ці іграць на інструменце, калі не адказваюць клавішы, — тое самае, што дзівіцца на жывапіс у цемры або пісаць акварэлю на пяску.

Ды належных умоў для далучэння да скарбаў музыкі наша практыка арганізацыі канцэртаў стварыць не можа. Раз'ядныя няштатныя адміністратары толькі «задзелваюць» канцэрты — знаходзяць выпадковыя пляцоўкі (абы прынялі, тут ужо «не до журу»), але падрыхтоўчай работы да канцэрта не праводзяць: яна вымагае часу, а ў адміністратара штодня канцэрты ў розных населеных пунктах, часта — па некалькі на дзень. На месцы ж займацца падрыхтоўчай работай няма каму. Як правіла, «задзелваюцца» канцэрты амаль перад пачаткам гастрольна-канцэртнага выканаўца, бывае, да самага выезду не ведае, дзе ён будзе іграць. Часам «задзелка» працягваецца і тады, калі артыст ужо ў дарозе. Няведанне маршрута, кантынгенту слухачоў, а, здарэцца, і імправізацыянасць выступлення, вымушаюць выканаўцу іграць спехам складзенаю нізку твораў.

Канцэрты камерных выканаўцаў, як правіла, «закрываюцца»,

Вершаказы — жанр, які ўзнік на сутыку верша і «наза» і ў якім галоўная дзейная асоба — слова: лінэ спавядаецца, яно апавядае свой радавод і такім чынам творыць свой партрэт.

У вершаказаў свае рытміка, свае рыфмы, свае вобразныя сістэмы, але найбольш яны падобны на версэты, яны, па сутнасці, — іхняе адгалінаванне.

Асобныя вершаказы, як напрыклад, «Камень», «Жалеза», «Дуб», «Дарога», «Сякера» і інш., ужо друкаваліся ў перыёдыцы, аднак гэта — першая публікацыя, дзе яны «ўсведамляюцца», хто яны і як яны называюцца.

Аўтар.

Алесь РАЗАНАУ

У ГОРАДЗЕ ВАЛАДАРЫЦЬ РАГВАЛОД

Вершаказы

Бераг

Бераг, як павадыр, вядзе раку да самага мора, сочачы ўдзень і ўначы, каб яна не спынялася па дарозе, не збочвала, не забывалася пра мэту, аберагаючы яе самую ад яе памкненняў, ад яе нораву, ад яе «па-чучця», і разам з тым «па-стараверску» застаецца на аднойчы абраным баку, на аднойчы знойдзеным месцы, разважаючы пра асіметрычны закон Бэра, паводле якога рака заўсёды аддае перавагу аднаму берагу, і правяраючы гэты закон на сабе.

На беразе растуць бярозы і берасты. Над берагам лётаюць ластаўкі-беражанкі. Пры беразе бяроўжыцца Бярэсце: у ім берасцейцы п'юць брагу і пішуць берасцяныя граматы.

А ўздоўж берага, па рацэ, пльвучы «аўны-дубы, чаўны-берасцянікі і бяровы-плывы.

Рака хісткая, бераг устойлівы, рака — небяспека, бераг — абарона ад гэтай небя-

пекі, рака — бег, бераг — бог, і пльвучы, зьярджаныя стыхій, бяроўжыцца аберач грэбці да берага, і Бярэньгі, выпраўляючыся ў марскія і акіянска падарожжы, сваім неабвешчаным гербам маюць яго — бераг.

Дождж

Дождж даўгачаканы, даўгажаданы. Ён «доіцца» з неба і дагаджае траве, дрэвам, усёй зямлі.

Дождж прыходзіць як боскі адказ на стараславянскую — «старасялянскую» — малітву: «Хлеб наш насущный даждь нам днесь».

Дождж добры, калі ён у меру — у «до-сыць» — і калі ў пару — у сябу, а не ў жні-во і ў дажнікі.

Дождж падарожнічае ўдоўжкі і ўшыркі, без сцежак і без дарог, і там, дзе ён па-бывае, жыццё адраджаецца нават з прысаку, нават з жуды.

Серп

Сярпом «спорваюць» свірэпу, скрыпень, асот, аднак гэта не асноўная яго справа — усёй сваёю няпростасцю ён прыстасаваны, каб «спрагацца» з рэспектным, з «божым» — са збажыной: жытам, пшаніцай, просам.

Яго даймае сверб дзейнасці: ён і цярп-лівы, і руплівы, і не прыстане, пакуль не складзе ўсе сцябліны на дол, пакуль не спя-рэсціць снапамі ўсе дзяляны.

Яго кавалі мужчынскія рукі, а сябруе ён з рукамі жаночымі, нібы серафім, акры-ляючы іх.

Серп страсны, серп востры і таму аб-дымкі, у якія ён захоплівае сцябліны, не ўтрымліваюць гэтых сцяблін, расцінаючыся яго вастрынэй і страснасцю: ён бярэ ўсё сабе, а пакідае ўсё перавясла.

Каласы кажучы, што серп — смерць, што ён супраць іх, а зерне — што серп справяд-лівы і што ён спрыяе яму зрабіцца аладка-

мі і праснакамі.

Тою ўладай, якая даецца яму на час жні-ва, серп усталёўвае на полі свой лад, сваю рэспубліку, у якой ён не ges (рзч) і не servus (раб), а прынецпс — спераду ўсіх, першы між роўных.

І хоць гэта рэспубліка існуе толькі адзін прыпар, толькі адну пару, яна называецца па-ягонаму: жнівень, серпень.

Калі серп вісіць у каморы, у свірне альбо на гарышчы — ён шэры, калі абтанцоў-вае поле, танчучы «Польку» альбо «Сербі-янку», — сярэбраны, і месяц-маладзічок пры-знае ў ім свайго стрыечнага брата.

Горад

Горад горды і высакародны: ён стаіць на высокім месцы — на ўзгорку, на грудзе — і, адгароджваючыся ад навакольнага асярод-ку вежамі і сцяною, не адлучаецца ад яго, а вылучаецца з яго — як яго цэнтр, сярэдзі-на, сарцавіна.

Ён — бесперастаннае пераўтварэнне доль-няга ў «горнае», мінулага ў «градучае», ён — іхнія народзіны, і таму ўсе позіркі скі-роўваюцца да яго, і таму ўсе дарогі сыхо-дзяцца ў ім, і таму ўсім крывічам і радзі-мічам ён, нібы ўзнагарода, родны і дарогі.

Горад загартаваны ў горне розных ня-год і прыгод, ён перагарджае ордэну і ар-дзе дарогу да валадарства, і калі на ўсё горла ворагі прадражаюць: «Гора — гораду!» і абрушваюць на яго град камянёў і стрэ-лаў, горад адказвае ім пагардай.

Да горада горнучца вёскі, ласы, паса-ды, палі, агароды, і ён з'ядноўвае іх у радзіму, а разнаісную грамаду — смердаў, рамеснікаў, гандляроў — гуртуе ў народ.

І нават калі горад знішчаецца дашчэн-ту, згарае да гарадзішча, народ і радзіма становяцца тым радовішчам, з якога ён ад-раджаецца зноўку.

У горадзе валадарыць Рагвалод, горад радуецца Рагнедзе.

ПІШУ З ДАЛЁКАЙ ЯКУЦІ...

(Пачатак на стар. 5).

На месца знішчанай беларус-кай культуры новая культура не прыйдзе. Прыйдзе малакульту-р'е, касмапалітычны сугарат культуры. Паспрабую абгрунта-ваць сваё сцвярджэнне.

Асновай любой культуры з'яўляецца мова. Мова — не толькі сродак зносін і мыслення. Гэта яшчэ і будаўнічы ма-тэрыял мастацкай літаратуры. Літаратура ж, у сваю чаргу, апладняе ўсё астатняе мастацтва: тэатр, кіно, размоўныя жанры эстрады — праз драма-тургію; музыку — праз тэксты песень, опер, апэрт, араторы-і, кантат; выяўленчае мастацтва абаліраецца на літарату-рныя сюжэты, тое ж самае — балет і пантаміма, у аснове якіх ляжаць яшчэ і літаратур-ныя лібрэты. Мастацкая літа-ратура, можна сказаць, стварае кола нацыянальных сюжэтаў і тэм, якім карыстаецца ўсё мастацтва. Такім чынам, мастацтва немагчыма без высокаразві-той, высакаякаснай нацыяналь-най літаратурнай мовы. Але лі-таратурная мова ўвесь час жы-віцца народнай мовай і гіста-рычнай. Мова, пазбаўленая дыялектызмаў, народных вы-разаў і гістарызмаў — гэта стэрэлізаваная, спакладзеная мова.

Якой жа мовай карыстаюцца творцы — рускамоўныя беларусы? Менавіта такой, спаклад-зенай. Яны ж не могуць кары-стацца ні народнай, ні гіста-рычнай мовы, бо гэта багацце зусім іншай моўнай сістэмы, да таго ж, усе гэтыя словы рус-камоўнаму чытачу прыйдзецца тлумачыць. Перад літаратарам устае невырашальная прабле-ма: стаць чалавекам з арлоў-скімі, курскімі, цвярскімі ка-ранямі ён не ў стане, а карыс-тацца сваім, карэнным не даз-

валяе чужая, хоць і ўспрыня-тая ім як свая, мова.

Перад такой праблемай апы-нуўся ў свой час і я. Я з дзя-цінства пісаў на дзвюх мовах. Першы рускі верш надрукаваў у 12 год, беларускі — у 15. По-тым паступіў у ВДУ — на хі-мічны факультэт, згодна з тага-часнай модай. Пісаць працаваў на дзвюх мовах. Друкаваў-ся ў «Чырвонай змензе», «Зна-мени юности», «Маладосці», «Нёмане». Але ў сувязі з тым, што вучыўся на хімікаў — на рускай мове, ды яшчэ пісаў на хімічных тэм, з цягам часу мне пачало здавацца, што я проста не здолею выказаць па-беларуску ўсё, што ў маёй га-лаве. І стаў пісаць пераважна па-руску.

Нельга сказаць, што гэта не прынесла плёну. Маю першую кнігу вершаў заўважылі амаль што ўсе літаратурныя выданні Мінска, была рэцэнзійка нават у Маскве. У 1964 годзе ў часо-пісе «Юность» была надрукава-на пэзіма «Живые голоса». Дру-каваўся і ў іншых усесаюзных часопісах. Але з цягам часу прыйшло расчараванне.

Я адчуў раптам, што далей-шага росту майго як творцы не будзе, і што віной таму — мая руская мова. Чыста літаратур-ная, залізана. Узбагачаць яе тым вясковым матэрыялам, які ведаю з маленства? Але хто будзе друкаваць рускія вершы, перасыпаныя беларускімі сло-вамі? Дый як гэта будзе вы-глядаць? Каму будзе патрэбна такая пэзія? Ні сабе, ні куме, ні рускаму, ні беларусу...

Дадам дарэчы, што адчуванне гэтае ўзнікла зусім не на Бе-ларусі, а ў Горнаўскай вобласці, куды я трапіў згодна з размеркаваннем як хімік. Ме-навіта тут, сярод прыродных рускіх, я зразумеў, што я — не рускі, а хтось іншы, а РУС-КАЯ МОВА — ЯНА ПЕРШ-НАПЕРШ НЕ УСЕГАДУЛЬНАЯ. А МОВА РУСКАГА НАРОДА. ЯКІ І НЯСЕ ЗА ЯЕ ГАЛОУНУЮ АД-КАЗНАСЦЬ. А мы — навошта мы рускай мове? Яна ў белару-сах патрэбна не мае. Яна і без нас вялікая, праўдзівая і сва-бодная, як казаў Тургенеў. І нікому з рускіх не трэба, каб і пісаў свае вершы па-руску. Сваіх стае.

Пасля Горнаўскай вобласці была Масква, Літвінштут. Тут і выпела канчаткова маё ра-шэнне вярнуцца да роднай мо-вы. Выпусціўшы другі рускі зборнік (1969), трыці я напісаў

па-беларуску. А выйшаў ён у той час (1973), калі я жыў ужо ў Якуціі.

З 1965 года я жыў за межа-мі Беларусі. Прыязджаю са-мае большае на два тыдні, спы-няюся ў гасцініцах. Да нядаў-няга часу ў Якутку не меў ані-воднага знаёмага, з якім мог бы перакінуцца словам па-бе-ларуску. Але роднай мове бо-лей не здраджаваў і ўпарта пі-шу на ёй, хаця мае творы дру-куюцца на ёй і рэдка, і далё-ка не ўсе. Гэта нічога. Толькі б не быць далакопам роднай мовы.

Што ж нам рабіць далей, каб абсяг нашай рэспублікі не сталі Курапатамі нацыяналь-най мовы?

У апошні час дастаткова часта даводзіцца чуць катэгарыч-нае патрабаванне строга сле-даваць прыпынку добраахвот-нага вывучэння нацыянальных моў. Выглядае на першы погляд гэты прыпынкі прывабна: яшчэ б, добраахвотнасці! Дэ-макратыя! Але гэтую «дэмак-ратыю» мы ведаем добра. Яна руйнуе нашу мову воль ужо дзясяткі гадоў.

Ходзяць добрыя хлопцы і дзяўчаты з нефармальных су-полак па кватэрах, угаворва-юць аддаваць дзетак у бела-руска класы... Якуцю цяжкую місію яны ўзялі на сябе! Ну як давесці, што гэтая мова патрэб-на дзіцяці, калі на ёй немаг-чыма атрымаць ні вышэйшую, ні нават сярэдняю спецыяль-ную адукацыю?

Наш суродзец не дурань, ён бачыць, што ў рускую ВДУ лясчэй паступаюць тыя, хто лепш валодае рускай мовай. Дык навошта яго золатка будзе сушыць галаву беларуш-чынай, калі яна ў рускім сачы-ненні толькі павялічыць коль-касць памылак? Каб застацца на падсобных работах?

Светам правіць практычны

інтэрас, і Беларусь у гэтым не выключэнне. Сталіністы, бю-ракраты ведалі, што рабілі, калі знішчалі беларускую вы-шэйшую і сярэдняю спецыяль-ную адукацыю. У спалучэнні з прычыпам добраахвотнасці гэта якраз тое, што патрабуец-ца, каб у наша адукаванае стагоддзе адпрычыць народ ад мовы, якая не дае практычна-га шанцу.

Стварылі ненармальныя ўмо-вы, ды яшчэ балбочуць, што беларусы лічаць сваю мову горшай!

Лічу, што трэба перш-на-перш, пакуль не позна, пакуль яшчэ ёсць настаўнікі, перавесці на беларускую мову да 80 працэнтаў школ, згодна з на-цыянальнай доляй беларусаў у рэспубліцы. У рэштцы ўвесці беларускую мову ў якасці абавязковага прад-мета. Не павінна быць не-справядлівага становішча, калі адзін школьнік вывучае дзве мовы, а другі — адну. Ведан-не мовы — багацце, якое на-сіць не на карку. І прыйдзе час, калі і рускія жыхары Бе-ларусі скажуць «дзякуй» за тое, што іх не пазбавілі ўда-чы ведаць дзве мовы. Няўжо рускі штосці страціць, калі зможа прачытаць у арыгінале цікавую беларускую кнігу, па-глядзець у тэатры выдатны бе-ларускі спектакль, чэрпаць на-віны са «Звязды» і «ЛіМа», сам пісаць у гэтыя выданні, нарэшце, вучыцца ў беларускіх ВДУ? Так-так, у беларускіх ВДУ, г. зн. у ВДУ з беларус-кай мовай навучання. Веру, што іх уваскрашэнне не за га-рамі.

Лічу, што трэба перавесці на беларускую мову ўсе педін-стытуты, прычым неадкладна. Новай беларускай школе спа-трэбіцца шмат беларускамоў-ных настаўнікаў. На беларус-кай мове ў педінстытутах па-вінны выкладацца ўсе прадме-ты, а не толькі беларуская мо-ва. Наспеў час, каб прыняць тэрміновыя захады і для ства-рэння беларускіх універсітэ-таў — беларускіх па сутнасці, а не па назве. Універсітэты ў Мінску, Гомелі, Гродне павін-ны стаць сапраўднымі храма-

мі роднай мовы і культуры.

На беларускую мову павінен перайсці і тэатральна-мастацкі інстытут, асабліва яго тэат-ральная паўова. Тады акторы не будуць давіцца словамі ні на сцэне, ні на экране.

З цягам часу трэба падумаць і аб пераходзе на беларускую мову і тэхнічных ВДУ, падрых-таваўшы падручнікі і кадры.

Вяртаючыся да Якуціі, паві-нен зазначыць, што тут шмат хто з прыезджых цікавіцца якуцкай мовай. І гэтая ціка-васць часткова задавальняецца: выдаюцца самавучыцелі, размоўнікі. Рускі часопіс для дзяцей «Колокольчик» друкуе «Словарик дружбы» — якуцкія словы і выразы з перакладам. У друку выказваецца прапано-ва аб увядзенні якуцкай мовы як прадмета ва ўсіх рускіх школах Якуцка. Сям-там ужо наладжваюцца курсы якуцкай мовы для дарослых.

Наогул, што датычыць яку-таў, то ў іх, мне здаецца, усё ў парадку. Распрадавана пра-грама навучання ўсіх якуцкіх дзяцей якуцкай мове, і пра-грама гэта выконваецца. У Якутку адчыняюцца класы, дзе якуцкую мову нароўні з дзецьмі-якутамі вывучаюць і іншыя. Павялічваецца час гу-чання якуцкай мовы па радыё і тэлебачанні. На якуцкую мо-ву дубліруюцца фільмы. На ўсіх крамах горада і нават кі-ёсках вывешаны шыльды, дзе адначасова з рускай і на якуц-кай паведамляецца, калі гэтыя крамы працуюць і калі ў іх перапынак. Газеты, у тым ліку і рускія, ахвотна друкуюць лісты з прапановамі надання якуцкай мове статусу дзяр-жаўнай, пашырэння правоў аўтаномнай рэспублікі да пра-воў саюзнай.

Развіваецца, сталее культу-ра. Сенсацыяй стала запра-шэнне якуцкага тэатральнага рэжысёра Андрэя Барысава ў МХАТ, дзе ім з вялікім поспе-хам пастаўлена «Развітанне з Мацірай».

Дык не будзем жа меней ра-зумнымі, чым якуты. Захва-ем свае карані і вытокі, саміх сябе.

г. Якуці.

НОВАЕ АБ'ЯДНАННЕ ЛІТАРАТАРАЎ

Як паведаміў усеагульны друк пры Ваенным выдавецтве Міністэрства абароны СССР створана ваенна-патрыятычнае літаратурнае аб'яднанне «Отечество». Наш карэспандэнт меў гутарку з грамадскім прадстаўніком аб'яднання «Отечество» ў Мінску, пісьменнікам Анатолем СУЛ'ЯНОВЫМ.

— Анатоле Канстанцінавіч, стварэнне падобнага аб'яднання — хутэй за ўсё падвядзена таго, што ўзрастае цікавасць да ваенна-патрыятычнай літаратуры, а калі глядзець шырай — набывае сапраўдную вагу прафэсійнае, дасканаласць мастацкае слова пра ўсё, што тычыцца багатай гісторыі Радзімы, у тым ліку і такіх момантаў у жыцці грамадства, калі неабходна было змагацца з чужынцамі?

— Сапраўды, у апошні час пачало выдавацца больш кніг па гісторыі народаў нашай краіны, твораў, якія адлюстроўваюць гераічнае мінулае. І ўсё ж, будзем шчырымі, падобных выданняў не хапае. Асабліва напісаных на высокім ідэя-мастацкім узроўні, пазбаўленых суб'ектывізму і павярхоўнасці. У мэтах найбольш аператыўнага выдання ваенна-патрыятычнай літаратуры і прынятае рашэнне стварыць пры Ваенным выдавецтве Міністэрства абароны СССР літаратурнае аб'яднанне «Отечество». У свой час Ваенвыд выпусіць зборнікі серыі «Ваенныя прыгоды». Цяпер мркуецца крыху змяніць іх тэматыку, зрабіць больш ухіль у бок гістарычнасці, адлюстроўваць відомыя і малавядомыя падзеі мінулага народаў Савецкага Саюза. У гэтых зборніках будуць паказаны і многія бітвы, што засведчылі вялікую мужнасць і гераізм народа. Мркуецца таксама расказаць пра асобных людзей, што праславіліся сваімі ратнымі подзвігамі. Выдавецтва зацікавіць і творы, аўтары якіх паспрабуюць па-свойму расказаць пра неведзанае асобных экзатычных куткоў змянога шара, узноўяць падарожжы, у час якіх не абыходзілася і без пэўнай рызыкі. А возьмем з'явы прыроды, пра якія пакуль што вельмі цяжка нешта дакладна сказаць. Чаму б не надрукаваць і такіх матэрыялаў?

— Арыенціроўка на прыгоды?
— А чаму і не! Тут для кожнага, хто па-сапраўднаму любіць гісторыю, шырокае поле дзейнасці. На вялікі жаль, мы пакуль што вельмі мала ведаем пра жыццё правіцеляў у розныя часы. Дварцовыя ж перавароты — таксама магчымае палітычнае даведацца пра мінулае. Нішто само па сабе не бывае і нішто само па сабе не ўнікае. За тымі ж дварцовымі інтрыгамі стаялі канкрэтыя людзі. Не сакрэт, што ў прыгодніцкім жанры можна гаварыць пра самыя сур'ёзныя справы. Ды і навошта тут далёка за прыкладамі хадзіць. Гэта вельмі добра даказвае сваё творчасцю наш незабыўны Уладзімір Караткевіч.

— Вядома, неабходны і творы, якія б праўдзіва расказвалі пра мірныя будні Узброеных Сіл СССР, тым больш, што сёння...

— Сёння шмат пішацца пра службу ў арміі, але ў пераважнай большасці яна падаецца аднабакова, ледзь не ў рэзка адмоўным асценце. Зусім не таму, што значную частку свайго жыцця аддаў арміі, а ў абарону, як кажуць, справядлівасці, хачу сказаць, што і тут, як звычайна, мы кідаемся ў крайнасці. Канечне ж, ёсць і так званая дзедаўшчына, і нестэратыўныя ўзаемаадносіны, але ёсць жа і паўслэдзены гераізм абаронцаў Радзімы.

— Хто можа стаць членам літаратурнага аб'яднання «Отечество»?

— Кожны, хто можа яры, вобразна, у займальнай форме расказаць аб падзеях мінулага і сённяшнім дні, паважае і любіць Узброеныя Сілы СССР. Перавага пры адборы рукапісаў, безумоўна, будзе аддавацца маладым аўтарам. Канечне, калі яны валодаюць адпаведным талентам. Што тычыцца прызнаных майстроў слова, дык для іх падрыхтавана серыя «Залатая паліца прыгоду».

— Звычайна кожнае творчае аб'яднанне мае свой статут...

— Аб'яднанне «Отечество» — грамадская арганізацыя літаратараў, якія прывялі сваю творчасць патрыятычнай тэме ў вострасюжэтным, прыгодніцкім жанры. Статут аб'яднання ўхвалены міністрам абароны СССР, зацверджаны кіраўніцтвам Ваеннага выдавецтва. Мркуецца, што «Отечество» наладзіць шырокую грамадскую і дабрачынную дзейнасць, каб папоўніць фонд Цэнтра рэабілітацыі воінаў-інтэрнацыяналістаў. Будуць стварацца патрыятычныя марскія і авіяцыйныя клубы для падлеткаў і юнацтва. Аб'яднанне возьме шэфства над сувор'юскімі і нахімаўскімі вучылішчамі, СПТВ, школамі, прыме ўдзел у ваенна-патрыятычных акцыях ЦК ВЛКСМ і ДТСААФ СССР.

— А як стаць членам «Отечества»?

— Для ўступлення ў літаратурнае аб'яднанне «Отечество» неабходна прадставіць заяву з рукапісам, два фотаздымкі, кароткую аўтабіяграфію з укажаннем сацыяльнага становішча, літаратурных спраў, творчых планаў, дамажыня і службовага тэлефонаў і адраса. Адрас ВПЛА «Отечество»: 103160, Масква, К-160, Ваенвыд для ВПЛА «Отечество». Тэлефон: 195-20-24. Можна звяртацца і да мяне, як да грамадскага прадстаўніка ў Мінску, тэлефон — 36-51-46. Гутарыў Аляксандр МАРЦІНОВІЧ.

СТАРЫІ віцебскі дварык. Затуманенымі вокнамі глядзіць на яго будынак, у якім некалі знаходзілася мастацкае вучылішча. І сёння, праз гадзі, я, здаецца, выразаю бачу твары людзей, чую іх галасы. Тут вучыліся і выкладалі ў 20—30-я гады многія дзеячы беларускага савецкага мастацтва. І, напэўна, мала каму вядома, што аднойчы ў вучылішчы з'явіўся і паступіў на скульптурнае аддзяленне юнак, якога цяпер

пасябрала з яго жонкай Ірынай. Пятра Яўгенавіча мы ўсе проста любілі. Ён гаварыў, пакурваючы сваю любімую лютку, а мы слухалі, развіўшы рот, расказы аб вялікіх мастаках і іх бессмяротных творах». (З успамінаў настаўніцы А. С. Лосевай).

«Хрыстафор Яўгенавіч вёў у нас малюнак і жывапіс. І ўсе практычныя навыкі мне прывіў менавіта ён.

Па-мойму, якраз у той час мой настаўнік захапіўся партрэтамі. Помню яго Аляксей Стаханаву — мы нават

«Мой бацька нарадзіўся ў г. Веліжы Смаленскай губерні ў 1902 годзе ў мнагадзетнай сям'і. Дзед у 1929 годзе быў раскулачаны і сасланы ў Сібір, дзе памёр ад голаду.

Бацька закончыў мастацтвазнаўчае аддзяленне Маскоўскага дзяржаўнага ўніверсітэта і з 1927 года на працягу дзесяці год выкладаў гісторыю мастацтваў у Віцебскім мастацкім вучылішчы, да самага арышту.

Помню яго цудоўную бібліятэку з рэдкімі выданнямі

У даведніку «Мастакі народаў СССР» дзедзеныя аб Даркевічу Пятру Яўгенавічу адсутнічаюць.

Мы стаім з Пятром Максімавічам Явічам у старым віцебскім дварыку. У будынку, дзе размяшчалася мастацкае вучылішча, цяпер музычная школа.

«Вясенняя раніца. Цішыня. І не верыцца, што паўстагоддзя назад усё тут поўнілася шумам і мітуснёй, гутаркамі і спрэчкамі аб творчасці, аб усім, чым жыла ў тых дні ўвайшоўшая ў гісторыю культуры віцебская мастацкая школа, яе ў будучым вядомыя дзеячы беларускага мастацтва, а пакуль студэнты і маладыя выкладчыкі.

На старой сцяне — чатыры фрэскі.

«Гэта работа зроблена студэнтамі.

Я помню, як яны выконвалі яе пад кіраўніцтвам свайго настаўніка Хрыстафора Даркевіча. Тут жа побач быў і Пётр Даркевіч. Гэта ён падказаў, якімі павінны быць верхнія фрэскі — дзве мужчынскія галавы, вобразы Мікеланджэла.

Ну, а крыху ніжэй — студэнты адлюстравалі партрэты саміх мастакоў, нашых настаўнікаў Хрыстафора і Пятра Даркевічаў...» — расказвае П. М. Явіч.

Пятру Явічу нядаўна споўнілася 70 год. І на юбілейнай выстаўцы ён цёпла і сардэчна гаварыў аб сваіх настаўніках, успомніў добрымі словам братаў Даркевічаў.

Мастак лічыць, што трэба спяшацца, каб аднавіць фрэскі на старым будынку. Ён гатовы сам узяцца за гэту справу. Патрэбна толькі зацікаўленасць аддзела культуры і таварыства па ахове помнікаў. Ды яшчэ дапамога цяперашніх студэнтаў мастацка-графічнага факультэта, нашчадкаў усяго лепшага ў творчасці слаўных папярэднікаў віцебскай школы.

ФРЭСКІ НА СТАРОЙ СЦЯНЕ

Лёс мастакоў Хрыстафора і Пятра ДАРКЕВІЧАЎ

ведае ўсё свет, — народны пісьменнік Беларусі Васіль Быкаў.

— Вось у тым падвальчыку была наша майстэрня, — расказваў ён мне ў час аднаго з нядаўніх прыездаў у горад. — Я, праўда, нядоўга тут правучыўся: адмянілі стывендыю — і прыйшося вярнуцца дамоў, у родную вёску...

У старым дварыку — цішыня. Мы стаім з мастаком Пятром Явічам ля пакарбачанай часам сцяны. На ёй пакуль яшчэ можна адрозніць чатыры фрэскі. Я даўно хачу даведацца, хто і калі іх выканаў, чые твары тут намалеваны. І раптам высветлілася, што адказаць на гэтыя пытанні можа мой даўні знаёмы, старэйшы віцебскі мастак Пётр Максімавіч Явіч.

«Упершыню я стаю ў гэтым дварыку ў 1934 годзе, калі паступіў у вучылішча. У тых дні пісаў з натуры ўсё, што бачыў вакол. І разам з іншымі студэнтамі малюні свае паказваў выкладчыкам.

Асабліва прыемна было прыносіць іх маладому выкладчыку Хрыстафору Даркевічу. Помню, калі паказаў яму першы малюнак, ён здзівіўся, што я такія кветкі пішу, хоць нічога ў іх арыгінальнага не было: кветкі як кветкі. Але нешта, напэўна, заўважыў у малюнку мой настаўнік.

Потым ужо я прыносіў яму ўсё, што пісаў. А ён цярдліва растлумачваў, што атрымалася, а што трэба перарабіць. І галоўнае — заўсёды паказваў, як іменна трэба змяніць малюнак, каб ён выйграў, а фарбы зазьялі па-новаму, па-асабліваму...

Побач з Хрыстафорам Яўгенавічам я часта бачыў яго брата Пятра Яўгенавіча. Ён выкладаў гісторыю мастацтваў. Прычым, не толькі ў нас, а яшчэ і ў педінстытуце, у БДТ-2, як тады называліся коласальскі тэатр, у кінатэхнікуме.

Абодва мае выкладчыкі былі выключна інтэлігентнымі, дэмакратычнымі ў адносінах са студэнтамі. Некаторыя з іх да гэтага часу жывуць у Віцебску і добра помняць сваіх настаўнікаў». (З успамінаў мастака П. М. Явіча).

«У тых часы, здаецца, Пётр Даркевіч быў адзіным прафесійным мастацтвазнаўцам у горадзе. А я вучылася ў кінатэхнікуме і слухала яго лекцыі разам з беларускімі пэзастамі Андрэем Ушаковым (у яго тады ў Віцебску выйшла кніжка «Праца і маладосць») і Рыгорам Жалезняком (і ў яго ў той час выйшлі ў Віцебску зборнікі «Першы вытап» — у сааўтарстве з Б. Любоўскім і «Вясновыя будні»). Я вучылася на тэхнічным аддзяленні. Яны абодва — на сцэнарным. І разам мы сядзелі на лекцыях Пятра Яўгенавіча. Розніца год была не вельмі вялікая, ды і не бянтэжыла ні яго, ні нас. І малады выкладчык часта запрашаў маладых таварышаў да сябе дамоў. Там я пазнаёмілася і

неслі гэты партрэт на першамайскай дэманстрацыі. Абодва браты зніклі з вучылішча адначасова. Тады ж прапаў назаўсёды графік Яўген Мінін, аўтар цудоўных гравюр, прысвечаных старо-му Віцебску. А студэнта Голаду, як шэптам перадавалі адзін аднаму ў вучылішчы, арыштавалі за тое, што ён напярэдадні сказаў «сакрамэнтальную фразу»: «Які добры чэшскі аловак!» — успамінае П. М. Явіч.

«У 1937 годзе, па-мойму, гэта было ў дні зімовых канікулаў, мы некалькі зайшлі кампаніяй студэнтаў і выкладчыкаў у кафе (такія ў нас былі таварыскія адносіны). Як заўсёды, сядзелі, заслухаўшыся расказаў Пятра Яўгенавіча, які быў дзіўным апавядальнікам.

Да стала, за якім мы сядзелі, раптам падышоў нейкі незнаёмы, як я запамінала, вельмі сурогава выгляду чалавек. Не вітаючыся, не прасячы прабачэння, адразу ён звярнуўся да Пятра Даркевіча і запатрабаваў: «Пакажыце, што ў вас у папцы!» Гэта было сказана строга, нават жорстка. Пётр Яўгенавіч адкрыў папку і паказаў: у ёй ляжалі малюні студэнтаў... І незнаёмец пайшоў, паселышы ў нашых душах трывогу...

Можна, гэта і было тым пачаткам, за якім вясной паслядавала самае страшнае...» (З успамінаў А. С. Лосевай).

«27 красавіка 1937 года ноччу прыйшлі тры ваенныя (муж не спаў, ён часта па начах дома працаваў), зрабілі вобыск, усё ў кватэры перавярнулі. Потым мужа ўвялі. Дзеці плакалі (у нас іх двое — сын Яўген, 1928 г., і дачка Ірына з 1932 г.).

У гэту ж ноч быў узяты і яго брат Пётр. Пасля арышту мужа ў мяне адабралі адзін пакой (а было два). На работу мяне нідзе не бралі як жонку «ворага народа». Нарэшце ўдалося ўладнавацца рабочай у лазні, дзе працавала да яго рэабілітацыя...

Муж і яго брат сядзелі ў НКУС (гэта на тым месцы, дзе цяпер універмаг). Мне дазволілі перадаваць яму толькі бялізну, махорку і запалкі. Пісаць ні яму, ні мне не дазвалялі.

Адзін раз яго бачыла, калі яго вазілі мыцца ў турму. Я стала супраць варот, ён убачыў мяне, напэўна, нешта хацеў крыкнуць, але канваіры (іх было двое) стукнулі яго прыкладамі па галаве, і ён упаў на дно машыны...

Калі яго перавялі ў турму, то хутка мне сказалі, каб я прынесла цёплыя рэчы, бо яго будуць высылаць. Больш я аб мужы і яго браце доўга нічога не ведала.

У 1960 годзе я падала праўдзіннае аб пераглядзе справы майго мужа, таму што заўсёды лічыла яго невіноватым. І восць 13 красавіка 1961 года за № 212 з Мінска прыслалі даведку за подпісам намесніка старшыні Ваеннага трыбунала Беларускай ваеннай акругі падпалкоўніка юстыцыі Унукова аб тым, што пастанова ад 20 красавіка 1937 года ў адносінах Даркевіча Хрыстафора Яўгенавіча адменена і справа за адсутнасцю саставу злочынаў спынена. Даркевіч Х. Я. рэабілітаваны пасмяротна».

(З пісьма А. А. Даркевіч, жонкі Хрыстафора Даркевіча, г. Разань).

па мастацтве, якая згарэла ў час ваіны разам з нашым домам, калі горад акупіравалі фашысты.

Артыкулы бацькі друкаваліся ў беларускім часопісе «Полымя». Ён вёў у горадзе вялікую асветную работу — лекцыі, данклады сярод настаўнікаў, медработнікаў, чырвонаармейцаў. Выступаў у абарону помнікаў архітэктуры, якія ўзрывалі яшчэ да ваіны (Успенскі сабор і інш.). У сувязі з гэтым падвергся ганенням за абарону «рэлігійнага цемрашальства».

Бацька быў арыштаваны 27.4.37 года. Адкрытага суда не было, прыговор — 10 год без права пераліскі. Рэабілітаваны «за нядоказам саставу злочынаў» 6.9.57 года (Вярхоўны суд БССР). Перашпачатковае пасведчанне аб смерці ад 7.1.58 г. аказалася лжывым: памёр ад менингіту 17.11.45 г. На самай справе прыговор быў вынесены 4.11.37 г. і ў той жа дзень бацька быў расстраляны. Абвінавачанне па 58 артыкулу — контррэвалюцыйная дзейнасць. Гэтыя апошнія звесткі атрыманы мной у УКДБ СССР па г. Маскве і Маскоўскай вобласці 11.1.89 г. пасля майго запыту ў Мінск.

Бацька быў беспартыйны. Я яго зусім не памятаю. Па успамінах маці і ведаўшых яго жыхароў Віцебска, гэта быў жыццярадасны і добры чалавек, вельмі таварыскі. Усе, хто яго ведаў, адносіліся да яго з вялікай цеплынёй і сімпатыяй».

(З пісьма В. П. Даркевіча, сына Пятра Даркевіча,



Хрыстафор ДАРКЕВІЧ.

донтара гістарычных навук, г. Масква).

«Даркевіч Хрыстафор Яўгенавіч нарадзіўся ў 1900 г. у в. Міхалева Смаленскай губерні. У акадэміі мастацтваў у Ленінградзе яго настаўнікамі былі мастакі А. Рылоў і Г. Савіцкі. Пасля вучобы жыў і працаваў у Віцебску. Удзельнічаў у выстаўках з 1932 года. Сярод яго работ: «Дэманстрацыя», «Саўгас «Сасноўка», партрэт А. Пушкіна, М. Горькага, Я. Купалы, А. Александровіча. Выканаў фрэскі на будынку ваззала станцыі Сіроціна».

(З бібліяграфічнага даведніка «Мастакі народаў СССР»).



Пётр ДАРКЕВІЧ.

А пакуль па памяці Пётр Явіч выканаў два малюнікі — на іх браты Хрыстафор і Пётр Даркевічы. Такімі помніць іх мастак, такімі іх убачыў я. Такімі няхай прыйдуць яны да нашчадкаў, наведвальнікаў музея віцебскай мастацкай школы, які рана або позна адкрыецца ў старажытным горадзе.

Давід СІМАНОВІЧ.
Малюнікі Пятра ЯВІЧА.
г. Віцебск.



На радуницу

Над рэчкаю, паміж балот,
магільным груд зямлі;
валтоўкамі заве народ грудкі,
бо волатаў славыты род,
між бронзавых аздоб,
злажыў тут свой прысок.
Вясной,
спраўляючы дзядоў,
мы, жыхары дрыгвін,
спяшым яйко разбітае
ў капаць
на прашчурных касцях.
А робім то на знак,
што ў нас плыве іх кроў,
што мы,—
даўлетных волатаў,
ў ярме змалеўшыя, —
нашчадкі...

[1923 г.]

●
Формаў трупелых я вораг
дасконны,
сцэжак стапаных не зношу
ў тварэнні;
новым імкненням даць
новыя формы,

Нашы публікацыі

Усё новае і новае імёны, творы, факты вяртаюцца ў літаратуру. Зрэшты, з'явіўшыся аднойчы, яны і не знікалі, толькі праіх не дазвалялася гаварыць, а калі і гаварылася, дык не тое, чаго яны варты.

Дайшла чарга і да Вацлава Ластоўскага... Хто ён, кім быў на самай справе?

Нарадзіўся Вацлаў Юстынавіч Ластоўскі 20 кастрычніка 1883 года ў засценку Калеснікі на Дзісеншчыне ў сям'і дробнага арандатара-безземельніка. Скончыў народную школу ў Іагосце, але, будучы ад прыроды надзеленым вялікімі здольнасцямі, самавукам набыў немалыя веды. Спрабаваў здаваць экзамены на атэстат сталасці, нейкі час слухаў «зайцам» лекцыі ў Пецяўбургскім універсітэце (1904—1905 гг.).

Сваё жыццё ён звязаў з нацыянальна-вызваленчым рухам, рабіў усё, што было ў яго змозе, каб беларускі народ атрымаў дзяржаўнасць. Працаваў сакратаром рэдакцыі «Нашай Нівы» (1909—1914 гг.), рэдагаваў газету «Гоман» (1916—1917 гг.). Прымаў актыўны ўдзел і ў рабоце беларускіх партыяў—Беларускай сацыялістычнай грамады, членам якой быў з 1906 па 1917 год, партыі беларускіх эсэраў (з 1919 г.). З снежня 1919 года ўзначальваў раду міністраў Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР). У 1923 г. выйшаў з урада БНР, заняўся навуковай і літаратурнай дзейнасцю. Выдаў, будучы ў эміграцыі ў Коўне, «Падручны расійска-крыўскай (беларускай) слоўнік» (1924 г.), «Гісторыю беларускай (крыўскай) кнігі» (1926 г.). Быў фактычна рэдактарам часопіса «Крывіч» (1923—1927 гг.). Яшчэ раней, у 1910 годзе, у Вільні выдаў «Кароткую гісторыю Беларусі» — першую гісторыю Беларусі, напісаную на беларускай мове, — зборнік сваіх фальклорных запісаў «Прыпеўкі (Песні-песень)» (Вільня, 1918 г.). Складаў падручнікі для беларускіх школ («Першая чытанка», «Незабудка», «Сейбіт», «Хрэстаматыйя беларускай літаратуры», «Што трэба ведаць каняму беларусу» і іншыя).

Пабываўшы ў 1926 г. у Мінску на Акадэмічнай канферэнцыі па пытаннях мовы, В. Ластоўскі пісаў потым у сваіх уражаннях з паездкі ў Савецкую Беларусь: «...адроджаны беларускі народ штораз больш выказуе волі да народнай еднасці ў сваёй уласнай дзяржаве. І хоць яшчэ многа можна пажадаць, што да абойму дзяржаўных правоў сучаснай Радзянскай Беларусі, у якой задалёна пасунута сувязная централізацыя, залізна вялікая пасляваенная руіна, засвежы яшчэ ўплыў русіфікацыі, але ў даны гістарычны момант шансы аб'яднання беларускага руху, праследна Радзянскай Беларусі. Пагромамі беларускага руху, праследна ванямі і здзекамі Варшава не можа адварнуць вачэй заходніх беларусаў ад Менска, каторы мае ўжо асновы для незалежнага народна-дзяржаўнага жыцця, мае свабоду і матэрыяльныя заса-

бы развіваць сваю культуру на сваёй уласнай народнай астоі» («Крывіч», № 12, 1927 г.). Таму ён і прызнаў Савецкую ўладу, павініўся перад ёю за свае ранейшыя памылкі, атрымаў дараванне і вярнуўся ў Савецкую Беларусь як паўнапраўны яе грамадзянін. Працаваў дырэктарам Беларускага дзяржаўнага музея (1927 г.), неаднымным сакратаром Беларускай Акадэміі навук (1928—1930 гг.). У 1928 годзе В. Ластоўскі быў выбраны акадэмікам БАН.

У 1930 годзе ён разам з іншымі вучонымі і пісьменнікамі быў арыштаваны і без суда высланы за межы БССР. Загінуў пасля паўторнага арышту ў 1938 годзе.

У чэрвені 1988 г. з-за адсутнасці складу злачынства крымінальна-ная справа ў адносінах Ластоўскага В. Ю. была спынена.

Як літаратар Вацлаў Ластоўскі выступаў пад сваім сапраўдным прозвішчам, а таксама пад псеўданімамі Власт, В. Л-скі, В. Л., Ю. Верашка і інш. Пісаў вершы, апавяданні, аповесці, нарысы, крытычныя артыкулы. Першы, хто заўважыў і высока ацаніў талент В. Ластоўскага, быў М. Багдановіч. У аглядзе беларускай «краснай пісьменнасці» за 1911—1913 гг. пад назваю «Тры гадзі», які быў змешчаны ў «Каляднай пісанцы» 1913 г., ён гаварыў: «Власт надрукаваў усюго 3—4 рэчы, але кожную можна ўзяць за прыклад, як трэба пісаць. Асабліва хораша напісаны апавяданні «Сож і Няпро», — вельмі прыгожая назва-легенда (гэтага дасюль яшчэ не было, ды і наогул спатыкаецца не часта), і, далей, «Дзень рожкавай кветкі», што нагадвае лепш за апавяданні, здабытых усплываючы славу дацкаму пісьменніку Андэрсану».

Літаратурна-мастацкія творы В. Ластоўскага глыбока звязаны з фальклорам, з мінулым народа, яго гісторыяй. Арыгінальнасць і непаўторнасць яго таленту яскрава праявіліся ў навукова-фантастычнай апавесці «Лабірынты» — адной з самых дасканалых і лепшых у беларускай прозе.

Вельмі каштоўнымі з'яўляюцца і яго ўспаміны пра Максіма Багдановіча. Перацаніць гэтую працу сёння, напярэдадні стогадовага юбілея выдатнага паэта-іліаіста, проста немагчыма, асабліва калі ўлічыць, як мала наша літаратура мае звестак і ўражанняў непасрэдна ад сустрэч і размоў з паэтам—літаральна лічаныя адзінкі. Каштоўнасць гэтай працы яшчэ і ў тым, што на яе старонках паўстае жывы паэт з яго думкамі і поглядамі на многія з'явы жыцця і літаратуры, маюцца і тыя ўмовы, у якіх ён жыў, друкаваў свае творы, побыт і ўзаемаадносіны ў самой рэдакцыі «Нашай Нівы».

Хоцання спадзявацца, што ўслед за першай невялікай публікацыяй з'явіцца ў друку новыя публікацыі, якія імя В. Ластоўскага паставяць на належнае яму месца ў нашай літаратуры і навуцы.
Барыс САЧАНКА.

новыя словы і дум
выражэння

Стаўлю я мэтай.
[1923 г.]

Сож і Дняпро

Сярод глухіх пушч, цёмных бораў, на прыгорку, сталі калісь старыя-прастарыя

харомы вялікага валадара, сівавалосага старца Рыдана. З канца ў канец зямлі сльыў Рыдан багаццем нялічаным, а над усе багаці славілася скрытая за дванаццацю дзвярамі, дванаццацю замкамі залатая Рыданава карона. Як адмыкалі замкі, адчынялі дзверы і

выносілі тую карону на свет, то, калі на свеце была ноч, яна днём становілася, а калі была зіма, то перамянялася ў лета; — так зіхацелі дарагія каменні на Рыданавай залатой кароне.

Завідавалі суседнія валадары і князі гэтай кароне і па-

становілі дабыць яе ў Рыдана. Сазвалі варажбітаў і знахароў і загадалі ім прыдумаць спосаб, каб украсці карону з Рыданавага скарбца. Варажбіты і знахары думалі тры дні і тры ночы і прыдумалі разрыў-траву, каторай, калі дакрануцца замкоў, то самі адчыняюцца

Мае ўспаміны аб М. Багдановічу

Паяўленне творчасці Максіма Багдановіча ў крывіцкай (беларускай) мове цесна звязана з рэдакцыяй тыднёвай беларускай часопісі «Наша Ніва», якая выходзіла ў Вільні да восені 1914 года.

Дзеля гэтага, для лепшага выяснення некаторых момантаў з маіх успамінаў, лічу патрэбным найперш кароткімі рысамі ўвесці чытача ў круг унутранага жыцця рэдакцыі і парусаўшых яе сіл і імкненняў.

1909 год быў асабліва трудным у развіцці крывічанскага (беларускага) адраджэння. Рэвалюцыйны ўздойм 1905—1906 гг. астаўся недзе далёка па-за сінімі лясамі. Маладая сялянская дэмакратыя, за год наступіўшай пасля ўздойму рэакцыі, была разбіта. Адны сядзелі ў турмах (Я. Колас, А. Бурбіс і інш.), другія былі сасланы (Прушынскі, Лёск і іншыя), трэція дапасоувалі свае сілы да варунак паднявольнага жыцця, чацвёртыя адкрыта пайшлі ў варожы адраджэнню абоз, далучаючыся да расійскай і польскай рэакцыі.

З сіл, якія дзейнічалі ў 1905 годзе, пры крывічанскім (беларускім) адраджэнні асталіся нячысленныя адзінкі, дый тыя неарганізаваныя, з рознанароднымі імкненнямі і разнаменным ролі беларускага (крывіцкага) адраджэння ў жыцці народа і для яго будучыні.

Склад рэдакцыі «Наша Ніва» ў 1909 годзе быў гэты: А. Уласаў, браты Іван і Антон Луцкевічы, Ядвігін Ш. (Лявіцкі), Янка Купала, В. Ластоўскі і, дарыўкамі — Язэп Манькоўскі (Янка Окліч) ды Чыж (Альгерд Бульба), а напачатку лета 1909 г. прыбыў яшчэ С. Палуян.

Гэты склад рэдакцыі ў 1909 і 1910 гг. рэзка распадаўся на дзве групы, каторыя

былі дамаўна ахарактарызаваны свежа прыехаўшым з Кіева С. Палуянам «верхняй» і «ніжняй» палатамі. Да «верхняй» палаты належалі: А. Уласаў, браты Луцкевічы і, калі бывалі, — Чыж і Манькоўскі. «Ніжняй» палата складалася з Ядвігіна Ш., Купала, Ластоўскага і Палуяна, а ў канцы 1909 г. да яе далучыўся мастак-маляр Я. Драздовіч. Рэдакцыя ў цэлым ніколі не сыходзілася. На Віленскай № 20, дзе памяшчалася рэдакцыя, магазын ад вуліцы займала «ніжняй» палата, святліцу ад падворку мела ў сваім выключным панаванні «верхняя» палата. Паміж сабою працаўнікі гэтых дзвюх «палат» рэдка сустрачаліся; у тэхнічных справах рэдакцыі зносіліся праз замкнутыя на ключ дзверы па шчэлку над парогам. Праз гэту шчэлку перасылалі туды і назад рэдакцыйныя матэрыялы і карэспандэнцыя.

За зачыненымі і завешанымі цяжкай драпэрыяй дзвярыма ў гасподзе «верхняй» палаты вяршыліся «высокія» палітычныя матэрыялы. Адгалоскі шырокіх планаў «верхняй» палаты даходзілі ў «ніжнюю» з трэціх і пяціх рук, часта ў хаатычнай форме. Адно толькі было пэўным, што там ішла буйная ігра са значнымі стаўкамі з боку уніяцкай іерархіі і некаторых другіх, сільных у тыя часы, палітычных краёвых чынінікаў. Ад вуліцы ж у «ніжнюю» палату ішла публіка «чорная» і «шэрая». Ясна, што пры такім падзеле, «верхняй» і «ніжняй» палаты думалі па рознаму, жылі рознымі ідэаламі, насілі ў сабе зародкі розных кірункаў нацыянальнай мыслі.

На пачатку 1909 г. Максім Багдановіч прыслаў некалькі лісткі сваіх вершаў, падпісаных поўным уласным

прозвішчам і імем. Вершы для кожнага нумару «Нашай Нівы» падбіраў Янка Купала, бо акром Я. Коласа, Купала і яшчэ 2—3 паэтаў, 99% вершаў, наасланых у рэдакцыю, былі з дэфектамі. Павіннасцю Я. Купала было напярэдня іх перадздачы ў друк. Друкаваліся ж адзін-два вершы кожнага новага «паэта», каб заахоўваць яго да пісання. Былі ці не былі зроблены якія напярэдня ў вершах «Над магілай» і «Прыйдзе вясна», я не памятаю, можа памятае сам Я. Купала, але гэта былі адны з першых вершаў, і надрукаваныя пад праўдзвым прозвішчам і імем аўтара.

На пачатку траўня месяца таго ж года Максім Багдановіч зноў прыслаў у «Нашу Ніву» маленькі шчыточак новых сваіх твораў, які абыймаў 8-9 вершаў. Нябожчык Ядвігін ахрысціў гэты шчыточак «дэкадэнскай». Яго апіня падзялялася «вярхоўнай палатай». Іншага погляду трымалася аб новым пісьменніку «ніжняй» палата, а ў першы чарод Я. Купала, які інтуітыўна вычуў у гэтых першых паэтычных спрабах у Максіме Багдановічу сапраўднага мастака. Спамянуты шчыточак вярнуўся з перагледу «верхняй палаты» ў «ніжнюю» перакрэслены сінім алаўком з надпісам рукою А. Уласава «В архів». Пад перакладам Н. Святагора «Дзве песні» быў надпіс рукою А. Луцкевіча «можа надрукаваць пад псеўданімам»; палітыка «верхняй» палаты строга прытрымлівалася лініі нераскрывання сваіх супрацоўнікаў, каб манополь прадстаўніцтва руху быў выключна ў яе руках.

«Дзве песні» пайшлі ў друк з напярэдкамі ў мове Я. Купала, але з іншым надпісам: у карэктурцы Ядвігін надпісаў верш прыдуманым

ім для Максіма Багдановіча псеўданімам «Максім Крыніца».

Праз некалькі тыдняў пасля надрукавання верша «Дзве песні» Максім Багдановіч прыслаў яшчэ некалькі новых вершаў і ліст, у якім пратэставаў, што яго перапрабілі ў «Максіма Крыніцу». Але вершы былі зноў «дэкадэнскія» і дзеля гэтага трапілі ў тую ж папку, дзе быў папярэдні шчыточак з надпісам «В архів». Там яны пралежалі да канца жніўня, калі іх выцягнулі на свет С. Палуян, які, прачытаўшы вершы, з надзвычайным захапленнем стаў барацьбіць іх спярша перад Ядвігіна Ш., а пасля перад «верхняй» палатай, з задавоў якой за надрукаванне некаторых вершаў першы выказаўся Чыж, а пазней А. Луцкевіч. У выніку ў № 35—36 (падвойным) з перапраўкамі С. Палуяна пад праўдзвым ужю прозвішчам аўтара былі надрукаваны два вершы пад агульным агалоўкам «Лясун» (б. 516), у № 38 — «Край мой радзімы», у № 39 — «3 песняў беларускага мужыка», далей у № 41 — два вершы з цыклу «Вадзянік», у № 42 — «На чужыне», у № 43 — «Пугач», у № 44 — пераклад з Гейне, у № 46 — павіншаванне «Нашай Нівы», у № 47 — «Разрытая магіла», у № 50 — верш пасвячоны С-ну, № 51-52 — «Цемель».

Пасля надрукавання «Край мой радзімы» і вершаў з цыклу «Вадзянік» у рэдакцыйным складзе, акром Ядвігіна, які ўпорна казаў «а ўсё ж гэтыя вершы не для народа», усе аднагалосна выражалі прызнанне пісьменніцкага таленту М. Багдановіча. С. Палуян завязаў з ім частую перапіску на нацыянальна-літаратурныя тэмы. Пасля ж выезду С. Палуяна назад у Кіеў і яго трагічнай смерці перапіску з Багдановічам прадаўжаў аўтар гэтага нарысу.

Ядвігін меў рацыю, калі казаў, што вершы М. Багдановіча будуць незразумелыя чытачу «Нашай Нівы». Пераканацца ў гэтым мне давялося летам 1910 года, калі з Менска, пачародна, прыязджалі ў Вільню Аль-

берт Паўловіч і Галубок. Абодва паэты нападлі на беззмястоўнасць вершаў М. Багдановіча, а асабліва — А. Паўловіч, які злосна выкіпў, перафразаваючы паасобныя звароты вершаў М. Багдановіча, каторыя стала называў не па прозвішчу, а «ваш Лясавік». Усе гэтыя напады прыходзіліся выслухаць мне, як сакратару рэдакцыі, прычым ніякія аргументы ў абарону М. Багдановіча не мелі ўплыву. Вуснамі супраціўнікаў Багдановіча гаварыла іх абражаная аўтарска амбіцыя, што ў нашай мініяцюрнай часопісі, замест іх твораў, займаецца месца пад вершы Багдановіча. Што нападкі з боку менчукоў былі няшчырымі, відаць з таго, што, у мэтах канкуравання з Багдановічам за месца ў часопісі, А. Паўловіч пачаў надсылаць замест сваіх вясельных і дасціпных жартаў вершы на сур'ёзныя тэмы. Але з А. Паўловіча лепшы гумарыст, як філосаф і эстэт, і таму не ўдалося яму выціснуць з «Нашай Нівы» творчасці М. Багдановіча, тым больш, што з кожнай новай прысылкай вершаў, у развіцці яго таленту адчуваўся значны поступ.

На вясну 1912 года М. Багдановіч пісаў у рэдакцыю «Нашай Нівы», што ён хацеў бы ў гэтым годзе выкарыстаць свае канікулы на першую паездку на бацькаўшчыну і прабыць дзе-калькі на вёсцы, каб азнаёміцца з мовай і бытам таго народа, на служэнне якому хацеў пасвяціць свае сілы. Па нарадзе, якая адбылася паміж братамі Луцкевічамі і А. Уласавым, М. Багдановічу адпісаў А. Луцкевіч, запрашаючы на лета да свайго дзядзькі, дробнага шляхціца, які меў свой фальварак недзе між Вілейкай і Менскам.

У чэрвені месяцы прыехаў М. Багдановіч у Вільню. Пры першай сустрэчы з ім мне ўразіліся яго вочы з даволі праніклівым поглядам, але калі ён гаворачы запалаўся, вочы яго глядзелі не на зне, а ўнутр, быццам былі звернуты ў мозг.

Праездом у вёску М. Баг-

ца, ды сон-траву, зярняткі каторай, калі пасыпаць, то ўсе найкруж засынае. Прыдумаўшы гэта, паслаў зладзеяў красці залатую Рыданаву карону. Тыя, прыйшоўшы пад харомы, сыпанулі сон-зелле. І ўся варта паснула; крануліся разрыў-травой замкоў, і замкі паспадалі. Тады ўзялі яны залатую Рыданаву карону і пусціліся назад.

Устаў раніцай сівы Рыдан, падышоў да акна, ажно глядзіць: усе варты покатамцаць, увесь народ у сне беспрабудным валяецца. І зразу меў старац адрозу, што няма ў скарбцы яго залатой кароны. Падышоў ён тады да звана, ударыў раз, ударыў два, і разбудзіліся два Рыданавы сыны: Сож і Дняпро. Зварнуўся бацька да Дняпра і кажа: «Вазьмі, сыноч, сталёвую зброю, каваны меч і бязкі садамі, лугамі аж да скалістых гор: мо дагоніш цікунцоў з каронай».

Схапіўся Дняпро і чым хутчэй пабег, а Сож встаў пры бацьку. Сеў на залаты пасады стары Рыдан і кажа сыну:

— Прылажы, сынку, вуха да зямлі, паслухай, ці бязкі Дняпро?

Прылажыў Сож вуха да зямлі і кажа:

— Бегма бязкі і не стаміўся яшчэ.

І другі раз кажа бацька:

— Прылажы, сынку, вуха да зямлі, паслухай!

Прылажыў сын вуха да зямлі і кажа:

— Бязкі, але цяжка дыхае — шум зямлёй ідзе.

І ўтрэце сказаў бацька паслухаць сыну. Сын прылажыў вуха да зямлі і кажа:

— Гул зямлёй ідзе і крык вялікі.

Тады ўстаў Рыдан з пасады і кажа:

— Бязкі ж ты, сынку, імхамі-балотамі на падмогу яму. Бо сам адзін не праб'ецца ён праз скалістыя горы.

Пусціўся Сож імхамі, балотамі на падмогу брату, а стары, не даждаўшыся, з маркаты пачаў плакаць:

— Бадай вам, дзеткі мае, слязамі разліцца!

Ды ўлучыў ён такі момант, што сапраўды разліліся слязамі браты і стары бацька: у рэкі ўсе тры змяніліся.

Дняпро плыве садамі ды лугамі, Сож імхамі ды балотамі, а Рыдан—куды вочы глядзецца. А з таго часу ўсе сілы ляснага краю плывуць у чужое мора і там прападаюць...

Як Кузьма стрэльбу рабіў

Што наш брат вельмі вынослівы, цяплівы, — гэта ўсім вядома. Быў у нас Кузьма каваль і заманулася яму немагчымае: самому стрэльбу скаваць. Ад рана да вечара мяхі раздзьмухаў, зялеза кавалі, рулікі вярцеў і ўсе няўдачы цяпліва выносіў тры гады, небарака. Усё ніяк яму не ўдавалася зварыць зялеза роўна на ўсёй руліцы. Што не ўдасца—ён нанова яе перакоўвае, псуе, мяркуе, лютуе, усё прыгаварваючы:

— Не-ткі даканаю я цябе, гадзіна!

І такі даканаў: руліку на чацвёрты год зварыў, абтачыў, што глядзецца проста любі! Ложа дэправіў, курак даставіў. Не стрэльба, а проста здзіўленне! Трэба ж здарэнне, вазьмі ды зламся шрубчак пры курку! Тут Кузьме раптам усё сэрца ўспыхнула: усю крыўду ўспомніў сваю доўга-летнюю і з злосці вялікай стрэльбу паламаў, горан разваліў, мех парэзаў і кузьню падпаліў.

Не дарма ж кажуць: — Беларусь цяплівы: цяпліць, цяпліць, а ўрэшце, раптам, хапае сякеру і адрозу — абухом па лбе-валіцы!

Баяну

Мудрыя прытчы складаў і зычна паяў ты, Баяне!

Пяў яшчэ ўчора на вольных, крыўскіх абшарах, пад гукі вячоўнага звону...

Дагэтуль туляюцца рэкі тых песень, — далёка ад скрушаных замкоў: у полі, у роўстах, у кустах лезовых, што ніцма прыпалі да ролі...

Зычаць яны ў чашках струпелых, што ў порубах храму Сафіі, у звоне вярчорным, што з вежы, над целам чужога тутка Баболі, кліча на Ave Maria...

У показках-казках, у сэрцах збалелых, у подумах-думках нявольнага людю, глыбока табных у сэрцы...

Вольныя песні складаў ты, Баяне, і зычна паяў яшчэ ўчо-

ра пра гордасць народу, пра чэсць крывічанскага роду.

[1926 г.]

У час аблогі

На грудзе, акружаным глыбокаю вадою, я горад збудоваў.

Змацаваў яго дубоваю сцяной, байніцамі, на зводах мост уздоймы палажыў.

У клеці звёз усякага добра: —калі б на грод аблога...

І вояў здрадных, лжывых, я разлічыў, каб з вярною дружнай толькі дзяліць мой белы й чорны дзень...

І, от, нахлынуў вораг многі...

Ударыў я ў звон трывожны, Дзынеў патужна цяжкі спіж...

Аднак, на клік мой зоўны, ніхто ка мне не паспашыў:

У горадзе маім—такім мацоўным—адзін я быў!...

[1926 г.]

Падарожнік

Я клункі ўжо злажыў і сукатаю кульбою падпёршыся гляджу на раздарожжы. Шляхі скрозь хомам пакрыты... А ўкруг мяне стаяць старошы гатовыя вароты расчыніць, калі я мыта аплачу душы маёй аздобамі.

Панукаю вісіць штодзённы боль няўнімны... Ідзі квяліць дзіцятка ў кадыбцы. Ідзі сычыць змяюга падкалодна. Ах, як душы ад брамаў тых халодна!

Магілішчы кругом... за кожнай брамаю капец... Калі ж канец трудлівай будзе падарожжы?

[1926 г.]

Аляксандр ГУТКОВІЧ



На 69-м годзе жыцця памёр драматург, рэжысёр, заслужаны дзеяч мастацтваў БССР, персанальны пенсіянер рэспубліканскага значэння Аляксандр Залманавіч Гутковіч.

Аляксандр Гутковіч нарадзіўся 20 снежня 1920 г. у в. Аскеры Бешанковіцкага раёна Віцебскай вобласці. Працаваў у Вяткін драматычным тэатры імя М. Горькага ў Ленінградзе, вучыўся на рэжысёрскім факультэце Ленінградскага тэатральнага інстытута. Удзельнік Вялікай Айчыннай вайны. У пасляваенны час вучыўся на актёрскім факультэце Беларускага тэатральна-мастацкага інстытута, працаваў актёрам Беларускага дзяржаўнага драматычнага тэатра імя Януба Коласа, педагогам Беларускага рэспубліканскага тэатра юнага глядача, рэжысёрам Дзяржтэатрады БССР.

Літаратурнай працай Аляксандр Гутковіч пачаў займацца з 1954 года. Пры яго ўдзе напісаны п'есы «Праўда і шчасце», «Справа ле жыцця», «Андрэй Лабанаў», «Юныя мсціўцы» і іншыя. Аўтар сцэнарыяў тэлефільмаў «Уся каралеўская раць», «Атланты і карытывы», тэлеспектакляў «Калі зліваюцца рэкі», «Трывожнае шчасце», «Сцяг брыгады». За паштоўку спектакля «Людзі на балоне» ў 1966 годзе яму прысуджана Дзяржаўная прэмія БССР.

Аляксандр Залманавіч Гутковіч узнагароджаны ордэнамі Айчыннай вайны II ступені, Чырвонай Зоркі, медалямі.

Вобраз пісьменніка-камуніста Аляксандра Залманавіча Гутковіча назавасёды захаваецца ў памяці тых, хто яго ведаў.

САЮЗ ПІСЬМЕННИКАУ БССР
ДЗЯРЖТЭАТРАДЫ БССР

ПАМЯЦІ СЯБРА

Памёр Арсеній Георгіевіч Астроўскі — вялікі друг беларускай літаратуры, ле актыўны прапагандыст. Арсеній Георгіевіч стаў л в вытокаў дружбы паміж ленінградскімі і беларускімі пісьменнікамі, закладваў яе традыцыі. Да беларускай літаратуры ён далучыўся ў 1947 годзе, калі пераклаў апавяданні Янкі Брыля і Івана Шамлякіна. Дзякуючы яго ініцыятыве і клопатам, у Ленінградзе выйшлі такія кнігі, як «Беларускае апавяданне», «Беларуская апавесць». Апошнія гады жыцця ён працаваў над перакладамі кнігі пазілі Васіля Віткі.

Майстар мастацкага перакладу, ён унёс вялікі ўклад у развіццё беларуска-рускіх літаратурных сувязей, пераклаў празаічныя і пазтычныя творы дзесяткаў беларускіх аўтараў. Для яго творчай працы быў характэрны высокі прафесійны ўзровень, тонкае пранікненне ў сутнасць арыгінала твора, глыбокае адчуванне нашай мовы, стылі нацыянальнага жыцця.

Ён любіў і цаніў нашу літаратуру, культуру, нашу Беларусь. У яго тут было шмат сяброў. І да самай смерці тры-вожыўся, каб не парываліся беларуска-ленінградскія творчыя кантакты, каб мацнелі нашы дружбы і супрацоўніцтва.

Мы любілі яго, цудоўнага чалавеча, сапраўднага рускага інтэлігента, верніка, добрага сябра.

Светлая памяць аб Арсеніі Георгіевічу Астроўскім назавасёды застаецца ў нашых сэрцах, у памяці яго шматлікіх беларускіх сяброў.

Максім ТАНК, Янка БРЫЛЬ, Ніл ГІЛЕВІЧ, Іван ШАМЛЯКІН, Васіль ВІТКА, Анатоль КУДРАВЕЦ, Алесь ЖУК, Віктар КАРАМАЗАУ, Янка СІПАКОУ, Аляксей ГАРДЗІЦКІ.

Віна была мая, але я не чуўся вінаватым, што і тлумачыў аўтару ў сваім лісце. Аднак часова астуда ў нашых стасунках была даволі хутка згладжана. У нас з М. Багдановічам нанова завязалася перапіска, якая цягнулася да лета 1914 года.

Вось пакаротцы галоўнейшае з маіх стасункаў з Максімам Багдановічам. Яго перапіска маецца ў мяне на схове ў глухой правінцы пад польскай акупацыяй. З часам, калі я дабуду яе, здужаю асобны моманты гэтага нарысу шырай асвятліць фактычным матэрыялам.

[1926 г.]

Публікацыя В. САЧАНКІ.

дановіч прабыў двое содняў у Вільні. Абедзве ночы начаваў у рэдакцыі «Нашай нівы», якая тады месцілася на Завальнай вуліцы № 7, у тым самым памяшчэнні, дзе цяпер Беларуская кнігарня. Абедзве ночы я правёў разам з ім, і кожны раз гутаркі нашы цягнуліся ад змяркання да світанна.

Багдановіч захапіўся сваімі думкамі і з захапленнем пераймаў ад мяне мае ведамаці з беларускай (крыўскай) этнаграфіі і гісторыі, якія я пераказваў яму, як умеў, даманструючы быўшыя пры рэдакцыі калекцыі Івана Луцкевіча. Асабліва глыбокае ўражанне на Багдановіча зрабілі рукапісы старасвецкіх славянскіх кніг і дакументаў, а так жа слупкія паясы, якія ён па некалькі разоў пераглядаў.

Гэта ёсць фундамент нашага адраджэння! Гэта і за тысячу гадоў будзе сведчыць аб нас! — казаў М. Багдановіч аб помніках нашай стара-свецкай культуры.

Мову М. Багдановіч знаў яшчэ дрэнна і гаворачы, збіваўся на маскоўшчыну, але чутка ўлаўліваў дысанансы, спыняўся і перапытваў: «як трэба сказаць правільна», «прашу папраўце мяне».

М. Багдановіч прыехаў у Вільню ўжо як актыўны і свядомы працаўнік беларускага (крыўскага) адраджэння, глыбей сягаючы думкай у будучыню нашага народу, чым мы, працаўнікі, згрупаваныя ў цэнтры. Гэтыя яго думкі аб адраджэнні і былі галоўнай тэмай нашых начных бясэд.

Мыслі яго былі больш-менш гэтыя. Адзіная аснова нашага адраджэння — гэта сялянства. Усё, што па-за сялянства, — чужое і варажае адраджэнню. Мозгам кожнай нацыі ёсць яго інтэлігенцыя, — і, вось, першым і найважнейшым нашым заданнем павінна быць узгаданне інтэлігенцыі, выведзенай з сялянскіх мас. М. Багдановіч верыў у інтэлект. Ён з запалам мроўіў аб тым, каб з беларускай (крыўскай) інтэлігенцыі ўзгадаваць сапраўднага генія слова, які б паказаў свайму народу не толькі красу роднай мовы, але даў бы творы

з агульна людскімі цэннасцямі, каб знанне творчасці нашага генія было абавязковым для кожнага культурнага чалавека ўсяго свету. Інтэлігенцыя з народа і сама ў сабе народная, каторая будзе ў сябе ўсім гаварыць роднай мовай, будзе вучыць сваіх дзяцей дома спярша ў роднай мове, раней чым паслаць іх у чужую школу, — навучыць народ адносіцца з пашанай да яго пагарджанай усмі мовы, геніі ж слова павінны ўвекавечыць нашае нацыянальнае імя і паставіць яго нараўне з усмі іншымі культурнымі народамі свету.

Пераходзячы да тагачаснай беларускай (крыўскай) пісьменнасці, М. Багдановіч казаў, што, не глядзя на ўсю яе беднасць, яна мае ў сабе зародкі новых дум, новых цэннасцяў. Край беларускі — лясісты і балочысты. Вось нам і трэба стварыць пазію лесу, пазію дрыгвы. Украінская стыхія — стэп, у нас стыхія — лес і балота. Тут ёсць свая адменная краса, адменная рытміка, адменны чар. Трэба іх падглядзець, знайсці і вынесці на шырокі свет...

Прабыўшы, здаецца, месяц на вёсцы, М. Багдановіч вяртаўся назад праз Вільню.

Зноў панавілі паміж нами гутаркі на тыя ж тэмы. Ён цяпер яшчэ пэўней глядзеў у будучыню. Між іншым, прывёз з сабой праект ацэны літаратурных твораў, прыдуманы ім у часе адпачынку. Ён шукаў матэматычна правільнага і вернага спосабу ацэны гэтых твораў і прыйшоў да вываду, што такі спосаб можна знайсці, калі разлажыць твор на пасобныя абразы, звароты і словы. Адны абразы і звароты будуць належаць да катэгорыі збітых, выцёртых ад доўгага ўжытку, які хадзячы разнаманета, другія будуць саўсім арыгінальнымі, не ўзятымі скульпсі, не запазычанымі ад другіх, а створаныя самім пісьменнікам. Гэтая арыгінальнасць і становіць самае цэннае ў творчасці аўтара. Раўняючы творчасць двух аўтараў, трэба падлічыць суму створаных ім абразоў,

зваротаў і думак, кожнага ў аддзелнасці, — і цыфравая разніца пакажа стасунковую вышшасць або нізшасць аднаго і другога аўтара. Пазней М. Багдановіч уносіў карэктывы да гэтых сваіх думак: ён вымагаў не толькі арыгінальнасці, але і апрацавання арыгінальнага, шліфоўкі, што выказаў у сваім апавяданні аб Іконніку і Залатару.

На вёсцы М. Багдановіч не марнаваў часу. Ён напісаў там цыкл вершаў «Старая Беларусь», у якіх адбіліся яго настроі з пабыцця ў рэдакцыі «Нашай нівы» і цешу сябе, — часцю мае з ім начны бясёды, акром таго — нізку вершаў «Места» і, урэшце, — «У вёсцы» і «Вераніка».

За некалькі месяцаў пасля выезду з Вільні М. Багдановіч надаслаў у рэдакцыю «Нашай нівы» рукапіс, у якім былі сабраны яго вершы, як некаторыя з раней друкаваных у «Нашай ніве», так і нанова ім напісаныя, пад агулкам «Кніжка выбраных вершаў», з просьбай выпусціць асобнай кніжачкай. Рукапіс гэты пралежаў у рэдакцыі больш паўгода, бо не было грошы каб надрукаваць яго. І толькі ў 1913 годзе былі дабыты грошы на надрукаванне рукапісу. Здарылася гэта такім парадкам. Мая швагерка, літоўская пісьменніца Пеледа (Lazdyni Peleda) прывязла мне з Кейдан старое антыпедзіум з гербам «Равіч». Гэтае антыпедзіум прадаў Іван Луцкевіч нейкаму памешчыку, каторы плятаўся гербам «Равіч» (дэва едзе на мядзведзю), за трыста рублёў. 150 рублёў з гэтых грошы пайшло на аплату друкарні за друкаванне «Нашай нівы», а другіх 150 руб. прызначаны на выданне вершаў М. Багдановіча. Вершы былі здараны ў друкарню. У часе набору іх, перад надрукаваннем першага аркуша [...] дасталі яшчэ нейкую суму грошай ад княгіні Магдалены Радзівіл на выданне беларускіх кніжак. Пастаноўлена было паказаць спраўнасць перад княгіняй, і дзеля гэтага на агадоўнай балоне памешчаны быў знак «лебедзь».

ПАВАЖАНЫЯ ЧЫТАЧЫ!

Засталіся лічаныя дні
да канца падпіскі
на 1990 год.

**Выпісвайце і чытайце
«ЛіМ»—**

грамадска-палітычны
і літаратурна-мастацкі
штотыднёвік,

выданне творчай і навуковай
інтэлігенцыі рэспублікі, настаўніцтва і
сацыяльна актыўнай моладзі.

**«ЛіМ»—
газета ўсіх,**

каму неабыякавы лёс

перабудовы,
дэмакратычнага абнаўлення
грамадства, нацыянальна-
культурнага адраджэння.

**«ЛіМ»—
газета ўсіх,**

хто за

галаснасць,
плюралізм думак,
прынцыповае вырашэнне
надзённых
праблем
жыцця.

ХТО І ЯК НАС ЧЫТАЕ

□ Добры дзень, лімаўцы!
Піша вам рабочы завода
«Транзістар». Мне сорак
год. Падпісчыкам вашай
газеты стаў два месяцы
назад (вельмі шкадую,
што не падпісаўся ра-
ней), але думаю, што за-
стануся ім надоўга. Па-
вага і падзяка вам за
прынцыповасць, кампе-
тэнтнасць, неаднабако-
васць у падачы разна-
стайных тэм і праблем
нашага жыцця. Вы мне
адкрылі вочы на пытан-
ні нацыянальнай сама-
свядомасці, на стан род-
най мовы і культуры.

М. КАЛЯСЕНЬ.
г. Мінск.

□ Да вас звяртаюцца
члены КПСС, ветэраны
працы, пенсіянеры з Ві-
цебска. Нам вельмі па-
дабаецца «ЛіМ». Перш
за ўсё, відаць, за аб'ек-
тыўнасць. Мы, вашы па-
стаянныя чытачы, заўсё-
ды з нецярпеннем чака-
ем суботы, калі прыхо-
дзіць чарговы нумар. У
гэтым годзе мы нават

сваіх знаёмых сагітавалі
выпісаць «ЛіМ»...

**І. ГОЛУБ,
П. КАМОСКА.**
г. Віцебск.

□ Падпісаўся на «ЛіМ»,
але хацеў бы падзяліцца
сваімі заўвагамі і сум-
неннямі. Падняўшыся на
грэбень духоўнага руху
ў Беларусі, «ЛіМ», па-
мойму, — ці то ад сама-
заспакоенасці, ці то ад
«указуючага пярста звер-
ху» — зніжае часам па-
трабавальнасць да сябе,
змяшчае неабавязковыя
матэрыялы. Няма нума-
ра, каб не адкрыўся мне
новы, цікавы факт, новы
погляд на падзеі. Аднак
часта ад знаёмства з ну-
марам застаецца адчу-
ванне недагаворанасці,
тапання на адных і тых
жа тэмах без іх паглыб-
лення і развіцця. Або
ўзяць некаторыя рэплікі
з прычыны, уздагон...

Вы зараз недзе пася-
рэдзіне паміж голасам і
безгалосцем. Вось і га-
даю: а што ж заўтра?

А. КАТЛЯНІК.
г. Мінск.

□ З'яўляюся даўнім чы-
тачом вашай газеты і з

прыемнасцю адзначаю,
што «ЛіМ», мабыць, са-
мае дэмакратычнае вы-
данне ў рэспубліцы. Гэ-
та не толькі мая думка,
так лічаць многія.

П. СУЛІМА.
г. Брэст.

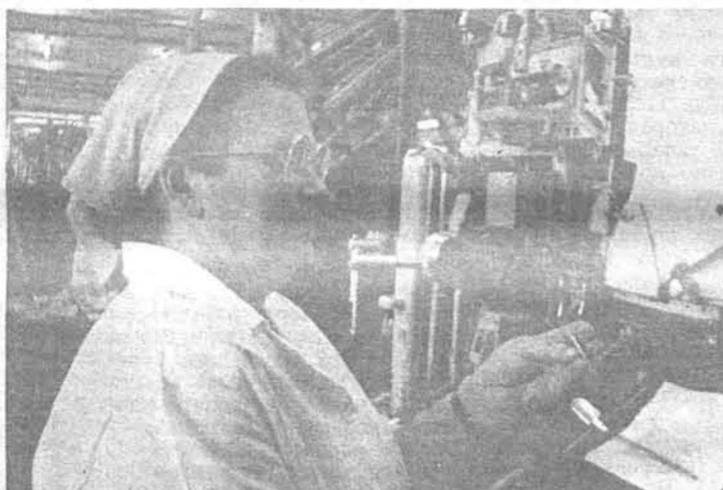
□ Піша вам ветэран Вялі-
кай Айчыннай вайны,
удзельнік вызвалення Бе-
ларусі, член КПСС з
1943 года. Чытаю «ЛіМ»
і лічу — газета правіль-
на робіць, што імкнецца
стаяць на перадавых ру-
бях барацьбы за пера-
будову.

Г. ЖЫЛІН.
г. Баранавічы.

□ Шмат гадоў я чытаю
«ЛіМ», бо гэта мая газе-
та — як работніка куль-
туры і мастака па адука-
цыі. Той, хто нападае на
вашу газету, балюча б'е
і па мне. Цяжка перааца-
ніць значэнне газеты для
развіцця нашай нацыя-
нальнай культуры, для
яе адраджэння.

М. ЖАБІНСКАЯ.
г. Мінск.

ХТО НАС ДРУКУЕ



Лінатыпістка Т. ЮРКЕВІЧ



Вёрстка нумара. А. АКУНЕВІЧ
і Р. ГУЗЯЛЕВІЧ



Мантажыстка Н. ПЯТРОВА



Друкар В. БАРКУН
Фота Ул. КРУКА.

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня
выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АТ 00379
Індэкс 63856

П 123456789101112
М 123456789101112

АДРАС РЕДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. За-
харава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, на-
месніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адзна-
на сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і
нарыва — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай
думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі
— 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, ад-
дзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, ад-
дзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага
мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела
народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62,
аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацка-
га афармлення і фоталюстрацыі — 33-44-04,
33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі —
23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылца на «ЛіМ».
Рукпісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе.

Галоўны рэдактар **Анатоль ВЯРЦІНСкі.**

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Аляксандр АСПЕНКА, Анатоль
БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам.
галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ,
Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКІ, Аляксандр
ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК,
Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс
САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір
СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар
ТУРАУ.

Адказны сакратар **Андрэй ГАНЧАРОВ.**